

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

BURSA ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE YER ALAN İKİ ADET ZIRHLI TORSO

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan

İbrahim ARCAGÖK

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

BURSA-2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Bilim Dalı'nda 701525007 numaralı İbrahim ARCAGÖK'ün hazırladığı "Bursa Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan İki Adet Zırhlı Torso" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 11/02/2019 günü 13:30 - 15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğretim Üyesi Ersin ÇELİKBAŞ
Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. İ. Hakan MERT
Bursa Uludağ Üniversitesi

11/02/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 05/02/2019

Tez Başlığı / Konusu: Bursa Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan İki Adet Zırhlı Torso

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 130 sayfalık kısmına ilişkin, 05/02/2019 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
05.02.2019

Adı Soyadı: İbrahim ARCAGÖK
Öğrenci No: 701525007
Anabilim Dalı: Arkeoloji
Programı: Arkeoloji
Statüsü: Y. Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyadı, Tarih)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN 05.02.2019

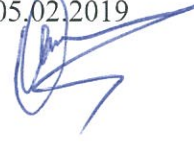
* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bursa Arkeoloji Müzesi’nde Yer Alan İki Adet Zırhlı Torso” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarım kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

05.02.2019

Adı Soyadı: İbrahim ARCAGÖK

Öğrenci No: 701525007

Anabilim Dalı: Arkeoloji

Programı: Arkeoloji

Statüsü: Y. Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: İbrahim ARCAGÖK
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Arkeoloji
Bilim Dalı	: Arkeoloji
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xi + 132
Mezuniyet Tarihi	: ... / ... / 20...
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

BURSA ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE YER ALAN İKİ ADET ZIRHLI TORSO

Yüksek lisans tezimizin konusunu Bursa Arkeoloji Müzesi'nde yer alan iki adet mermerden yontulmuş zırhlı torso oluşturmaktadır. Araştırmamıza önce zırhlı heykellerin kökeni ile başlanmış ve bu bölümde ayrıca konu ile ilişkili daha önce yapılan yayınlar irdelenmiştir. Diğer bir bölümümüzü Antik Çağda Anadolu'da zırhlı heykel üretimi yaptığı bilinen Aphrodisias, Dokimeion ve Prokonnesos gibi atölyelerin üslup bakımından incelenmesi oluşturmuştur. Bir diğer bölümde çalışmamızın konusunu oluşturan torsoların hangi atölye/atölyelere ait olabilecekleri sorusu tartışmaya açılmıştır. Tipoloji bölümümüzde ise zırhlı torsolarımız tip olarak incelenerek benzer örnekler ile karşılaştırılmıştır. Çalışmamızın bir diğer bölümü zırhlı heykellerimizin üzerinde yer alan zırh, giysi ve aksesuarların ikonografik incelenmesine ayrılmıştır. Son bölümümüz ise tarihleme konusuna ayrılmıştır.

Atölyeler bölümünde yaptığımız değerlendirme sonucunda her iki heykelimizin de Prokonnesos Atölyesi'nde yontulmuş olabileceği sonucuna varılmıştır. Heykellerimizle tip olarak benzeyen heykellerin de Prokonnesos Atölyesi üretimi oldukları görülmüştür. Zırh üzerinde kabartma olarak verilen tanrısal atribütlerle imparator, kökenini tanrısal kahramanlara dayandırarak güçlü bir savaşçı olduğunu göstermektedir. Pteryges rozetleri üzerinde yer alan kabartma figürlerin ise imparatorun yanında savaşa katılmış olan lejyonları temsil ettiği ortaya konmuştur. Tarihleme

konusunda Kat. 1'de gösterilen heykelin, Hadrian'a ait olduğu ve G6lyazı'da bir duvar 6zerinde tespit ettiğimiz kaide de dikkate alınarak, Hadrian'ın Apollonia'yı ziyaret ettiği tarihlerde yapılmış olabileceği teyit edilmiştir. Diğer torsomuz ise Septimius Severus'a ait olması nedeniyle MS 2. y6zyılın sonu, MS 3. y6zyılın başı tarihinde yontulmuş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bithynia, Apollonia, Heykel, Zırhlı Heykel, Bursa Arkeoloji M6zesi, Hadrian.

ABSTRACT

Name and Surname : İbrahim ARCAGÖK
University : Bursa Uludağ University
Institution : Institute of Social Science
Field : Archaeology
Branch : Archaeology
Degree Awarded : Master
Page Number : xi + 132
Degree Date : ... / ... / 20...
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

TWO CUIRASSED TORSOS EXHIBİTED İN BURSA ARCHAEOLOGY MUSEUM

The subject of this master thesis consists of two cuirassed torso carved from marble exhibited in Bursa Archaeology Museum. Our research was started with the origin of cuirassed sculptures and the previous publications and literature related to this subject were also studied in this chapter. Another part of our study was the examination of the style of workshops such as Aphrodisias, Dokimeion and Prokonnesos, which were known to produce cuirassed sculptures in Anatolia in ancient times. In another chapter, the question of which workshop or workshops could be related to these torsos which is the subject of the study was discussed. In the typology chapter, cuirassed torsos were examined as their type and they were compared with the similar samples. Another part of the study is allocated to the iconographic study of cuirass, clothing/dress and accessories on the cuirassed sculptures which is studied within the scope of this thesis. The last part is reserved to dating.

As a result of the evaluation in the workshops chapter, it was concluded that both of our statues could be carved in the Prokonnesos Workshop. The statues resembling those of our sculptures were also seen as the production of Prokonnesos Workshop. With the divine symbols shown as relief on the cuirass, the emperor demonstrates that he is a powerful warrior basing his origin on divine heroes. The relief

figures of Pteryges rosettes were shown to represent legions who joined the war alongside the emperor. It is confirmed that the statue shown in Cat.1, which is dated to Hadrian, may have been made at the time of Hadrian's visit to Apollonia by taking into consideration the base that we have located on a wall in Gölyazı. The other torso belongs to Septimius Severus and should be carved after the end of the 2nd century AD and the beginning of the 3rd century AD.

Keywords: Bithynia, Apollonia, Sculpture, Cuirassed Sculpture, Bursa Archaeology Museum, Hadrian.

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi zırh giyimli yontular Roma imparatorluk siyaseti açısından önemli bir propaganda aracı olmuştur. İmparatorlar, kazandıkları savaşlar neticesinde şehirlere kendi heykellerini diktirmişlerdir. Bunlar üzerine işlenen figürlerle de kendilerini tanrısal kahramanlara dayandırmışlardır. Bu sayede Roma İmparatorluğu'nun köklü geçmişinin bulunduğu, yenilmez ve güçlü bir orduya sahip olduğu mesajı dost ve düşmana verilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle heykeltıraşlar, özellikle zırhlı heykeller konusunda imparatorluk sarayının talepleri doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Zırhlı heykel çalışmam konusunda yönlendirici olan ve bu konuyu bana sevdiren değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN'e, katkılarından dolayı Prof. Dr. İ. Hakan MERT'e, Bursa Arkeoloji Müzesi'ndeki çalışmalarım boyunca yardımlarını esirgemeyen Müze Müdürü Ali Sinan ÖZBEY ile arkeologlar Ebru DUMLUPINAR ve Gökçen OVACIK'a, tez süresi boyunca bana maddi ve manevi anlamda destek olan Arkeolog Uğur AYHAN ve Sanat Tarihçi Emirhan DEMİRCİ'ye, Arş. Gör. Ömer Can YILDIRIM'a, Dr. Öğretim Üyesi Ersin ÇELİKBAŞ'a ve son olarak aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim ARCAGÖK

Bursa 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
İNTİHAL YAZIM RAPORU.....	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ.....	1
1. Konu ve Kapsam.....	1
2. Amaç ve Çalışmanın Bölümleri.....	2
3. Araştırma Tarihi.....	3
4. Yöntem.....	6
1. KATALOG.....	7
Katalog No: 1.....	7
Katalog No: 2.....	12
2. ZIRHLI HEYKELLERİN TANIMI VE KÖKENİ.....	15
2.1. Zırhlı Heykellerin Kökeni.....	15
2.2. Anadolu'da Zırhlı Heykel ve Kabartmalar.....	17
3. ANADOLU'DA ZIRHLI HEYKEL ÜRETEN ATÖLYELER.....	22
3.1. Aphrodisias Atölyesi.....	22
3.2. Dokimeion I-II Atölyeleri.....	25
3.3. Prokonnesos Atölyesi.....	29
3.4. Değerlendirme.....	33
4. TİPOLOJİ.....	39
4.1. Zırh Tipolojisi.....	41
4.2. Medusa Tipolojisi.....	43
4.3. Pteryges Rozeti Tipolojisi.....	43
4.4. Pteryges Bantları Tipolojisi.....	48
4.5. Paludamentum Tipolojisi.....	50
4.6. Balteus Tipolojisi.....	53
4.7. Cingulum Tipolojisi.....	55
4.8. Tunika.....	56
5. İKONOGRAFI.....	57
5.1. Giysi.....	57
5.1.1. Zırh.....	57

5.1.2. Giysi	61
5.1.3. Aksesuarlar.....	61
5.2. Figürlü Betimler.....	62
5.2.1. Zeus Amon.....	62
5.2.2. Kartal	62
5.2.3. Kadın Başları.....	62
5.2.4. Koç Başı	64
5.2.5. Fil Başı	64
5.2.6. Dizlik, Pelta Kalkanı, Korinth Miğferi (?) ve Çiçek Rozeti.....	64
6. TARİHLEME.....	65
7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	72
KAYNAKÇA.....	82
GÖRSEL LİSTESİ	89
GÖRSELLER	94

GİRİŞ

1. Konu ve Kapsam

Antik Çağda propaganda amacıyla hayat bulmuş zırh giyimli yontular, özellikle yönetici sınıfın hâkimiyetinde bulundurdıkları halk, müttefik ve düşmanlarına karşı gösteriş amacı taşıyan eserlerdendir. Roma İmparatorluk Çağı ile beraber İmparatorlar için yapılan kimi plastik eserler gerek yansıttığı ululuk gerekse de üzerine işlenmiş detaylar ile tanrısal bir özellik göstermektedir. Basit bir amaca yönelik tasarlanmış bir ögenin özellikle mitolojik tasvirlerle zenginleştirilmesi kökene saygı kavramına verilen önemin kanıtı olduğu kadar, sınırsız güç ve yenilmezliğin vurgulandığı bir objedir. Bu bağlamda Anadolu'da Bergama Krallığı topraklarının Roma'ya miras olarak bırakılmasından sonra eyaletler ve genişlemiş topraklarda başlayan Romanizasyon faaliyetleri kapsamında, dini ve kamusal yapıların yanı sıra imparatorlara ve ailelerine adanmış veyahut bizzat onların istekleriyle yapılmış heykeltıraşlık eserleri de kullanılmıştır. Bu bağlamda, zırhlı heykeller dikildikleri mekân ve ikonografi açısından devlet adamını yüceltmek ve ayrıca büyük bir komutan vasfı yüklemek amacını taşımaktadır.

Bu çalışma, Bursa Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı iki adet Zırhlı İmparator Heykelini tanıtmayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında bilim dünyasına tanıtılmış eserler ışığında heykellerin üretildikleri atölyeler, tipolojileri ve ikonografileri ile ele alınacak, daha önceden tarihleri belirlenmiş benzer örnekler ile karşılaştırılıp tarihlendirileceklerdir.

2. Amaç ve Çalışmanın Bölümleri

Tez kapsamında konumuzu oluşturan zırhlı heykeller, heykeltıraşlık açısından irdelenip, Küçük Asya olarak isimlendirilen Anadolu topraklarında üretilmiş veyahut ithal edilmiş benzerleri ile tipolojik ve kronolojik açılardan karşılaştırılıp, eserlerin Anadolu Zırhlı İmparator Heykelleri arasında hangi gruba ait olabilecekleri, benzerlik ve farklılıklarının neler olabileceği irdelenecektir. Bu bağlamda Roma İmparatorluk Dönemi sanat anlayışının Zırhlı Heykeller üzerindeki etkileri hakkında tespit edilen özelliklerle ilgili bazı önerilerde bulunmak ve konuyla ilgili ileride yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olmak tezimizin hedeflerindedir.

Bilindiği gibi, Roma İmparatorluk Döneminde yontulan zırhlı heykeller bir taraftan askeri zafere işaret etmişler, diğer taraftan da adandıkları kentlerde herhangi bir yardımdan dolayı halkın imparatorlarına karşı büyük saygı duyduğunu göstermesi açısından büyük anlam taşımaktadırlar. Bursa Arkeoloji Müzesi'nde de bunlardan iki adet bulunmaktadır. Her iki heykelin hangi amaç doğrultusunda dikilmiş olduklarını merak etmemiz, bu konusun seçilmesinde başat rol oynamıştır.

Çalışmamız toplam yedi bölümden oluşacaktır. Çalışmamızın ilk bölümünü “katalog” oluşturmaktadır. Bu bölümde tezimizin konusunu oluşturan iki adet zırhlı heykelin ayrı başlıklar altında detaylı tanımlarına yer verilecektir. İkinci bölüm olan “zırhlı heykellerin tanımı ve kökeni” kısmında, zırhlı heykellerle ilgili çalışma yapan bilim insanlarının yayınlarından kronolojik olarak bahsedilecek ve Anadolu’da yer alan zırhlı yontulardan ve mimari yapılar üzerinde görülen zırhlı kabartmalardan söz edilecektir. “Atölyeler” bölümünde öncelikle Küçük Asya’da bulunan zırhlı heykel üreten atölyeler tanıtılacak ve bizim çalışmamızda yer alan zırhlı heykellerin üretildiği olası atölye/atölyeler belirlenmeye çalışılacaktır. Bundan sonra gelen “tipoloji bölümünde” de mevcut heykellerimizle tipolojik olarak benzerlik gösteren diğer zırhlı heykellerin karşılaştırılması yapılacaktır. Sonraki bölüm olan “ikonografi bölümünde” zırhın detayları ve zırh üzerinde yer alan figürlü betimlerin anlamları hakkında bilgiler verilecektir. “Tarihleme bölümünde” zırhlı heykellerimizin gösterdiği özellikler göz önünde bulundurularak olası üretim tarihleri hakkında önerilerde bulunulacaktır. Son bölüm olan “değerlendirme ve sonuç bölümünde” ise heykellerimizi yukarıda saydığımız başlıklar altında inceledikten sonra genel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3. Araştırma Tarihi

Zırh giyimli yontular hakkında en erken çalışma 1911 tarihli G. Mancini'nin "Le Statue Loricata Imperiale" adlı eseridir¹. Bir katalog niteliğinde olan bu çalışmada Roma Dönemi Zırhlı Heykeller, üzerlerindeki zırh süslemelerine göre sınıflandırılmış ve yüzeysel olarak tarihlendirmeler yapılmıştır.

G. Lippold, zırhlı yontuların Roma'da ortaya çıkmadığını, bunların önemli Yunan heykellerinin panderasyonlarının üzerlerine zırh atribütü eklenmesiyle gelişen bir form olduğunu düşünmektedir².

A. Hekler, Bergama Müzesi'nde gördüğü zırhlı heykel parçalarını incelediği çalışmasında, bunları A. J. Reinach'ın yayımladığı III. Attalos yazıtı ile ilişkilendirmiş³ ve III. Attalos'a ait olma ihtimali üzerinde durmuştur⁴. Hekler, Augustus Dönemi'nde pterygeslerin üzerine eklenen metal ya da deri rozetlerden dolayı Klasik Tip ve Helenistik Tip zırhlı heykel kavramlarını ortaya koymuştur⁵.

G. M. A. Hanfmann ve C. C. C. Vermeule, Fogg Müzesi (Harvard Sanat Müzeleri) tarafından satın alınan bir zırhlı Traian heykelini tanıtırken aynı zamanda zırhlı heykellerin tipolojik ve ikonografik özelliklerine de değinmişler ve heykeller üzerinde görülen zırhların aslında savaş zamanı kullanılmadığına, imparatorların törensel bir giysisi olduğuna vurgu yapmışlardır⁶. Vermeule bu konudaki çalışmalarını 1959/60 yıllarında Berytus serilerinde yayımlamış⁷, çalışmaya eklediği eserleri ise 1980 yılında çıkardığı toplu katalogla bir araya getirmiştir⁸. Vermeule Klasik Tip bir Roma Zırhı'nı MÖ 4. yüzyıl Yunan Lorica'sı ile, Helenistik Tip Zırhı ise MÖ 250-150 yılları arasında Pergamon'da geliştirilen zırh formu ile ilişkilendirir⁹. Vermeule zırhlı heykelleri dönemsel özelliklerine göre sınıflandırarak Yunanistan ve Anadolu'da ele

¹ Mancini 1911.

² Lippold 1923, 178.

³ Reinach 1913, 114 vd.

⁴ Hekler 1919, 195 vd.

⁵ Hekler 1919, 208 vd. Hekler'den sonraki araştırmacılar da bu terminolojiyi kabul etmiş ve kullanmışlardır.

⁶ Hanfmann-Vermeule 1957, 223-253.

⁷ Vermeule 1959/60, 1-82 Lev. 1-26.

⁸ Vermeule 1964, 95-110 Lev. 17-22. - Vermeule 1966, 49-59 Lev. 9-13. - Vermeule 1974, 5-26 Res. 1-8. - Vermeule 1980.

⁹ Vermeule 1959/60, 29-30.

geçen Geç Hadrian ve Erken Antoninler Dönemi zırlı heykellerin Helenistik Dönem Zırlı Heykellerden ilham alarak üretildiklerini söylemektedir¹⁰.

H. G. Niemeyer zırlı heykellerin kökeninden bahsederken Plinius ve Pausanias'ın rivayet ettiği Atina Tiyatrosu'na dikilen Temistokles ve Miltiades heykellerinin, şablonun ilk örneği olduğunu söyler¹¹. Zırlı heykeller ile kamu yapıları üzerinde bulunan zırlı kabartmaları birbiriyle ilişkilendirir¹². Zırlı heykellerin Roma İmparatorluğu propaganda sanatının bir üretimi olduğunu, heykel ve zırların detaylarında yer alan tanrısal belirteçler üzerinde durarak, zırlı heykellerin genelde askeri bir zafer sonrası gündeme geldiğine dikkat çekmektedir. Kimi zaman da ordu lideri adına dikilmiş olduğunu söyler¹³.

K. Stemmer Roma Dönemi zırlı heykellerini tipolojik, kronolojik ve ikonografik olarak inceleyerek kol, bacak ve paludamentum pozisyonlarına göre 12'si ana şema olmak üzere toplam 17 gruba ayırmıştır¹⁴. Stemmer zırlı heykelleri stilistik gelişimlerine göre sınıflandırarak bu değerlendirmesine göre bir kronolojik sınıflandırma meydana getirmiştir¹⁵. Zırlı heykel ve kabartmaların ortaya çıkışı ve gelişimini inceleyen Stemmer, Arkaik Dönem'den başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar olan süre zarfında zırlı heykellerin tasvir manası açısından sürekli gelişmekte olduğunu vurgulamış ve İmparatorluk Dönemi'nde bu seviyenin en üst düzeyde hissedildiğine işaret etmiştir¹⁶. Stemmer de Roma İmparatorluk Dönemi Zırlı Heykellerinde görülen zırlın hiçbir zaman savaş alanında kullanılmayacağını belirterek, bu zırlın törensel bir anlamı olduğu yönünde görüş beyan etmiştir¹⁷. Zırl ikonografilerinin kökenine ilişkin yorum yapan Stemmer, bu uygulamanın Helenistik bir geleneğe dayansa da Roma İmparatorluk Dönemi zırlı heykellerinin çıkış noktasının Augustus'un Prima Porta heykeli olması gerektiğini savunmuştur¹⁸.

¹⁰ Vermeule 1959/60, 57.

¹¹ Niemeyer 1968, 47-54.

¹² Niemeyer 1968, 49.

¹³ Niemeyer 1968, 53.

¹⁴ Stemmer 1978, 5.

¹⁵ Stemmer 1978, 126-30.

¹⁶ Stemmer 1978, 131 vd.

¹⁷ Stemmer 1978, 148.

¹⁸ Stemmer 1978, 150 vd.

Son yıllardaki araştırmalardan biri de M. Cadario tarafından yapılmıřtır¹⁹. İki bölüme ayırdığı çalışmasının ilk bölümünde Helenistik zırhın kökeni ve bunun Julius Claudiuslar Dönemi'ndeki kullanımı üzerinde durmuřtur²⁰. Çalışmanın ikinci bölümünde heykellerin zırhları üzerindeki ikonografik temsillere göre dönemsel politikaları irdelemiştir. Cadario, Aphrodisias Bouleterion'undan çıkan zırhlı heykelden yola çıkarak bir ikonografik tespit yapmış, ardından da Batı Anadolu'da ele geçen düz zırhlı heykelleri deęerlendirmiřtir²¹. Kronolojik bir değerlendirme ile çalışmasını sonlandıran Cadario, Aphrodisias Bouleterion'undan çıkan zırhlı heykelden yola çıkarak "Aphrodisias Tipi" terminolojisini kullanmıřtır²².

I. Laube ise Helenistik Dönem ile Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen zırhlı heykellerin kral ve yöneticilerin askeri sorumluluklarından ziyade kurtarıcı ve hayırsever gibi anlamlar taşıdığını söyler²³. Augustus Dönemi'ne kadar Romalı idarecilerin de bu unvanları taşıdığından bahseder²⁴, Erken Roma Dönemi'ndeki zırhlı heykeller üzerinde yer alan ikonografik sahneleri de değerlendiren Laube, idarecilerin bu sahneleri başarı ve refahı gösterme aracı olarak kullandıkları sonucuna varmıřtır²⁵.

R. A. Gergel birkaç zırhlı torso çalışmıştır. Bu çalışmalarında daha çok zırhlı heykeller üzerinde yer alan ikonografik unsurların temsil ettiği manalar üzerinde durmuştur. Torsoların zırhları üzerinde yer alan sahneleri dönemin siyasi olayları ile ilişkilendirmiş, pteryges rozetleri üzerindeki figürlerin ise Roma lejyonlarının temsilcisi olduklarını söylemiřtir²⁶. Hadrian'a atfedilen Tel Shalem bronz heykelinden yola çıkarak,²⁷ Hadrian'ın Panhellenik zırhlı heykel programı kapsamında Yunan ile Roma kültürünü birleştirme çabası olduğu sonucuna ulařmıřtır²⁸.

B. Bergmann ise Hadrian'la ilgili birtakım tespitlerde bulunmuştur. Buna göre, Hadrian Dönemi'nde bir heykel programı oluşturulduğu, Hadrian'ın bununla oldukça yakından ilgilendiği ve Panhellenik program çerçevesinde imparatorluk otoritesini

¹⁹ Cadario 2004.

²⁰ Cadario 2004, 40-205.

²¹ Cadario 2004, 291 vd.

²² Cadario 2004, 357 vd.

²³ Laube 2006, 88-94.

²⁴ Laube 2006, 95-100.

²⁵ Laube 2006, 101 vd.

²⁶ Gergel 1986, 3-31.

²⁷ Gergel 1991, 231-252.

²⁸ Gergel 2004, 371-409.

güçlendirmek maksadıyla imparatorluğun farklı kentlerine zırlı heykeller diktirdiği sonuçlarına varmıřtır²⁹.

Türkiye’de ise zırlı heykeller ile ilgili münferit çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında daha önce yayımı yapılmış heykeller tekrar ele alınmış ve kazılarla ortaya çıkarılan bazı zırlı heykeller yayımlanmıştır. C. Zoroğlu tarafından 2014 yılında hazırlanmış olan ‘‘Anadolu’da Roma Dönemi Zırlı Heykelleri’’ konulu doktora tezi katalog niteliği taşıtmaktadır. Doktora tezinde, Anadolu Müzelerinde yer alan zırlı heykeller ile Anadolu kökenli olup şu an Türkiye dışında sergilenen zırlı heykeller bir araya toplanmış ve bu heykellerin üretildiği atölyeler hakkındaki bilgilere yer verilmiřtir³⁰.

4. Yöntem

Çalışmamızın ilk etabını Bursa Arkeoloji Müzesi’ndeki zırlı torsoların belgelenmesi çalışmaları oluşturacaktır. Bu amaçla heykellerin detaylı fotoğrafları çekilecek, katalog bilgileri tamamlanacaktır. Torsoların eksik olan baş, kol ve bacak bölümlerinin olası duruşlarına ait rekonstrüksiyon denemeleri yapılacaktır.

İkinci etap kütüphane çalışmalarına ayrılacaktır. Bu aşamada zırlı heykellerle ilgili yapılan yayınlar toplanmaya çalışılacaktır. Amacımız zırlı heykellerin kökeni ile Anadolu’da görülen zırlı heykel ve kabartmaların kronolojik olarak araştırılması olacaktır. Böylece zırlı heykellerimizin üretildiği atölyeler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun için değişik müzelerde yer alan benzer zırlı heykeller ile karşılaştırma yapma hedeflenmektedir. Bir bölüm de heykellerin zırlarında yer alan figürlerin ikonografilerine ayrılacaktır. Çalışmamızın son bölümünü tarihleme oluşturacaktır. Bu bölümde torsolarımız özelliklerine göre irdelenip, tarihlenmeye çalışılacaktır.

²⁹ Bergmann 2010, 203-289.

³⁰ Zoroğlu 2014.

1. KATALOG

Katalog No: 1

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 2070

Buluntu Yeri: Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı)

Ölçüler: Y: 123 cm G: 61 cm K: 44 cm

Malzeme: İnce grenli, gri damarlı beyaz mermer.

Tanım: Heykelin gövdesi ve kalçadan diz kapağına kadar olan bölümü dışında başı, omuzlardan itibaren kolları ve bacakların diz kapağından aşağıda olan kısmı eksiktir. Yüzeyde yer yer kırılma ve kopmalar. Yüzeyde kahverengi patina. Ayakta durur pozisyonda olan zırh giyimli heykel sakin bir duruş sergilemektedir (Resim 1-5). Omuzların arasındaki çukurluk nedeniyle, başın ayrı yontularak buraya monte edildiği anlaşılmaktadır (Resim 6). Bu oyuğun ölçüsü her iki omuz yönünde çapı 21 cm, göğüs ve sırta doğru olan kısmı 16 cm, derinliği ise göğüs kısmında 8 cm, sırt kısmında 18 santimetredir. Heykelin duruşundan dolayı, sol kolun yukarı kaldırıldığı, sağ kolun ise muhtemelen aşağı ve öne doğru sarkıtıldığı anlaşılmaktadır. Heykelin ağırlığı sağ bacağa verilmiş olup, sol bacak hafifçe yana ve öne doğru atılmıştır. Sol omuz üzerinde şişkince duran paludamentum arkaya doğru bırakılmıştır (Resim 7-8). Heykel zırhı Klasik Tipte olup kaslıdır (Resim 9). Zırhın yakası yuvarlak verilmiştir (Resim 9). Zırhın göğüsleri dışa çıkık şekilde belirginleştirilmiş, göğüslerin alt kısmında cingulumun üstünde karın kasları vurgulu bir şekilde işlenmiştir. Epomidesler çok iyi seçilemese de aslan başıyla süslüdür ve yuvarlak bir broş ile zırha tutturulmuşlardır (Resim 9). Zırhın göğüs kısmına medusa yerleştirilmiştir (Resim 10). Geniş bir aegis üzerinde duran medusanın saçlarından çıkan yılanlar dikkat çekici irilikte işlenmiştir. Balteus 3,5 cm genişliğinde olup, sağ omuz üzerinden çapraz biçimde gelerek göğüsteki medusanın da üzerinden geçerek cingulumun üzerinden arkaya doğru gitmektedir (Resim 9). Cingulum genişliği 4 cm olup, gövde ortasından geçirilmiştir (Resim 11). Cingulumun ortası Herakles Düğümü ile bağlanmıştır (Resim 11). Düğümden sonra geriye kalan uçlar cingulumun önce altından sonra da üstünden geçirilerek uçları yere bakacak şekilde bırakılmıştır.

Cingulumun soldaki ucu pteryges deri bantların ucundaki gibi matkapla püsküllendirilmiştir. Zırh alt kenarı çanak formudur, ince bir profille pterygeslere geçiş sağlanmıştır (Resim 12). Pteryges kısmı iki sıradan oluşmaktadır. Pteryges rozetleri üzerinde kabartma teknikte figürler bulunmaktadır (Resim 12-23). Merkezi pteryges rozeti üzerinde Zeus Amon başı bulunmaktadır (Resim 13). Diğer pteryges rozetlerinin üzerinde ise sırasıyla simetrik olarak kartal motifi (Resim 14-15), Aphrodite başı (Resim 16-17), koç başı (Resim 18-19) ve fil başı (Resim 20-21) yer almaktadır. Bu pteryges sırasında alt sıra pterygeslerin üst sıra pterygeslere monte edildiği anlaşılan muhtemel metal aksama ait, ortadaki büyük diğer ikisi küçük olacak şekilde birbirine bitişik üçlü yatay elips şeklinde kabartmalar görülmektedir (Resim 12). Alt sıra pterygesler üst sıradakilerin arasından görünecek biçimde verilmiştir. Burada yine motifler simetrik olarak durmaktadır. Merkezi pteryges rozetinin her iki yanında dizlik motifi (Resim 13), sonrasında sağ yanda sırasıyla pelta kalkanı motifi, korinth miğferi? ve çiçek rozeti (Resim 22); sol yanda iki sıra pelta kalkanı motifi ve çiçek rozeti verilmiştir (Resim 23). Pteryges bantları pteryges rozetlerinden dizkapaklarına kadar şeritler halinde inmektedir (Resim 24-28). Bantlar ortalama 4-5 cm genişliğindedirler. Bu bantlara heykelin bacak hareketlerine göre şekil verilmiştir. Buna göre eksik olan sağ bacak kısmındaki bantların düz durmasından dolayı bu bacağın düz durduğu anlaşılmaktadır (Resim 27-28). Eksik olan sol bacak tarafındaki bantların dışarıya doğru açılmasından dolayı, sol bacağın yana ve bir miktar öne atıldığını düşünüyoruz (Resim 25-26). Pteryges bantlarının ucu matkap kullanılarak püsküllendirilmişlerdir (Resim 29). Heykelin arka kısmına bakıldığında daha sade ve yüzeysel işlenmiş olduğu görülmektedir (Resim 4). Arka sol tarafında bel hizasından başlayarak pteryges bantlarına doğru dik bir şekilde inen muhtemelen paludamentum ve heykel desteğine ait olan kırık izi görülmektedir (Resim 26). Heykelin arkasındaki paludamentuma ait kırık izinin bir kenarı, boyun kısmından itibaren aşağıya doğru düz bir şekilde inmekte ve bel hizasına yakın kısımda hafifçe sola doğru kavis yapmaktadır (Resim 30). Paludamentumun diğer kenarına ait kırık izi ise koltuk altından başlayıp üçgen bir şekil oluşturacak biçimde diğer kırık izi ile birleşmektedir

(Resim 31). Paludamentuma ait kırık izleri belin sol kısmında, balteus kayışı ile cingulum kuşağının üst üste bindiği yere kadar inmektedir (Resim 32). Zırh alt kenar profili, paludamentum bağlantı noktasında kesilmiştir (Resim 33). Paludamentum bağlantısına denk gelen pteryges rozetinin yarısı verilmiş, diğer yarısı ise bağlantının altında kalmıştır (Resim 33). Pteryges bantları üzerinde paludamentuma ait kırık kısım 10 cm genişliğindedir. Paludamentumun uç kısmına ait parça, pteryges bantlarının bitimi noktasında korunmuştur (Resim 34).

Arkadan sağ omuz üzerinden gelerek sola doğru çapraz biçimde devam eden balteusun arkası (Resim 35) ile önünün (Resim 9) heykelin sol tarafında bel hizasında birleştiği görülmektedir (Resim 31-33). Balteus kabartması birleşim noktasında heykel gövdesi ile aynı seviyeye inmiştir (Resim 32-33). Cingulumun önden gelerek (Resim 11) aynı hizada heykelin arkasını dolandığı görülmektedir (Resim 36). Zırh alt kenarı arka kısımda düz çizgi şeklinde verilmiştir. Pteryges rozetleri ön tarafta olduğu gibi arkada da iki sıra halinde devam edip yüzeysel ve sade işlenmiştir (Resim 27, 37). Aynı şekilde pteryges bantları da diz kapaklarına kadar inmekte ve hareketsiz biçimde durmaktadır (Resim 27, 37). Bantların ucu da heykelin ön yüzündekilere göre daha sade püsküllendirilmiştir (Resim 27, 37).

Mevcut kırıklardan ve benzer heykellerden hareket ederek torsomuzun tamamlamasını yapmaya da çalıştık. Sağ yanda, sağ kolun kırık olduğu bölümden anlaşıldığı kadarıyla, omuz bir miktar arkaya doğru çekilip, kol bununla doğru orantılı olacak şekilde aşağı doğru inmekte, dirsek hizasından itibaren de öne doğru atılmaktadır. Bu kırık izinin cingulumu kadar inmesi nedeniyle sağ kolun dirsek hizasına kadar gövdeye bitişik, oradan da öne doğru atıldığını söylememiz mümkündür (Resim 5). Heykelin sol tarafında ise kola ait kırık izinden anlaşıldığı kadarıyla sol kolun yana doğru atıldığı, dirsek hizasından itibaren de Olympia'da bulunan Hadrian Heykeli'nde olduğu gibi³¹ yukarı kaldırıldığı tahmin edilmektedir (Resim 3). Heykelin arka sol tarafında pteryges rozetlerinden itibaren pteryges bantları boyunca aşağı doğru inen kırık

³¹ Stemmer 1978, 110-11 Kat. X 2 Lev. 74.2.

izinden dolayı, burada paludamentum ile heykel desteğinin olduğu anlaşılmaktadır (Resim 26, 33-34, 37). Paludamentum heykelimizin arka kısmında, sol omuz üzerinden gelip belin sol hizasından devam ederek pteryges bantlarının ucuna kadar kesintisiz bir şekilde inmektedir. Ancak heykelimizin arka sol kısmında balteus ve cingulumun birleştiği nokta ile bu kısımdan zırh alt kenar profiline kadar olan kısımda herhangi bir kırık izi mevcut olmadığından, paludamentumun bu kısımda üstten geçirilmiş olduğunu düşünüyoruz (Resim 33).

Mevcut kırık izlerinin yanı sıra mevcut heykeller ile karşılaştırılıp heykelimizi tamamlamak mümkündür. Bilindiği gibi zırhlı heykellerin bir bölümü, bir eli yukarıda olacak şekilde “adlocutio” pozisyonunda verilmiştir³². Zırhlı torsomuzun sol kolunun tamamlama çiziminde de bu pozisyonda olabileceği değerlendirilmiş, ancak başka bir pozisyonda olması da muhtemeldir. Zırhlı heykellerin büyük bir çoğunluğu elinde ucu geriye doğru dönük olan “parazonium” denilen tören kılıcı tutmaktadır³³. Zırhlı heykellerin ayağında “mulleus” adı verilen törensel askeri bot ya da “calceus patricius” isimli soyluların giydiği bot bulunmaktadır. Heykel desteklerinin bir kısmı ağaç kütüğü şeklinde yapılmıştır³⁴.

Bu karşılaştırmalar ışığında oluşturduğumuz rekonstrüksiyon denemesinin heykelimizin orijinalini yansıttığını düşünüyoruz (Resim 38).

Tarihleme: Hadrian Dönemi (MS 125).

Yayınlandığı Yerler: Mendel 1908, 16-17 Kat. 10 Res. 8. - Mendel 1909, 264-265 Kat. 10 Res. 8. - Reinach 1913, 364 Kat. 3. - Vermeule 1959/60, 57-58 Kat. 202

³² Bk. Vermeule 1959/60, 65-66 Kat. 269 Lev. XXI.63; 69 Kat. 297 Lev. XXII.67. – Stemmer 1978, 7-8 Kat. I 1 Lev. 1.1; 8 Kat. I 2 Lev. 1.2; 15-16 Kat. I 10 Lev. 6.3; 110-111 Kat. X 2 Lev. 74.2.

³³ Zoroğlu 2014, 27-28. Bk. Stemmer 1978, 24 Kat. II 2 Lev. 11.2; 50-51 Kat. IV 9 Lev. 31.1. – Zoroğlu 2014, 208-9 Kat. 23 Lev. 9.3; 231-32 Kat. 39 Lev. 14.4.

³⁴ Zoroğlu 2014, 27. Bk. Zoroğlu 2014, 224-25 Kat. 34 Lev. 13.5; 233-35 Kat. 41 Lev. 15.1; 273-74 Kat. 67 Lev. 21.5; 274 Kat. 68 Lev. 22.1; 275 Kat. 69 Lev. 22.2; 276 Kat. 70 Lev. 22.3; 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

Lev. XIV.50. - Stemmer 1978, 39 Kat. III 17 Lev. 23.3. - Zoroğlu 2014, 270
Kat. 64 Lev. 21.2.

Karşılaştırma Örnekleri: Stemmer 1978, 24-25 Kat. II 4 Lev. 12.1-5; 38 Kat. III 14
Lev. 22.2; 51-52 Kat. IV 11 Lev. 31.3; 52 Kat. IV 13 Lev. 31.5; 110-111 Kat.
X 2 Lev. 74.2.

Katalog No: 2

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 2068

Buluntu Yeri: ?

Ölçüler: Y: 102,5 cm G: 55,2 cm K: 37,6 cm

Malzeme: İnce grenli, gri damarlı beyaz mermer.

Tanım: Heykelin gövdesi ve kalçadan diz kapağına kadar olan bölümü dışında başı, omuzlardan itibaren kolları ve bacakların diz kapağından aşağıda olan kısmı eksiktir. Yüzeyde yer yer kırılma ve kopmalar. Yüzeyde kahverengi patina. Ayakta durur şekilde cepheden betimlenmiş olan zırh giyimli heykel rahat bir duruş sergilemektedir (Resim 39-43). Boyun kısmındaki kırık nedeniyle, başın heykelle birlikte tek parçadan yontulduğu anlaşılmaktadır (Resim 44). Duruştan dolayı, sol kolun yukarı kaldırıldığı, sağ kolun ise muhtemelen aşağı ve öne doğru sarkıtıldığı anlaşılmaktadır. Pteryges bantları heykelin bacak hareketlerine göre şekil almıştır; düz duran sol bacak kısmındaki bantlar aşağı kadar düz inmekte, arkada duran sağ bacak tarafındaki bantlar ise dışarıya doğru açılmaktadır. Buna göre, heykelimizin ağırlığı sol bacağa verilmiş olup, sağ bacak arkaya doğru atılmıştır. Sol omuz üzerinde yer alan paludamentum omuz üzerinde bir broşla toplanmıştır (Resim 45-46). Paludamentumun arkadan dolaşıp eksik olan sağ kolun üzerinde durduğu anlaşılmaktadır (Resim 47). Sol omuz üzerinde zırha ait deri kol bandı görülmektedir (Resim 45-46). Heykel zırhı kaslı verilmiş olup Klasik Tiptedir (Resim 48). Zırh yakası yuvarlak biçimde verilmiştir (Resim 48). Zırhın göğüsleri hafifçe belirginleştirilip bırakılmıştır (Resim 48). Epomides alçak kabartma tekniğinde verilmiştir (Resim 45). Balteus üst kısımda 5,5 cm, alt kısımda 4,5 cm, ortalama 5 cm genişliğindedir. Ön tarafta sağ omuz üzerinden gövdeyi çapraz biçimde geçerek cingulumun üzerinden belin sol hizasına doğru gitmektedir (Resim 48). Cingulum 4,5 cm genişliğinde olup gövde ortasından geçirilmiştir (Resim 49). Cingulumun ortası Herakles Düğümü ile bağlanmıştır (Resim 49). Düğümden sonra geriye kalan uçlar cingulumun altından geçirilerek uçları yere bakacak şekilde bırakılmıştır. Zırh alt kenarı yanlardan çanak formunda gelerek orta kısımda yay şeklini almıştır. Zırh alt kenarında bulunan pterygesler tek sıradan oluşmaktadır (Resim 50).

Sade işlenen pterygesler matkapla birbirinden ayrılmış olup üzerlerinde herhangi bir figür bulunmamaktadır (Resim 50). Pteryges bantları pteryges rozetlerinden dizkapaklarına kadar şeritler halinde inmektedir (Resim 50-53). Pteryges bantlarının ucu matkap işçiliği kullanılarak püsküllendirilmiştir (Resim 54). Heykelin arka kısmına bakıldığında daha sade ve yüzeysel işlenmiş olduğu görülmektedir (Resim 42). Heykelin sol tarafından bir desteğe yaslandığı buradaki kırık olan kısımdan anlaşılmaktadır (Resim 51). Sol omuz üzerinde yer alan paludamentum, heykelin arkasından dolanarak balteus ve cingulumun üzerinden geçerek belin sağ hizasına doğru gitmektedir (Resim 47). Heykelin sağında karın hizasında yer alan kırıktan dolayı paludamentumun bu kısımda sağ kol ile birleştiği tahmin edilmektedir (Resim 43). Cingulum önden gelerek aynı hizada heykelin arkasını dolanmakta ancak arkada balteus ve paludamentumun altında bırakılmıştır (Resim 41). Sağ omuz üzerinden gelerek sola doğru çapraz biçimde devam eden balteusun arkası ile önü heykelin solunda bel hizasında birleşmektedir (Resim 40-41). Bu birleşim yerinden aşağıya doğru dik vaziyette kılıç inmektedir (Resim 40-41). Kılıç kabzası ise paludamentumun alt hizasında başlamakta, cingulumun da üzerinden geçerek balteusun birleştiği yerde kınına girmektedir (Resim 40). Zırh alt kenarı arka kısımda oval şekilde verilmiştir. Pteryges rozetleri alçak kabartma teknikte işlenmiştir (Resim 42). Ön tarafta görülen matkap işçiliği burada yoktur. Pteryges bantları düz bir şekilde diz kapaklarına kadar inmektedir. Uçları belli belirsiz püsküllendirilmiştir (Resim 51-52).

Mevcut kırıklardan ve benzer heykellerden hareket ederek torsomuzun tamamlamasını yapmaya da çalıştık. Sağ yanda, sağ kolun kırık olduğu bölümden anlaşıldığı kadarıyla, omuz bir miktar arkaya doğru çekilip, kol bununla doğru orantılı olacak şekilde aşağı doğru inmekte, dirsek hizasından itibaren de öne doğru atılmış olmalıdır (Resim 42). Sağ tarafta bel bölümünde korunan izden (Resim 43), Roma'da bulunan II. Konstantinus'a ait heykelde olduğu gibi³⁵, sol omuzdan sağ bele doğru inen paludamentum sağ kol

³⁵ Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

üzerine atıldığı tahmin edilmektedir. Sağ yanda pteryges deri bantlarının bitimi hizasında yer alan bir kırık izinden dolayı sağ koldan yere doğru sarkan paludamentumun bir desteği olduğu anlaşılmaktadır (Resim 43, 53).

Heykelin sol tarafı ise mevcut kırık izlerden anlaşıldığı kadarıyla, sol omuz üzerindeki deri bantların yere paralel uzanmasından dolayı sol kolun yana doğru atılmış vaziyette olduğu anlaşılmaktadır (Resim 39-40). Olasılıkla sol kol yana doğru uzatıldıktan sonra dirsekten kırılarak el havaya doğru kaldırılmıştır. Heykelin sol tarafında pteryges bantların orta hizasından aşağı doğru giden kırıktan dolayı heykel desteğinin burada olduğu anlaşılmaktadır (Resim 41, 51).

Mevcut kırık izlerinin yanı sıra mevcut heykeller ile karşılaştırılıp heykelimizi tamamlamak mümkündür. Bilindiği gibi zırlı heykellerin bir bölümü, bir eli yukarıda olacak şekilde “adlocutio” pozisyonunda verilmiştir³⁶. Zırlı torsomuzun sol kolunun tamamlama çiziminde de bu pozisyonda olabileceği değerlendirilmiş, ancak başka bir pozisyonda olması da muhtemeldir. Zırlı heykellerin büyük bir çoğunluğu elinde ucu geriye doğru dönük olan “parazonium” denilen tören kılıcı tutmaktadır³⁷. Zırlı heykellerin ayağında “mulleus” adı verilen törensel askeri bot ya da “calceus patricius” isimli soyluların giydiği bot bulunmaktadır. Heykel desteklerinin bir kısmı ağaç kütüğü şeklinde yapılmıştır³⁸.

Bu karşılaştırmalar ışığında oluşturduğumuz rekonstrüksiyon denemesinin heykelimizin orijinalini yansıttığını düşünüyoruz (Resim 55).

Tarihleme: Septimius Severus Dönemi (MS 2. yüzyılın sonu, 3. yüzyılın başı).

Yayınlandığı Yerler: Yayınlanmamış.

³⁶ Bk. Vermeule 1959/60, 35 Kat. 17 Lev. IV.13; 44 Kat. 78 Lev. VII.24. - Stemmer 1978, 78-79 Kat. VII 7 Lev. 52.1; 80 Kat. VII 9 Lev. 53.1; 80 Kat. VII 10 Lev. 55.1.

³⁷ Zoroğlu 2014, 27-28. Bk. Stemmer 1978, 82 Kat. VII 14 Lev. 56.5; 86 Kat. VII 21 Lev. 60.1-3. - Zoroğlu 2014, 253-54 Kat. 52 Lev. 18.3; 275 Kat. 69 Lev. 22.2; 278 Kat. 73 Lev. 23.2.

³⁸ Zoroğlu 2014, 27. Bk. Stemmer 1978, 60-61 Kat. V 8 Lev. 36.4; 76-77 Kat. VII 3 Lev. 50.3; 113 Kat. XI 3 Lev. 76.1. - Zoroğlu 2014, 273-74 Kat. 67 Lev. 21.5; 274 Kat. 68 Lev. 22.1; 275 Kat. 69 Lev. 22.2; 276 Kat. 70 Lev. 22.3; 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

Karşılaştırma Örnekleri: Zoroğlu 2014, 275 Kat. 69 Lev. 22.2; 276 Kat. 70 Lev. 22.3; 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

2. ZIRHLI HEYKELLERİN TANIMI VE KÖKENİ

2.1. Zırhlı Heykellerin Kökeni

Askerler savaşlarda özellikle göğüs ve bacak bölümlerinin kesici darbelerden korunması amacıyla Greeklerin $\theta\omega\rho\alpha\zeta$ Romalıların ise Lorica olarak adlandırdığı zırh giyerlerdi. Zırhlar, askeri bir giysi³⁹ olduğu kadar savaşların da ganimetlerindedir. E. Vanderpool'un da belirttiği gibi⁴⁰, günümüze ulaşan en eski örnek MÖ 15. yüzyıla tarihlenen “Dendra Zırhı” olmalıdır. Myken Dönemi'nde zırhların ya da zırhlı yontuların varlığı çok nadirdir, ancak zırhın resim ve seramik sanatında örnekleri mevcuttur⁴¹. Delphi'deki Spinoslular Hazine Binası'nın doğu frizinde yer alan oturur biçimdeki savaşçı figürü ile kuzey frizindeki thoraxları ile verilmiş Troialı kahramanlar, en erken zırhlı plastik örneklerden sayılmaktadır (MÖ 525)⁴². Aristion Mezar Steli (MÖ 510) de zırhlı figürlerin onurlandırma amacıyla kullanıldıklarını ve pteryges içeren zırh formunu göstermesi açısından önemlidir⁴³.

Klasik ve Helenistik Dönemler ile beraber bazı kral ve yöneticilerin güç ve kudretlerinin birer göstergesi olarak “Serbest Zırhlı Heykellerinin” kimi kamu yapılarına onurlandırma suretiyle konumlandırıldığı bilinmektedir⁴⁴. MS 79 yılının Ağustos ayında Vezüv Yanardağı'nın patlaması sonucu çoğunluğu 4-6 metrelik kül ve sünger taşının altında kalmış olan Pompeii kentinde yer alan ve yaklaşık 3000 m² alana kurulmuş olan Faun Evi'nde bulunan, savaşta başkomutan olarak yer alan İskender Mozaığı⁴⁵ üzerinde Büyük İskender zırh ile betimlenmiştir. MÖ 100 yılına tarihlenen

³⁹ Homeros 11.19.

⁴⁰ Vanderpool 1963, 280 vd. Lev. 62.

⁴¹ Ventris-Chadwick 1956, 375 vd. - Drerup 1969, Lev. III d. - Stemmer 1978, 131. – Zoroğlu 2014, 29, dn. 176.

⁴² Vermeule 1959/60, 12 A.1. - Stemmer 1978, 131.

⁴³ Vermeule 1959/60, 12 A.2. - Stemmer 1978, 132. – Zoroğlu 2014, 29 dn. 178. - Maderna-Lauter 2002, 265 Res. 350.

⁴⁴ Richter 1962, 9-11. - Laube 2006, 35 vd. - Fejfer 2008, 208.

⁴⁵ Cadario 2004, 34 vd.

söz konusu eser ve M. Bieber'in aktarımına göre⁴⁶ İskender'in MÖ 4. yüzyılda yaşamış Heykeltıraş Lysippos'a yaptırdığı kendi süvari heykelinden dolayı çoğu kez İskender ile özdeşleşen zırhlı heykeller daha çok Roma İmparatorluk Dönemiyle beraber yaygınlık kazanmıştır. K. Stemmer'in 1978 yılında kaleme aldığı "Untersuchungen zur Typologie, Chronologie und Ikonographie der Panzerstatuen" adlı kitapta hazırladığı listeye göre bütün tipolojilerine göre 600'den fazla zırhlı heykel bulunmaktadır⁴⁷. Söz konusu eserlerin Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenmeleri bu savı doğrular niteliktedir. Yine Stemmer bu heykel grubunun üretilmiş oldukları dönemin siyasi, ekonomik ve özellikle de dini inanç sisteminin tanımlanabileceğini belirtir⁴⁸. Eserlerin önemli kentlere tiyatro, agora, sütunlu portikolara, odeion ve kent meydanları gibi mekânlara yani halkın daha kolay görebileceği yerlere konumlandırılması söz konusu heykellerin ideolojik yönüne örnektir.

⁴⁶ Bieber 1964, 34 vd.

⁴⁷ Daha geniş bilgi için bk. Stemmer 1978.

⁴⁸ Stemmer 1978, 148.

2.2. Anadolu'da Zırhlı Heykel ve Kabartmalar

Anadolu'daki en erken tarihli zırhlı betimlenen erkekler anıtsal mimari yapılarda kabartmalar üzerinde karşımıza çıkmaktadır; British Müzesi'ndeki Xanthos Harpy Anıtı (MÖ 500-480/70)⁴⁹, Payava Lahdi⁵⁰, Nereidler Anıtı⁵¹, Limyra Heroon'u⁵² veya Viyana'da Sanat Müzesi'nde sergilenen Trysa Gölbaşı Anıtı'nın frizlerinde⁵³, Seleukos Kralı II. Antiochos adına inşa edilen Belevi'deki Mezar Anıtı'nda⁵⁴ yer alan kentaumakhy sahnesinde betimlenen zırhlı figürler ise Helenistik Dönemde de süreklilik gösterdiğinin bir kanıtıdır.

Artemis Leukophryene Tapınağı sunağının frizlerinde betimlenen amazonmakhia sahnesinde hem Klasik Tıp hem de Helenistik Tıp zırhlı figürleri bir arada görmekteyiz⁵⁵.

Pergamon Sunağı'nın iç bölümünde yer alan Telephos Frizinde; Telephos'un önündeki zırhlı figür, Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı yontularının prototipi olması açısından oldukça önemlidir⁵⁶.

Geç Helenistik Dönem'e ait yapılardan olan Lagina Hekate Tapınağı'nın kuzey frizlerinde de zırhlı figürlere ait kabartmalar yer almaktadır⁵⁷. Vermeule bu figürleri Yunanlı ve Romalı kahramanlar ile idareciler olarak kabul eder ve yapıyı MÖ 125-90 aralığına tarihler⁵⁸. Stemmer de 9. panelde yer alan zırhlı figürün Ares olması gerektiğini savunarak, buradaki zırhlı figürlerin Pergamon kökenli Helenistik modeller olması gerektiğini, Prima Porta Heykeli ile şematik olarak benzerlik taşıdığını söyler⁵⁹.

⁴⁹ Tritsch 1942, 39-50. – Bruns-Özgan 1987, 20-33. – Burn 1992, 117. – Jenkins 2006, 166 Res. 158. – Zoroğlu 2014, 29 dn. 178 Lev. 1.1.

⁵⁰ Bu eser MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmekle birlikte, mezara ait kabartmalar Grek üslubunda yapılmış Pers Hanedanı mezarları olmalıdır. Bk. Cadario 2004, 23. – Burn 1991, 116-7 Res. 99. – Boardman 1995, Res. 219. – Zoroğlu 2014, 29 dn. 180 Lev. 1.2.

⁵¹ Boardman 1995, 190-91. – Ridgway 1997, 79-88. – Sturgeon 2000, 59-60. – Cadario 2004, 23. Zoroğlu 2014, 29 dn. 181 Lev. 1.3-5.

⁵² Borchhardt 1976, 61-62. – Ridgway 1997, 94-9. – Sturgeon 2000, 64-5. – Cadario 2004, 23 vd. – Zoroğlu 2014, 29 dn. 182.

⁵³ Eichler 1950, 62-3 Lev. 20. – Boardman 1995, 191-2 Res. 222.1-9. – Ridgway 1997, 88-94. – Sturgeon 2000, 63-4. – Zoroğlu 2014, 29 dn. 182.

⁵⁴ Buluç 1972, 137-44. – Hoepfner 1993, 111-23. – Rumscheid 1994, 70 vd. – Cadario 2004, 52. – Stročka 2005, 346. – Laube 2006, 42 Lev. 2.2. Zoroğlu 2014, 29-30 dn. 184 Lev. 1.6-7.

⁵⁵ Zoroğlu 2014, 30 dn. 185 ve 186.

⁵⁶ Zoroğlu 2014, 30 dn. 189 Lev. 2.1.

⁵⁷ Schober 1933, 27-54. – Baumeister 2007, 38 vd. Lev. 28-29; 32-33; 35. – Zoroğlu 2014, 31 dn. 191 Lev. 2.2.

⁵⁸ Vermeule 1959/60, 14 Kat. B5. – Zoroğlu 2014, 31.

⁵⁹ Stemmer 1978, 13-8. Zoroğlu 2014, 31.

Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Döneminde Romalı idareci ve askerlerle yönetilen Anadolu coğrafyasında Romalılık göstergesi olan heykellerin kamusal yapıların ve villaların görünen yerlerine dikildiği bilinmektedir⁶⁰. Meydanları ve anıtsal yapıları süsleyen bu heykeller Roma kompozisyonu içerisinde, ancak yerel üslupla üretilmektedirler⁶¹.

Roma Cumhuriyet Dönemi idaresi altındaki Yunanistan ve Anadolu coğrafyasında az sayıda serbest zırlı heykel bulunmuştur. Ancak bu heykellerin birçoğunun kimleri temsil ettiği, ise yazıtların ve arkeolojik bulguların yetersizliği nedeniyle tespit edilememiştir⁶².

Bu döneme ait heykellerin en önemlisi Yunanistan Propreator Proconsul'ü C. Billienus'a ait Delos'ta bulunmuş olan onurlandırma heykelidir⁶³. Heykel, yazıtından anlaşıldığı kadarıyla MÖ 2. yüzyılın sonunda dikilerek Apollon ve Artemis'e adanmıştır. Heykel, göğsü kapatan bir paludamentum taşıması ve gövdeyi saran bir cingulumu sahip olması nedeniyle Romalı özelliği göstermektedir.

Letoon Kuzey Propylonu'nda bulunmuş olan heykel⁶⁴ Augustus'un Prima Porta Heykeli'ne benzer şekilde, sağ kalça etrafından sol kol üzerine doğru uzanan paludamentum taşımaktadır. Sağ omuz üzerinden sol bele doğru inen balteus, heykel sahibinin askeri kimliğine işaret etmektedir. J. Marcadé ve I. Laube heykeli Lagina Hekate Tapınağı zırlı kabartmaları ve Billienus heykeli ile karşılaştırmışlar⁶⁵, kalın paludamentum ve ince işçilikli pteryges bantları nedeniyle Letoon'da olasılıkla MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısında Likya Federasyonu'na bağlı bir heykeltıraşlık okulu olabileceğini öne sürmüşlerdir⁶⁶.

Magnesia Prytaneionu'nda bulunmuş olan bir zırlı torso⁶⁷ K. Watzinger ve Vermeule tarafından aynı kontekste bulunmuş olan başlardan dolayı Erken İmparatorluk

⁶⁰ Niemeyer 1968, 53-54. – Kleiner 1992, 2. - Zoroğlu 2014, 34 dn. 214.

⁶¹ Dörner – Gruben 1953, 63-76. – Tuchelt 1979, 51-4. – Nicols 1979, 243-60. – Rose 1997, 7. - Zoroğlu 2014, 34 dn. 215.

⁶² Zoroğlu 2014, 34 dn. 216.

⁶³ Tuchelt 1979, 88 vd. – Laube 2006, 95 vd. Kat. 14 Lev. 38.2-4. - Zoroğlu 2014, dn. 217 Lev. 3.5.

⁶⁴ Marcadé 1980, 737 vd. Res. 10. – Davesne-Marcadé 1992, 118 vd. – Marcadé 1993, 198 vd. Res. 8-9. – Laube 2006, 83 vd. Kat. 77 Lev. 35.1. – Zoroğlu 2014, 35 dn. 219 Kat. 5 Lev. 3.6.

⁶⁵ Marcadé 1993, 198 vd. Res. 8-9. – Laube 2006, 83 vd. Kat. 77 Lev. 35.1. – Zoroğlu 2014, 36 dn. 222.

⁶⁶ Marcadé 1969, 334. - Laube 2006, 83 vd. - Zoroğlu 2014, 36 dn. 223.

⁶⁷ Watzinger 1904, 214 Res. 218. – Vermeule 1959/60, 39 Kat. 48. – Cadario 2004, 64 Lev. VI.6. – Laube 2006, 101 vd. Kat. 37 Lev. 42.3-4. – Zoroğlu 2014, 36 dn. 226 Kat. 8 Lev. 4.1.

Dönemi'ne tarihlenmiştir⁶⁸. Laube bu heykelden yola çıkarak “Helenistik Kökenli Şablonlar” başlıklı bir gruplama yapmıştır⁶⁹.

Metropolis Bouleuterion’unda bulunmuş olan zırhlı heykel, karın yüzeyinin bezemesiz oluşu, iki sıra pteryges bandına sahip olması ve sol omuz üzerindeki kalın drapeli paludamentumuyla olmasıyla dikkat çekmektedir⁷⁰. S. Aybek tarafından yedi farklı heykelle kıyaslanarak MÖ 2. yüzyılın sonuna tarihlenmiştir⁷¹. Ancak Laube heykelin taşıdığı paludamentumu bir Romalılık işareti sayarak MÖ 1. yüzyılı önermektedir⁷².

Perge Akropolisi’nde iki parça halinde bulunmuş olan zırhlı yontunun karın kısmında Herakles’in Kentaur Nessos ile mücadelesinin anlatıldığı bir sahne yer almaktadır⁷³. Kompozisyon karın bölümünü tamamen kaplamakta ve göğüs kısmında da medusa kabartması yer almaktadır. Ayrıca heykelde bezemesiz pteryges rozetlerinin varlığı da göze çarpmaktadır. Laube bu sahneyi Triumvirlik Dönemi’ne ilişkin bir gönderme olarak kabul eder ve Augustus’un Pergamon’daki imparatorluk kültürüne atıf yaparak bir adım daha ileri gidip Perge’de bir Augustus Kültü olma ihtimalini gündeme taşımaktadır⁷⁴.

Ephesos Tiyatrosu’nda bulunmuş olan zırhlı heykel de Cumhuriyet ile Erken İmparatorluk dönemi arasına tarihlenen heykeller arasında bulunmaktadır⁷⁵. Laube ve Cadario heykeli MÖ 1. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasına⁷⁶, Hekler MS 2. yüzyılın ilk yarısına⁷⁷, W. Oberleitner MS 2. yüzyılın ortasına⁷⁸, Vermeule de MS 2. yüzyılın ikinci yarısından sonraya tarihlemektedir⁷⁹.

⁶⁸ Watzinger 1904, 214. - Vermeule 1959/60, 39. - Zoroğlu 2014, 36 dn. 227.

⁶⁹ Laube 2006, 101 vd. – Zoroğlu 2014, 36 dn. 228.

⁷⁰ Meriç 2004, 117. – Laube 2006, 97 Kat. 38 Lev. 39.1-2. Aybek 2009, 62-5 Kat. 46 Lev. 26-27. Zoroğlu 2014, 36 dn. 229 Kat. 9 Lev. 4.1.

⁷¹ Aybek 2009, 62-65 Kat. 46 Lev. 26-27. – Zoroğlu 2014, 36-37 dn. 230.

⁷² Laube 2006, 97 Kat. 38 Lev. 39.3.

⁷³ Abbasoğlu-Martini 1997, 61 Res. 5. – Laube 2004, 151 vd. - Laube 2006, 9 vd.; 199 vd. Kat. 47 Lev. 1; 2.1; 3; 4; 5.1,4-5. - Zoroğlu 2014, 37 dn. 232 Kat. 7 Lev. 4.3-4.

⁷⁴ Laube 2006, 199-204.

⁷⁵ Zoroğlu 2014, 193-94 Kat. 10 Lev. 5.1.

⁷⁶ Cadario 2004, 291-92. - Laube 2006, 104 Kat. 18 Lev. 42.1.

⁷⁷ Hekler 1919, 239 Kat. 6 Lev. 167.

⁷⁸ Oberleitner 1978, 120 Kat. 173, Lev. 101.

⁷⁹ Vermeule 1959/60, 62 Kat. 239.

Anadolu’da Erken İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen bir diğer heykel Sardes’te bulunmuş olan torso⁸⁰ ile bununla ilişkilendirilen omuz bandı parçasıdır⁸¹. Laube omuz bandı üzerinde yer alan Aeneas Destanı ile ilgili kabartma sahneyi Augustus Forumu Kabartmaları⁸² ile bağdaştırmasının ardından Augustus’un MÖ 20/19 tarihlerinde eyaletleri gezdiğini hatırlatarak bu ziyaretin anısına Sardes’te bir Augustus kültü meydana getirilmiş olabileceğini söylemektedir⁸³.

Roma Devleti’nin egemenlik kurmasından önce eyalet toprakları MÖ 4. yüzyılın sonuna kadar yerel krallıkların kontrolündedir. Fakat bu krallıklar sürekli bir savaş halinde olduklarından halk bitap ve yorgun duruma düşmüştür⁸⁴. Bu nedenle Roma Devletinin egemenliğine itiraz etmemişler, hatta resmi atanan idarecilere “soter” (kurtarıcı) ve “euergetes” (hayırsever) muamelesi yapmışlardır⁸⁵. Etkili bir siyaset izleyen Roma Devleti, propylon ya da agora gibi merkezi anıtsal yapıların içerisine propaganda unsuru olarak komutan ve idarecilerin heykellerini diktirmiştir. Roma Cumhuriyet Dönemi ve Erken İmparatorluk Dönemi’ne ait olan Helenistik Tıp’te zırh kuşanmış bu heykeller imparatorluk öncesi eyalet siyasetinin birer tezahürüdür.

Zoroğlu’nun doktora tezine kadar Roma İmparatorluk Dönemi’nde Anadolu coğrafyasında üretilmiş olan heykellerin diğer heykeller arasındaki potansiyeli hakkında kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır⁸⁶. Buna karşın ancak farklı bilim insanları tarafından bu dönem zırhlı heykel üretimine ilişkin bir takım iddialar gündeme getirilmiştir. Örneğin Hekler, Helenistik Tipteki zırhlı heykellerin MS 2. yüzyılda sadece Anadolu’da görüldüğüne vurgu yapmakta⁸⁷ ancak bunların üretim sürecine ilişkin herhangi bir bilgi vermemektedir.

Vermeule, Hekler’in bu tespitine vurgu yapmakta, fakat kanıt göstermeksizin Yunanistan ve Anadolu’da zırhlı heykel üretimi yapıldığını öne sürmektedir⁸⁸.

⁸⁰ Zoroğlu 2014, 188-89 Kat. 4 Lev. 5.2.

⁸¹ Laube 2006, 207 Lev. 83.1. - Zoroğlu 2014, 38 dn. 242 Lev. 5.3.

⁸² Kleiner 1992, 96 Res. 78. – Özgan 2013a, 180-81 Res. 118 a-b. – Zoroğlu 2014, 38 dn. 243.

⁸³ Laube 2006, 208.

⁸⁴ Zoroğlu 2014, 39.

⁸⁵ Price 1984, 299-300. – Touloumakos 1988, 304-324. – Bernhardt 1998, 45 vd. – Laube 2006, 88-94. - Zoroğlu 2014, 39 dn. 245.

⁸⁶ Zoroğlu 2014, 175-181.

⁸⁷ Hekler 1919, 212.

⁸⁸ Vermeule 1959/60, 5.

Vermeule, ayrıca, Magnesia Prytaneion’unda bulunmuş olan zırhlı torsoyu⁸⁹ örnek göstererek, MS 90-150 yılları arasında Anadolu dâhil Roma egemenliğinin hüküm sürdüğü coğrafyanın tamamında inşa edilen tiyatrolarda zırhlı imparator heykellerine yer verildiğini ileri sürmüştür⁹⁰.

J. İnan ve E. Rosenbaum, Perge Şehir Kapısı civarında bulunmuş bir torso⁹¹, Perge Nymphaeumu’nda bulunan zırhlı Hadrian⁹² ve Septimius Severus⁹³ heykellerini konu alan çalışmalarında, bu heykellerin Helenistik Dönemde sıkça rastlanılan ve “Pathos” (acıma duygusu) ifadesini barındıran yerel bir üslupta üretildikleri sonucuna varmışlar ve bunların Anadolu üretimi olabileceğini söylemişlerdir⁹⁴.

Laube ise Geç Cumhuriyet Döneminden Xanthos-Letoon Kuzey Propylonu’ndan zırhlı heykeller ve Erken İmparatorluk Döneminden Perge torsosunu⁹⁵ göz önünde bulundurup, bölgede bir heykel atölyesinin olabileceğini gündeme getirmiştir⁹⁶.

Heykel atölyesi konusunda öneride bulunan bir diğer bilim insanı Cadario’dur. Yine Perge’de bulunan Erken İmparatorluk Dönemi torsosuna dayanarak bu bölgede Helenistik Döneme ait zırhlı heykel üretimi yapan bir atölyenin varlığını dikkat çekmektedir⁹⁷.

Zırhlı heykellerle konusunda son yıllarda yapılan en önemli çalışmalardan birisi C. Zoroğlu’nun yayımlanmamış doktora tezidir. Çalışmasında Anadolu’da yer alan ve Anadolu’da üretilerek başka bölgelere ihraç edilen zırhlı heykeller atölyelerine göre kronolojik⁹⁸ ve tipolojik⁹⁹ olarak sınıflandırılmıştır.

⁸⁹ Watzinger 1904, 214 Res. 218. – Vermeule 1959/60, 39 Kat. 48. – Cadario 2004, 64 Lev. VI.6. – Laube 2006, 101 vd. Kat. 37 Lev. 42.3-4. – Zoroğlu 2014, 36 dn. 226 Kat. 8 Lev. 4.1.

⁹⁰ Vermeule 1959/60, 7.

⁹¹ İnan-Rosenbaum 1966, 68-69 Lev. 12.2; 13. – Zoroğlu 2014, 226-28 Kat. 35 Lev. 14.1.

⁹² İnan-Alföldi-Rosenbaum 1979, 97-8 Kat. 46 Lev. 38.2; 39.1; 40.3-4. - Zoroğlu 2014, 224-25 Kat. 34 Lev. 13.5-6.

⁹³ Zoroğlu 2014, 237-39 Kat. 44 Lev. 15.3.

⁹⁴ İnan-Alföldi-Rosenbaum 1979, 116. - Zoroğlu 2014, 41 dn. 258.

⁹⁵ Zoroğlu 2014, 189-90 Kat. 5-6 Lev. 3.4,6; Kat. 7 Lev. 4.3-4.

⁹⁶ Laube 2006, 83 vd.

⁹⁷ Cadario 2004, 303-304.

⁹⁸ Zoroğlu 2014, 322 Harita 1.

⁹⁹ Zoroğlu 2014, 323 Harita 2.

3. ANADOLU'DA ZIRHLI HEYKEL ÜRETEN ATÖLYELER

Bu bölümü anlatırken Zoroğlu'nun sınıflamış olduğu atölye gruplarını ve bu atölyelerin kronolojik olarak geçirdiği evreleri göz önünde bulunduracağız.

3.1. Aphrodisias Atölyesi

C. Zoroğlu'nun yayımlanmamış doktora tezinde 23 adet heykel Aphrodisias Tipi zırhlı heykeller sınıfına dâhil edilmiştir. Bunlardan 18'i serbest yontu iken, 5'i Aphrodisias Sebasteion'unda yer alan kabartmalardır¹⁰⁰. Aphrodisias kentinde bulunan ve Aphrodite ile Roma İmparatorluğunun ilk sülalesi olan Julius Claudius Hanedanlığına (MS 14-68) adanan Sebasteion'da yer alan kabartmalarda betimlenen zırhlı örneklerden hareket edilerek "Aphrodisias Tipi Zırhlı Heykeller" adı altında bir grup tanımlanmıştır¹⁰¹. Bu tipe ait belirlenen 23 adet heykelden 13 adedi pteryges rozeti içermeyen Helenistik tipte bir zırhla, 10 adedi ise zırh alt kenarı tek sıra pteryges rozeti taşıyan Klasik tipte karşımıza çıkmaktadır¹⁰². Diğer bir ifade ile Aphrodisias Atölyesi'nde üretilen zırhlı heykellerde hem Klasik Tip, hem de Helenistik Tip temsil edilmektedir: Zoroğlu çalışmasında, zırhı üzerinde grifon bulunmaması gibi bazı detayları göz ardı ederek bu gruba 5 adet heykel daha eklemiştir¹⁰³.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerde paludamentumlar sol kol üzerine atılmıştır. Paludamentum sol omuz üzerinde toplanarak sol kol üzerine sarkıtılmakta ancak bazı heykellerde sağ omuz üzerinde bağlanarak göğüs üzerinden sol omuza geçmekte oradan da sol kol üzerine atılmaktadır.

Cadario, bu grubun temsilcisi olan 10 adet zırhlı heykel üzerinde yaptığı çalışmada, göğüs kısmında yer alan medusada kullanılan küçük aegis, karşılıklı grifonlar ve Victoria/Nike kabartmaları gibi detaylarda Aphrodisias Tipi'ne özgü bazı farklılıklar belirlemiştir¹⁰⁴.

Tipin en ayırt edici özelliği zırhın karın bölgesine karşılıklı yerleştirilmiş olan grifonlardır. Grifonlar karın bölgesinin büyük bölümünü kapatacak şekilde, karşıdan

¹⁰⁰ Aphrodisias Tipi olarak sınıflandırılan zırhlı heykeller için bk. Zoroğlu 2014, 195-223.

¹⁰¹ Zoroğlu 2014, 46.

¹⁰² Zoroğlu 2014, 46-47.

¹⁰³ Zoroğlu 2014, 47.

¹⁰⁴ Cadario 2004, 365-66.

bakan kişide etki uyandıracak bir biçimde etine dolgun, güçlü ve dinamik bir stilde verilmişlerdir.

Aphrodisias kentinin bouleterionunda bulunmuş olan zırhlı general heykeli¹⁰⁵, bu grubun en erken yontusu kabul edilmektedir. Heykeltıraş Apollonios Aster'in imzasını taşıyan bu heykel, göğsünde karşılıklı grifon ikonografisi barındıran en erken heykel olması bakımından önemlidir. Cadario tarafından MÖ 1. yüzyılın sonu veya MS 1. yüzyılın başına tarihlenen örnek, Aphrodisias Tipi Heykel Grubu'nun temeli olarak kabul edilmektedir¹⁰⁶.

Aphrodisias Tipi'nde değerlendirilen bir grup zırhlı heykelde, göğüs üzerinde bulunan ve oldukça küçük işlenmiş gorgo başları iki yana genişçe açılmış dokulu bir aegis üzerinde yer almaktadır. Başka bir grup heykelde ise gorgo başları yüksek kabartma şeklinde, yoğun saç dokulu olup aegise değil de doğrudan zırh üzerine yerleştirilmiştir. Bir grup heykelde ise gorgolar oldukça geniş bir Aegis üzerinde durmaktadır¹⁰⁷.

Bu tipteki 5 adet heykelde sağ koltuk altlarına, metal zırhın kenarına, muhtemelen koltuk altının zırhtan zarar görmesini engellemek için sivri uçlu dış biçiminde deriden bir koruyucu aksesuar eklenmiştir¹⁰⁸.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin karın bölümünde yer alan cingulumlar, grifonların gövdesini kapatacak biçimde ince verilmiştir. Bağlama biçimine bakıldığında gövdeye iki tur sarılan kuşak, ikinci turun bitiminde Herakles Düğümü ile bağlanır. Kuşağın uçlarından sağdaki alttan kuşak altına sıkıştırılarak ucu aşağıya doğru çevrilerek sarkıtılır. Kuşağın soldaki ucu da gövdeyi dolanan kuşağın üzerinden kuşağın altına sıkıştırılarak uçları aşağıya doğru sıkıştırılmaktadır¹⁰⁹.

Aphrodisias Tipi Zırhlı heykellerin hem Klasik hem de Helenistik formlu zırh kuşanmış olanların zırh alt kenar profilleri geniş bir yay biçimindedir. Birkaç kabartma ve serbest yontu üzerinde görülen zırh alt kenar profili ise çanak formudur¹¹⁰.

Bu tipe ait zırhlı heykellerin pteryges rozetleri tek sıradan oluşmakla birlikte, yalnızca 2 adet heykelde rozetler iki sıradan oluşmaktadır. Pteryges rozeti korunmuş

¹⁰⁵ Zırhlı General Heykeli için bk. Zoroğlu 2014, 195-96 Kat. 11 Lev. 5.4-5 Çiz. 3.

¹⁰⁶ Cadario 2004, 241-244.

¹⁰⁷ Zoroğlu tarafından gorgolarına göre sınıflandırılmış heykeller için bk. Zoroğlu 2014, 50-51.

¹⁰⁸ Zoroğlu 2014, 51.

¹⁰⁹ Zoroğlu 2014, 51.

¹¹⁰ Zoroğlu 2014, 52.

olanlardan görüldüğü üzere MS 1. yüzyıla tarihlenenlerin üzerinde yıldız, çiçek, aslan, portre, kartal ve koç başı görülmektedir. Bunlara ilave olarak MS 2. yüzyıla tarihlenenlerin üzerinde panter, fil başı, boğa ve domuz başı görülmektedir¹¹¹. İki sıra pteryges rozetine sahip heykellerin ikinci pteryges sırası figürsüzdür.

Aphrodisias Tipi zırlı heykellerin 15'inde tek sıra pteryges bandı görülürken 8 adetinin iki sıra pteryges bandına sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu bantların boyları bazı heykelerde içe giyilen tuniğin tamamını gösterecek kadar kısa iken, bazılarında tuniğin altında çok az bir bölümü gösterecek şekilde diz kapağına kadar uzamaktadır. Bu durum kronolojik sınıflandırma açısından önem taşımaktadır¹¹². Bu tipte en kısa pteryges bandı grubun en erken yontusu olan Aphrodisias General Heykeli'nde görülürken, sonraki dönem heykellerde pteryges bantları uzamaktadır¹¹³.

¹¹¹ Zoroğlu 2014, 53.

¹¹² Zoroğlu 2014, 53.

¹¹³ Zoroğlu 2014, 53 vd.

3.2. Dokimeion I-II Atölyeleri

Strabon'un¹¹⁴, Synnada yakınlarında bulunan Dokimeia yerleşiminden aldığı rivayet ettiği Dokimeion Taş Ocakları, yekpare sütun gövdeleri gibi kolosal mimari bloklar veya lahit tekneleri ihtiyacını karşılaması nedeniyle Romalılar için çok önemli olmuştur. Dokimeion atölyeleri ismi özellikle bu mermerle çalıştıkları için verilmiş ve kendi içinde iki atölyeye ayrılmıştır¹¹⁵.

Dokimeion I Tipi olarak isimlendirilen atölyenin, özellikle Dokimeion Tipi Lahitler üzerinde yer alan yüksek kabartmalarda zırhlı askerleri ürettikleri düşünülmektedir¹¹⁶. Bu gruba giren heykeller ile Dokimeion Tipi Lahitler üzerinde görülen zırhlı kabartmalar arasında birçok ortak nokta mevcuttur. Örneğin; heykellerin göğüsleri üzerinde yer alan gorgo başları, lahitlerin kısa ve uzun yüzeylerinde görülen gorgo başlarının küçültülmüş örnekleri gibidir. Antoninler Dönemi'nden itibaren gorgo başlarında Arkaik bir gülümse görülmesi, özellikle tarihleme konusunda büyük avantaj sağlamaktadır¹¹⁷.

Atölye için bir diğer belirleyici husus kartal motifinde karşımıza çıkar. Antoninler Dönemi zırhlı heykellerin göbeklerinde görülen kartal motifi, bu dönemin kapı tipi mezar stellerinin alınlıklarında kullanılan yıldırım demeti üzerinde duran kartal şablonundan aktarılmış gibidir¹¹⁸.

Benzer bir uygulama aslan başı protomunda da görülmektedir. Zırhlı heykellerin merkezi pteryges rozeti üzerinde yer alan aslan başı protomu, Dokimeion Tipi lahitlerin kısa yüzlerinde yer alan kapı kasetlerinde mezar koruyucusu olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁹.

Bir diğer belirleyici özellik Hadrian ve Antoninler Dönemi'ne tarihlenen Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin merkezi pteryges bandı üzerinde yer alan bitkisel motiftir. Bu motifin benzerleri kapı tipi mezar stellerinin alınlıklarının yatay

¹¹⁴ Strabon XII.8.14

¹¹⁵ Zoroğlu 2014, 44 Grafik 3.

¹¹⁶ Bk. Wiegartz 1965 Lev. 17f. - Wiegartz 1965, 162-63. - Özgan 2003, 21-24 Kat. 9 Lev. 22.1,3. - Özgan 2003, 24-28 Lev. 24.1,3. - Özgan 2003, 55-61 Kat. 20 Lev. 47.2. - Koch 2010, 101 Res. 2. - Zoroğlu 2014, 61 Lev. 12.3-5. - Karaman Lahdi (Konya A). - Karaman Lahdi (Konya B). - Konya G1 Lahdi. - Kütahya Müzesi Ana Friz Gruplu Lahit.

¹¹⁷ Bk. Özgan 2003, 64-67 Kat. 24 Lev. 51.1-2; 69-72 Kat. 26 Lev. 54.2-3.

¹¹⁸ Waelkens 1986, 55 Kat. 60 Lev. 8; 57 Kat. 68 Lev. 10. - Zoroğlu 2014, 62 Lev. 13.1-2.

¹¹⁹ Waelkens 1986, 190-91 Kat. 468 Lev. 70; 192 Kat. 472-473 Lev. 71; 193 Kat. 476 Lev. 72; 199 Kat. 493 Lev. 71,104. - Zoroğlu 2014, 61 Lev. 13.3-4.

profillerinde¹²⁰, kapı lentolarında¹²¹ ve kapı söveleri¹²² üzerinde kullanılabilmektedir. Heykeller üzerinde yer alan bu bitkisel motif, olasılıkla Septimius Severus Dönemi'nde Herme¹²³ şeklinde bir Terminus¹²⁴ kabartmasına dönüşmüştür. Bu motifi de lahitlerin kısa yüzlerinde yer alan kapı kasetlerinde görmek mümkündür¹²⁵.

Bunlara ek olarak Dokimeion I Tipi Zırhlı Heykellerin heykel desteği önünde bulunan personifikasyon figürleri de Dokimeion Tipi lahitlerin kısa yan yüzlerine yerleştirilen yerel kıyafetli figürlerle aynı şablondan üretilmişlerdir¹²⁶.

Bu tipteki serbest zırhlı heykellerin dikkat çekici şematik unsurlarından birisi de genellikle sol omuz üzerinde toplanan paludamentumun aşırı abartılı, kalın dökümlü yapısıdır. Bunun yanı sıra zırh yakalarının genellikle kare şeklinde verilmesi de bu tipin ayırt edici özelliklerinden birisidir¹²⁷.

Dokimeion I Tipi zırhlı heykeller büyük oranda aynı şablon üzerinden üretilmişlerdir. Bu tipolojinin en belirleyici stilistik unsuru, Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerde olduğu gibi heykellerin karın bölgesine yerleştirilen grifonların form ve üslupları olmuştur¹²⁸. Bu gruba giren heykellerden gövdesi korunmuş olanların tümünün karnı üzerinde görülen karşılıklı grifonlar sakin, huzurlu ve yumuşak bir ifadeye sahiptirler¹²⁹.

Bu grupta yer alan heykellerin cingulumları aynı biçimde bağlanmıştır. Gövdeyi tek tur olarak saran cingulum grifonların gövdesi üzerinden geçirilmiş ve karnın ortasında Herakles düğümü ile bağlanmıştır. Cingulumun uçları da alttan yukarı doğru kuşak altına sıkıştırılmaktadır¹³⁰.

Dokimeion I Tipi zırhlı heykellerin pteryges rozeti şablonunda yer alan protomlar, yerleri değişmekle birlikte genellikle aynıdırlar ve protomların stili de aynı

¹²⁰ Waelkens 1986, 53 Kat. 50 Lev. 6; 52-54 Kat. 45-55 Lev. 5-7.

¹²¹ Waelkens 1986, 55 vd. Kat. 60,61,195 Lev. 8.

¹²² Waelkens 1982, 110 Kat. 472 Lev. 22.1. - Waelkens 1986, 192 Kat. 472 Lev. 71. - Zoroğlu 2014, 62 Lev. 30.9.

¹²³ Genellikle kare bir sütun üzerine yerleştirilen heykel başından meydana getirilmiş, koruyucu ya da sınır belirleyici olarak kullanılan yontulara verilen isim. Bk. Zoroğlu 2014, 318.

¹²⁴ Ahşaptan veya taştan sınır taşı. Roma mitolojisinde sınırları koruyan tanrı. Bk. Zoroğlu 2014, 320 Lev. 31.1-4.

¹²⁵ Waelkens 1982, Lev. 22.3 (Antalya M). - Zoroğlu 2014, 62 Lev. 31.6-7.

¹²⁶ Waelkens 1982, Lev. 22.3 (Antalya M). - Zoroğlu 2014, 62 Lev. 33.1-3.

¹²⁷ Zoroğlu 2014, 62.

¹²⁸ Zoroğlu 2014, 63.

¹²⁹ Zoroğlu 2014, 63.

¹³⁰ Zoroğlu 2014, 64.

kalıptan çıkmış gibi birbirlerinin aynısıdır. Hadrian Dönemi'ne tarihlenen heykellerin pterygesleri sade verilmişken, Antoninler Dönemi'nden itibaren pteryges rozetlerinde genellikle aslan, koç, domuz, boğa, kaplan şeklinde yüksek kabartma hayvan protomları görülmektedir¹³¹.

Pteryges bantları Hadrian Dönemi'nde diz kapağı üzerine kadar uzamakta, Antoninler Dönemi'nde ise biraz daha uzatılarak diz kapağına kadar inmiştir. Pteryges bantlarının uç kısımlarının püsküllendirilmesinde kullanılan matkap işçiliği Hadrian Dönemi'nde daha az, Antoninler Dönemi'nde ise oldukça yoğundur. Merkezi pteryges bandı üzerinde ise bitkisel motif yer almaktadır¹³².

Zoroğlu, Dokimeion I atölyesine ait olduğunu düşündüğü 13 adet heykel belirleyerek doktora tezine dâhil etmiştir¹³³.

Dokimeion II olarak adlandırılan atölye, Dokimeion I Tipi zırlı heykeller ile aynı şablon üzerinden üretilmiş olsa da bazı teknik ve stilistik farklar içermesi nedeniyle birbirlerinden ayrılmıştır¹³⁴.

Dokimeion II Tipi zırlı heykellerin karın bölgesinde yer alan karşılıklı grifonlar, Dokimeion I Tipi'ne göre klasik grifon ikonografisine daha uygundur. Bu karşılıklı grifonlar daha sakin bir ifadeye sahip olmakla birlikte yırtıcı bir fizyonomiyi de barındırmaktadır¹³⁵.

Bu tipteki zırlı heykellerin paludamentuları 3 farklı biçimde verilmiştir. Bunlar; sol omuz üzerinde toplanan paludamentum biçimi, sağ omuz üzerinde toplanarak sol omuz üzerine atılan paludamentum biçimi ve sağ omuz üzerinden toplanarak göğsü çapraz kapatacak şekilde verilen paludamentum biçimidir. Heykellerin zırlı yaka kenarları profillendirilmiş ve kare biçiminde verilmiştir. Omuz bantları ise kalındır ve genellikle üzerinde kanatlı yıldırım demeti bulunmaktadır. Ayrıca heykellerin birçoğunun omuz bandı perçini sarmaşık yaprağı biçimindedir¹³⁶.

Dokimeion II Tipi'ndeki zırlı heykellerin göğüs kısmında yer alan gorgo başları, Dokimeion I Tipi'nden farklıdır. Dokimeion II Tipinin gorgoları, Dokimeion I

¹³¹ Zoroğlu 2014, 67-68.

¹³² Zoroğlu 2014, 65 vd.

¹³³ Dokimeion I Tipi olarak sınıflandırılan zırlı heykeller için bk. Zoroğlu 2014, 224-242.

¹³⁴ Zoroğlu 2014, 71.

¹³⁵ Zoroğlu 2014, 72.

¹³⁶ Zoroğlu 2014, 73.

Tipinin yüzeysel işlenen gorgolarının tersine, oldukça yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Gorgo başları oldukça büyüktür ve başın arkasında yer alan kanatlar ise Dokimeion I Tipi'ne göre daha küçüktürler. Gorgo başları oldukça dolgun bir fizyonomiye sahip olup, sakin bir ruh hali arz etmektedir¹³⁷.

Dokimeion II Tipi'nde grifonların gövdesi üzerinden geçirilen cingulum bağlama şekli iki türde verilmiştir. Bunların ilki; cingulumun her iki ucu da kuşağın altından yere doğru sarkıtılmışken diğer bağlama metodunda ise cingulumun gövdenin sağında kalan ucu kuşağın altına sıkıştırılarak yine altından yere doğru sarkıtılırken gövdenin solunda kalan kuşak cingulumun altından geçirilip kuşağın üzerinden yere doğru bırakılmıştır¹³⁸.

Dokimeion II Tipi zırhlı heykellerin pteryges rozetlerinde de Dokimeion I Tipi'nde olduğu gibi hayvan motifleri yer almaktadır. Dokimeion I tipine ek olarak bu tipte çiçek rozeti, grifon, pelta kalkanı, miğfer ve dizlik de kullanılmıştır. Pteryges bantları tüm heykelerde tek sıradan oluşmaktadır. Pteryges bantları kalın, sık ve hareketsiz deri bantlarından oluşmaktadır. Pteryges bantlarının araları ve uçlarındaki püsküllerde derin matkap işçiliği kullanılarak ışık-gölge uygulaması sağlanmıştır. Bantların uzunluğu heykellerin diz kapağı üzerine kadar inmektedir. İçe giyilen tuniğin etek kısmı bir miktar görülebilmektedir¹³⁹.

Zoroğlu, 10'u serbest yontu, 2'si kabartma olmak üzere toplam 12 adet heykelin Dokimeion II Atölyesi üretimi olduğunu düşünmektedir¹⁴⁰.

¹³⁷ Zoroğlu 2014, 74.

¹³⁸ Zoroğlu 2014, 74.

¹³⁹ Zoroğlu 2014, 75.

¹⁴⁰ Dokimeion II Tipi olarak sınıflandırılan zırhlı heykeller için bk. Zoroğlu 2014, 243-263.

3.3. Prokonnesos Atölyesi

“*Parium ve Priapos kıyılarından yapılan seyahatte Antik Dönem’in ve bugünün çok itibar edilen, kıymetli, büyük, beyaz mermer ocağının bulunduğu Prokonnesos şehrine ulaşılır*”¹⁴¹.

Strabon’un da MS 1. yüzyılın başlarında bahsettiği dönemde önemli bir mermer ocağı olan Prokonnesos (Marmara Adası), Marmara Denizi içerisinde yer alan konumu sebebiyle ticari açıdan stratejik bir öneme sahip olmuştur. Strabon’a göre Miletli Kolonistler tarafından kurulmuş olan¹⁴² bu kent ve mermer ocağı, MÖ 3. yüzyılın başlarında Roma kontrolüne girmiş¹⁴³, Tiberius Dönemi’nde atölyede bazı düzenlemelere gidilerek üretim kapasitesi arttırılmıştır¹⁴⁴. MS 2. ve 3. yüzyıllarda Prokonnesos Atölyesi mimari öğelerin yanı sıra heykeltıraşlık ürünlerini de Doğu Akdeniz, Adriyatik, Karadeniz ve Kuzey Afrika kıyılarına ihraç etmiştir¹⁴⁵.

Balikesir Saraylar Açık Hava Müzesi’nde bulunmuş olan yarı işli bir zırhlı heykel¹⁴⁶ ile Şile’de bulunan bir batıkta ele geçen bitirilmemiş heykel¹⁴⁷, bu atölyede zırhlı heykellerin üretilmiş olduğunun kanıtı olarak gösterilmektedir¹⁴⁸.

Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller üzerinde yapılan şematik ve stilistik değerlendirme neticesinde bu heykel grubunun gelişiminin üç farklı dönemde gerçekleştiği anlaşılmıştır. Bu gelişim süreci yaklaşık beş yüz yılı kapsadığından dolayı stilistik farklar kronolojiye göre değişim göstermiştir. Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller kendi içerisinde A, B ve C olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Atölyenin stilistik gelişiminin kronolojik olarak görülen değişimle paralel olduğu Zoroğlu tarafından ifade edilmektedir¹⁴⁹. Grupların ayrılmasında bu tipe ait erken dönem heykellerin gövdesinde

¹⁴¹ Strabon XIII.1.16

¹⁴² Strabon XIII.1.12

¹⁴³ Asgari 1978, 467.

¹⁴⁴ Pensabene 1998, 328. - Karagianni 2011, 3.

¹⁴⁵ Asgari 1978, 467-480. - Ward-Perkins 1980, 23-69. - Kane 1988, 127-138. - Asgari-Matthews 1995, 123-129. - Pensabene 1998, 328. - Karagianni 2011, 36. - Beykan 2012, 67-71. – Zoroğlu 2014, 77 dn. 384.

¹⁴⁶ Zoroğlu 2014, 279 Kat. 74 Lev. 23.3.

¹⁴⁷ Zoroğlu 2014, 277-78 Kat. 72 Lev. 23.1.

¹⁴⁸ Zoroğlu 2014, 77 vd.

¹⁴⁹ Zoroğlu 2014, 78.

yer alan karşılıklı grifonların sonraki dönemlerde ortadan kalkmış olması ve pteryges rozetlerindeki boyutsal ve şematik değişimler dikkate alınmıştır¹⁵⁰.

Prokonnesos Atölyesi'nin A Grubuna giren zırlı heykellerin kompozisyonları, Aphrodisias Tipi Zırlı Heykellerin MS 1. yüzyıl şablonunun kötü bir taklidi niteliğindedir ve olasılıkla MS 1. yüzyıl boyunca kullanılmıştır. Bu tipin B Grubu'na giren heykellerden tek istisna dışında tümü MS 2. yüzyılın sonları ile MS 4. yüzyıl arasında üretilmişlerdir. C Grubu heykeller ise olasılıkla İmparatorluğun başkentinin Byzantion'a taşınmasından sonra geliştirilen yeni bir kompozisyon olmalıdır ve MS 4. yüzyıl ortası ile MS 6. yüzyıl arasında üretilmişlerdir¹⁵¹.

Prokonnesos Tipi A Grubu heykellerin karın bölgesinde yer alan grifonların kanat uçları, Aphrodisias Tipi Heykellerde olduğu gibi arkadan öne doğru döndürülerek bir hareket kazandırılmaya çalışılmıştır¹⁵².

Bu gruba giren heykellerin karın kısmında yer alan grifonların yerleştirilmesinde bazı sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu grup heykellerin diğer ortak özelliği zırlı alt kenar profiline yay şeklinde verilmesidir. Çiçek, rozet, aslan, yıldız motiflerinden oluşan pteryges rozetleri küçük birer düğme şeklinde alçak kabartma tekniğinde verilmiştir¹⁵³.

Bu grubun pteryges rozetleri altından sarkan pteryges bantları ise B ve C Grubu'na göre oldukça kısa ve nispeten hareketlidir. Pteryges bantlarının kısalığından dolayı iç kısma giyilen tunik etek, heykelde kasıklardan diz üstüne kadar görülebilmektedir ve bu tunik, hareketli bacak üzerinde hafifçe gerilmektedir. Pteryges bantları MS 2. yüzyıldan itibaren diz kapağının üzerine doğru uzayacaktır¹⁵⁴.

Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerin hiçbirisinin karın bölgesinde grifon veya başka bir motif bulunmamaktadır. Yalnızca bir adet heykelin göbek kısmında lejyon kartalı motifi yer almaktadır¹⁵⁵.

¹⁵⁰ Zoroğlu 2014, 78.

¹⁵¹ Zoroğlu 2014, 79.

¹⁵² Zoroğlu 2014, 79.

¹⁵³ Zoroğlu 2014, 80.

¹⁵⁴ Zoroğlu 2014, 80-81.

¹⁵⁵ Zoroğlu 2014, 84. Göbek kısmında lejyon kartalı görülen heykel için bk. Zoroğlu 2014, 271-72 Kat. 66 Lev. 21.3.

Prokonnesos Tipi B Grubu zırlı heykel şablonunda bir takım yenilikler görülmektedir. Yeniliklerin biri bu gruba giren üç heykelde altlı üstlü olarak iki sıra halinde verilen pteryges rozetlerinin, alt sıradaki rozetlerin üst sıradakilerin arasından görülmesini sağlayacak biçimde düzenlenmesidir. Bu grubun diğer karakteristik özelliği pteryges bantlarında hareketsizliğin hâkim olması ve uçlarının, Dokimeion Tipi'ndekiler kadar olmasa da, matkap ile burğu şeklinde matkap işçiliğiyle püsküllendirilmesidir. Gövdeye bağlanan cingulumlar aynı dönem Dokimeion Tipi'ne göre daha yüzeysel ve dar bir kuşaktan meydana getirilmiştir. Üç heykelde paludamentum sağ omuzdan bağlanarak göğsü çapraz kesecek şekilde sol kol üzerine düşürülmüştür¹⁵⁶.

Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerden biri Hadrian Dönemi'ne tarihlenmektedir. Hadrian ile Septimius Severus Dönemleri arasına tarihlenebilecek herhangi bir heykel şu ana kadar tespit edilememiştir. Bu gruba giren diğer tüm örnekler Septimius Severus ya da daha sonraki imparatorlara ait olmalıdırlar¹⁵⁷.

Zoroğlu bu durumu Hadrian Dönemi'nde yoğun bir şekilde üretim yapan Dokimeion Heykel Atölyesi'nin, Antoninler Dönemi'nde Anadolu ve Akdeniz pazarlarına hâkim olmasıyla açıklamaktadır¹⁵⁸.

Bu gruba giren bazı heykellerin başları sonraki yüzyıllarda değiştirilmiştir. Bu durum Zoroğlu tarafından MS 3. yüzyılda Roma İmparatorluğunun yaşadığı siyasi ve askeri krizlerden dolayı yeni heykellerin yapılamadığı, mevcut heykellere baş eklenerek tekrar kullanılmış olduğu şeklinde açıklanmaktadır¹⁵⁹.

MS 3. yüzyılın ortalarında Anadolu'ya yapılan Got Akınları¹⁶⁰, Dokimeion Atölyeleri'nin faaliyetlerini durdurma noktasına getirmiştir. Bunun sonucu olarak Prokonnesos Atölyeleri'nin faaliyetlerini arttırması beklense de, mevcut buluntular bu dönemde Prokonnesos Atölyeleri'nin de faal olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum İmparatorluğun içinde bulunduğu istikrarsızlıktan kaynaklanmış olmalıdır. Dokimeion

¹⁵⁶ Zoroğlu 2014, 85.

¹⁵⁷ Zoroğlu 2014, 88.

¹⁵⁸ Zoroğlu 2014, 92.

¹⁵⁹ Zoroğlu 2014, 92-93.

¹⁶⁰ Koch 2010 Shapur, 205-22. - Koch 2010, 5. – Zoroğlu 2014, 93 dn. 451.

Tipi heykelerde görülen bazı motiflerin MS 4. yüzyıldan itibaren Prokonnesos Tipi zırlı heykelerde görülmesi, bu tarihlerde olası usta göçü ile açıklanmaktadır¹⁶¹.

Prokonnesos Tipi C Grubu'na giren zırlı heykellerden bir tanesi MS 3. yüzyıla, diğeri ise 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenmektedir. Söz konusu heykelerde kronolojik olarak görülen değişim, omuz pteryges bantları ile birlikte rozetlerin kullanılıyor olması ve pteryges rozetlerinin iyice küçülerek sade ve düğme biçiminde verilmesidir.

MS 250'lerden itibaren Sasani ve Got saldırılarıyla imparatorluğun genelinde ekonomik buhran yaşanmıştır. Bu nedenle Anadolu'daki heykel atölyelerinde çalışan ustalar büyük ihtimalle Roma'ya sığınmışlardır¹⁶².

MS 293'te Diocletian'ın Tetraşi'yi ilan ederek Nicomedia'yı imparatorluğun dört başkentinden biri yapması sonrası Prokonnesos Atölyesi'nin yeniden faaliyete geçmesi muhtemeldir. Prokonnesos Atölyesi'nin Doğu Roma kontrolünde üretim yaptığı, bu atölyenin ürünü olması kuvvetle muhtemel zırlı heykellerin yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Konstantinopolis'in başkent olmasıyla Prokonnesos Atölyesi'nin potansiyelini arttırdığı şüphesizdir ancak bu zamana kadar bu konu üzerinde yeterince araştırma yapılmamıştır. Bu atölyenin MS 5. ve 6. yüzyıldaki zırlı heykel şablonunun Bizans İmparatorluğu'ndaki diğeri sanatlarda da görülen imparator tasvirleri ile kurduğu benzerlik, zırlı heykellerin imparatorluk propagandasında önemli yeri olduğunu ortaya koymaktadır¹⁶³.

Zoroğlu tarafından hazırlanan doktora tezinde 19 adet heykel Prokonnesos Atölyesi grubunda yer almaktadır. Bunlardan 5 adedi Prokonnesos Tipi A grubuna, 9 adedi B Grubu'na, 5 adedi ise C Grubuna dâhil edilmiştir. Bunlardan 18'i serbest yontu iken 1 tanesi de kabartmadır¹⁶⁴.

Ayrıca Aosta'daki Konsül Diptiği¹⁶⁵ ile Barberini Diptiği¹⁶⁶ üzerinde yer alan zırlı kabartmalar, Prokonnesos Atölyesi C Grubunun zırlı heykellerine dâhil edilmektedirler¹⁶⁷.

¹⁶¹ Zoroğlu 2014, 93.

¹⁶² Koch 2010 Shapur, 5. - Koch 2010, 205-222. - Zoroğlu 2014, 97 dn. 473.

¹⁶³ Zoroğlu 2014, 97-98.

¹⁶⁴ Prokonnesos Tipi olarak sınıflandırılan zırlı heykeller için bk. Zoroğlu 2014, 264-282.

¹⁶⁵ Delbrueck 1929, Kat. 66. - Volbach 1976, 29-30 Kat. 1. - Zoroğlu 2014, 94 Lev. 24.4.

¹⁶⁶ Delbrueck 1929, Kat. 48. - Metz-Hirmer 1962, Kat. 32-33. - Cutler 1991, 329-339. - Zoroğlu 2014, 95-96 Lev. 24.3.

3.4. Değerlendirme

Bu başlık altında, tezin çalışma konusunu oluşturan zırhlı heykellerin, Anadolu'da üretim yapan atölyelerden hangisi tarafından üretilmiş olabileceği sorusunu masaya yatırmak istiyoruz.

Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin bir grubunda göğüs üzerinde yer alan medusa, genişçe dokulu bir aegisin üzerinde yer alıp küçük formludur. Bir grup heykelde medusanın saçları yüksekçe kabartılarak doğrudan zırhın göğüs kısmına yerleştirilmiştir. Bir grup heykelde görülen medusa ise oldukça geniş bir aegis üzerinde durmaktadır.

Yine bu tip heykellerin karın kısmında büyükçe ve dinamik şekilde verilmiş karşılıklı grifonlar bulunmaktadır. Zırh alt kenar profilleri geniş bir yay biçiminde verilmiş olup pteryges rozetleri genelde tek sıradan oluşmakta, iki sıradan oluşanların ise ikinci sırası üzerinde herhangi bir figür yoktur.

Kat. 1 numaralı heykelimizin zırhında aegis üzerinde yer alan medusa, dokulu aegis üzerinde yer almaması ve büyük formlu olması, aegisin medusadan daha geniş olmaması, saçların kabartılarak doğrudan zırh üzerine oturtulmaması, medusanın saçları dâhil tüm hatlarının kabartma olarak işlenmesi nedeniyle Aphrodisias Atölyesi tarafından üretilen örneklere benzememektedir (Resim 10). Bununla birlikte Aphrodisias Tipinde görülen karşılıklı grifonlar da heykelimizde mevcut değildir (Resim 9). Zırh alt kenarı ise genişçe bir yay şeklinde olmayıp çanak formludur. Heykelimizin pteryges rozetleri hem iki sıradan oluşmakta hem de her iki sırası üzerinde figürler yer almaktadır (Resim 12).

Tüm bu özellikler çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman heykelimizin Aphrodisias Atölyesi'nde üretilmiş olabileceğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Kat. 1 numaralı heykelimizi Dokimeion Atölyelerinde üretilmiş olan heykeller ile karşılaştırsak, en belirgin farklılığı zırhın yaka kenarlarında görürüz; bizimkinde zırh yakası yuvarlak biçimli iken, Dokimeion heykellerinde karedir.

Dokimeion I Atölyesi'nde üretilmiş heykellerin göğsü üzerinde görülen medusalar, oldukça yüzeysel işlenmiştir. Başın arkasındaki kanatlar ise geniş

¹⁶⁷ Zoroğlu 2014, 94-96.

tutulmuştur. Dokimeion II Atölyesi medusaları ise oldukça yüksek kabartma tekniğinde verilmiştir. Heykelimizin üzerindeki medusa yüzeysel değildir. Başın üzerinde yer alan kanatlar geniş tutulmamıştır (Resim 10). Medusa kabartma olarak verilmiş ancak Dokimeion II Tiplerinde görülen yüksek kabartma tekniğindeki kadar kabartılmış fizyonomiye sahip değildir. Heykelimizden farklı olarak hem Dokimeion I hem de Dokimeion II Atölyelerinde üretilen heykellerin karın bölümünde grifonlar mevcuttur. Kat. 1’de yer alan heykelimizde iki sıra pteryges rozeti bulunmasına karşın, Dokimeion Atölyeleri şablonunda ek sıra pteryges rozetine yer verilmemiştir.

Yine Dokimeion Atölyeleri heykellerinde görülen bir diğer karakteristik özellik, pteryges bantlarının ucundaki matkap işçiliğindedir. Bantların ucundaki püsküllendirilmiş burgu kısmı, her bir tanesi birbirinden ayrı hale gelecek kadar matkapla ayrılmış ve boğumlar kalın kütleler haline gelmiştir. Burguların araları ise derin matkap işçiliğiyle birbirinden ayrılmıştır. Ancak bizim heykelimizde kullanılan işçilik daha incedir, burgular iplik şeklinde olup derin matkap işçiliğine sahip değildir (Resim 29).

Sonuç olarak Kat 1’de yer alan heykelimiz Dokimeion Atölyeleri ile de benzer özellikler göstermemektedir.

Son olarak heykelimizi Prokonnesos Atölyesi ile karşılaştırmak istiyoruz. Prokonnesos A evresine ait heykellerin göğüs kısmındaki medusalar oldukça küçük verilmiştir. Karın bölgesinde karşılıklı grifonlar yer almaktadır. Zırh alt kenarları genişçe bir yay çizmektedir. Pteryges rozetleri tek sıradan oluşmaktadır. Pteryges bantları kısa ve hareketli verilmiş, alt kısma giyilen tuniğin büyük bir kısmı görünmektedir.

Heykelimizde yer alan medusa A grubundakilere kıyasla büyük boyutlu verilmiştir. Karın bölgesinde karşılıklı grifonlar mevcut değildir. Zırh alt kenarı yay şeklinde değil, çanak formludur. Pteryges rozetleri tek sıra değil, iki sıradan oluşmaktadır. Pteryges bantları A grubundakilerin tersine kısa olmayıp uzundur ve diz kapaklarının üzerine kadar inmektedir (Resim 24). Bu nedenle içe giyilen tunik elbise de bantların altında kaldığından dolayı görünmemektedir. Dolayısı ile heykelimiz Prokonnesos Atölyesi’nin A evresine ait değildir.

Prokonnesos Atölyesi B grubu heykellerinin karın bölgesinde herhangi bir motif bulunmamaktadır. Bu grup heykellerin zırh alt kenarları çanak formludur. Pteryges

rozetleri altlı üstlü iki sıra halinde işlenmiş olan heykelerde, alt sıradaki rozetler üst sıraların arasından görünecek biçimde verilmiştir. Pteryges bantları uzundur ve bantların genelinde hareketsizlik hâkimdir. Anadolu üretimi olduğu bilinen zırlı heykellerdeki balteus uygulaması Prokonnesos Atölyesi B grubu heykellerinde görülmektedir.

Heykelimizin karın bölgesinde de B grubunun genel özelliğine uygun olarak herhangi bir figür/motif yoktur (Resim 9). Zırh alt kenarı da B grubundakiler gibi çanak formudur. Pteryges rozetleri iki sıradır ve B grubundaki iki sıralı olan diğer heykelerde olduğu gibi alt sıradakiler, üst sıradakilerin arasından görünecek şekilde düzenlenmiştir (Resim 12-23). Pteryges bantları da B grubundaki heykelerde olduğu gibi uzundur ve sol bacağın öne doğru atılması sonucu oluşan hareket dışında herhangi bir hareket yoktur (Resim 24-28). Diğer B grubu heykelerde olduğu gibi heykelimizde de balteus mevcuttur. Bu nedenle heykelimiz Prokonnesos Atölyesi B Grubu özellikleri göstermektedir. Heykelimiz Apollonia ad Rhyndacum antik kentinde bulunduğundan dolayı, coğrafi olarak heykelin bölgeye en yakın mermer atölyesi olan Prokonnesos Atölyesi'nde yontulmuş olma olasılığını destekleyen bir faktördür.

Prokonnesos B Grubu Atölyesi'nin devamı olan C Grubu Atölyesi; olasılıkla imparatorluğun başkentinin MS 4. yüzyılda Byzantion'a taşınmasından sonra oluşturulan yeni bir şablondur. Bu şablonda görülen yeniliklerden bazıları omuz pteryges bantlarına rozetlerin eklenmesi ve pteryges rozetlerinin küçülerek düğme şeklini almasıdır. Bu grup içerisindeki heykellerin zırh alt kenarı, çanak formundan yarım daire formuna dönmüştür. Bu gruba giren bir heykel üzerindeki balteus kemeri, cingulumun altından geçirilmiştir¹⁶⁸. Bu uygulama B Grubu heykellerin hiçbirinde görülmediğinden, bunun C Grubu atölyesindeki bir yenilik olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Yine C Grubuna ait bir başka heykelde¹⁶⁹ balteusun birleşim yerinin sol yandaki pteryges bantlarının orta hizasına kadar indirildiğini, gövdede yer alan cingulumun oluklu bir biçimde verildiğini ve pteryges rozetlerinin kareye yakın bir forma dönüştüğünü görmekteyiz. Bu heykelde görülen uygulama da B Grubu heykellerin hiçbirisinde görülmediğinden C Grubundaki değişimler olarak kabul edilebilir. Bu dönemde imparatorluk içerisindeki siyasi istikrarsızlık, Anadolu'ya yapılan Sasani ve Got akınları sonucu imparatorluğun ekonomik durumunun bozulması

¹⁶⁸ Zoroğlu 2014, 278 Kat. 73 Lev. 23.2.

¹⁶⁹ Zoroğlu 2014, 281-82 Kat. 77 Lev. 24.2.

ve bu durumun sonucu olarak heykel ustalarının göç etmek zorunda kalması da C gurubu atölyesinin faaliyetlerini doğrudan etkilemiştir. Severus Hanedanı'ndan sonra kimi zaman yeni heykel yapmak yerine daha önceden yapılmış heykellerin portre başları yeniden yontulmuş ya da yeniden yapılmıştır.

Heykelimiz ile C grubu heykellerini karşılaştığımızda, C Grubu özelliklerinden olan omuz pteryges bantları üzerine rozet eklenip eklenmediği konusunda kolların eksik oluşu nedeniyle herhangi bir yorum yapmak mümkün değildir. Ancak pteryges rozetleri C grubundaki küçük rozetlerin aksine; büyük, geniş, kısa, araları ayırık biçimde verilmiştir (Resim 12). Zırh alt kenarı ise çanak formu olup C grubundakiler gibi yay formunda değildir. Heykelimizin C grubu özellikleri taşımadığı ve Prokonnesos Atölyesi'nin bir önceki evresi olan B grubu özellikleri gösterdiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Kat. 1 numaralı heykelimizin Prokonnesos Atölyelerinden B Grubu tarafından üretildiğini düşünüyoruz.

Her ne kadar aynı müzede sergileniyor olsa da Katalog 2'de yer alan zırhlı heykelimiz, Kat. 1 heykeli ile aynı atölye üretimi olabilecek özellikler yansıtmamaktadır. Aphrodisias Atölyesi üretimi olan zırhlı heykellerde üç farklı medusa tipi mevcut olsa da heykelimizde medusa olmaması bu açıdan herhangi bir yorumda bulunmamıza engel olmaktadır. Aphrodisias Atölyesi için karakteristik olan grifonlarda da durum farklı değildir (Resim 48). Aphrodisias Tipi heykellerin zırh alt kenarları genişçe bir yay çizerken bizim heykelimizde tam olarak yay formunu yansıtmamaktadır (Resim 50). Aphrodisias Tipi Heykellerin pteryges bantları kısadır ancak kronolojik olarak uzadıkları bilinmektedir. En geç tarihli olanların bile bant uzunlukları dizin bir miktar üzerine kadar inmekte ve içe giyilen tunik elbise gözükmektedir. Ancak bizim heykelimizde pteryges bantları diz kapağına kadar inmektedir ve tunik elbise altta kaldığından dolayı gözükmemektedir (Resim 50). Bu özellikleri çerçevesinde heykelimizin Aphrodisias Atölyesi'nde üretildiğini söylemek mümkün değildir.

Dokimeion I ve Dokimeion II Atölyelerinde üretilmiş zırhlı heykellerin tümünün zırh yaka kenarları kare şeklinde olup, zırhlı heykellerin tümünde medusa mevcuttur. Ancak bizim heykelimizin zırh yaka kenarı yuvarlak biçimli olup, göğsünde medusa

bulunmamaktadır (Resim 48). Heykelimizde olduğu gibi Dokimeion Atölyelerinde üretilen zırlı heykellerin pteryges rozetleri tek sıradan oluşmaktadır. Ancak tek sıralı pteryges rozeti uygulaması hem Aphrodisias Atölyesi'nde hem de Prokonnesos Atölyesi'nde görüldüğü için bu özelliğinden dolayı heykelimizi Dokimeion Atölyesine atfetmek mümkün değildir.

Dokimeion Atölyelerinin bir başka özelliği de pteryges bantlarının ucundaki püsküllendirmede kullanılan işçiliktir. Püsküllendirilmiş kısımlar, derin matkap oyuklarıyla birbirinden ayrılmış, her bir boğum kalın taneciklere dönüştürülmüştür. Ancak bizim heykelimiz, bantların ucunun ince iplik şeklinde püsküllendirilmesi ve derin matkap işçiliğinin olmaması nedeniyle bu tipe uygun değildir (Resim 54).

Bu nedenlerden dolayı heykelimiz Dokimeion Atölyeleri üretimi olmamalıdır.

Prokonnesos Atölyesi'nin A evresine ait heykellerin göğüs kısmında küçük boyutlu medusalar mevcuttur. Karın bölgesinde grifon kabartmaları yer almaktadır. Zırh alt kenarları genişçe yay şeklinde verilmiştir. Pteryges rozetleri tek sıradan oluşmaktadır. Pteryges bantları ise hareketli olup, alt kısma giyilen tunik elbisenin büyük bölümünü gösterecek şekilde kısa verilmiştir.

Heykelimizin göğsü üzerinde medusa ve karın kısmında grifonlar mevcut değildir. Zırh alt kenarı ise genişçe bir yay şeklinde olmayıp, çanak formuna yakındır (Resim 48). Pteryges rozet sırası tek sıradan oluşsa da bu özellik tek başına herhangi bir atölyeye atfetmek için bir kriter değildir. Pteryges bantları da oldukça uzun olup diz kapağı üzerinde sona ermektedir. Alta giyilen tunika bantların altında kaldığından görünmemektedir (Resim 50). Bu nedenle heykelimiz Prokonnesos Atölyesinin A grubuna ait olmamalıdır.

Prokonnesos Atölyesi C Grubu şablonunda bir takım değişikliklere gidilerek omuzdaki pteryges bantlarına rozetler eklenmiş ve zırhın alt kenarına monte edilen pterygesler düğme izlenimi verecek kadar küçültülmüşlerdir. Zırhların alt profilleri de yarım daire formuna dönüşmüştür. Heykelimizin sol omzu üzerinde pteryges bantları mevcuttur, ancak her iki kolun da eksik oluşu nedeniyle bu bantlara rozet eklenip eklenmediğini bilemiyoruz. Prokonnesos C Grubundaki bir heykelde¹⁷⁰ balteus, cingulumun altından geçirilmiştir. Bu durum zırlı heykellerde görülen yeni bir

¹⁷⁰ Zoroğlu 2014, 278 Kat. 73 Lev. 23.2.

uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. C Grubuna ait bir diğer heykelde¹⁷¹ balteusun birleşim yerinin sol yandaki pteryges bantlarının orta hizasına kadar indiği, gövdede yer alan cingulumun oluklu bir biçimde verildiği ve pteryges rozetlerinin kareye yakın bir forma dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu özelliğin diğer gruplarda olmaması, C grubunun karakteristik özelliği olduğunu düşündürmektedir. Söz konusu özelliklerin Kat. 2 numaralı heykelimizde karşılığını bulmaması nedeniyle, heykelimizin C Grubu atölyede üretildiğini düşünmüyoruz.

Prokonnesos Atölyesi B Grubu şablonunda üretilmiş heykellerin hiçbirinin karın bölümünde grifon kabartması yoktur. Bizim heykelimizde de grifon mevcut değildir (Resim 48). Zırh alt kenarları çanak formunda olan bu grup heykellere kıyasla bizim heykelimiz de çanak formuna yakındır. Pteryges bantları bu grup heykellerdeki gibi uzundur ve bantların genelinde hareketsizlik hâkimdir (Resim 50-53). Heykelimizde görülen balteusun benzeri Anadolu'da zırlı heykel üreten atölyeler içerisinde sadece Prokonnesos B Grubu atölyesidir. Nitekim heykelimizde de mevcuttur (Resim 39-41, 47-48). Zırh alt kenarındaki pteryges rozetleri B Grubu'nun erken tarihli örneklerinde olduğu gibi iri ve araları açık değildir. Bununla birlikte C Grubu'ndakiler kadar da küçük değildir. Zırh alt kenarı ise keskin biçimli çanak formunda değildir. Çanak formundan oval forma geçişin başladığı heykellerden birisi olarak yorumlamak gerekir.

Sonuç olarak Kat. 2 numaralı heykelimizin Prokonnesos'ta B Grubu Atölye tarafından yontulmuş olduğunu düşünürüz.

¹⁷¹ Zoroğlu 2014, 281-82 Kat. 77 Lev. 24.2.

4. TİPOLOJİ

Zırhlı heykellerin bilim insanlarıınca gruplanmasına bakıldığında; Stemmer, eserleri fizyonomi ve paludamentularının özelliklerine göre on iki ana, beş tane de yan olmak üzere toplam on yedi gruba ayırmıştır¹⁷². Daha sonra konu üzerinde çalışan Zoroğlu, Anadolu Tipi olarak adlandırdığı zırhlı heykelleri tipolojik ve şematik olarak bir araya getirerek, en önemli belirleyici unsurun heykeller üzerine işlenen ve hazır bir şablondan tekrarlanan motiflerin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Zoroğlu'na göre, Anadolu Tipi zırhlı heykellerin genel stil özelliklerinin gruplamasını sağlayan faktörler, gövde süslemesi olan karşılıklı grifon kabartmaları, pteryges rozetleri üzerine yerleştirilen protomlar ve göğüs üzerinde yer alan medusalardır. Ayrıca aynı atölyede üretilen grifonların stilistik farklılıklarını ise atölyelerin kronolojik gelişiminin bir göstergesi olarak açıklamaktadır¹⁷³.

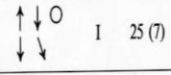
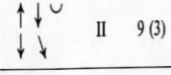
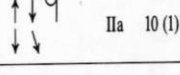
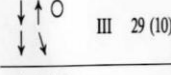
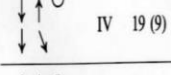

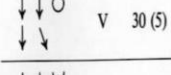

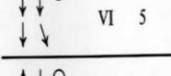
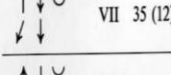

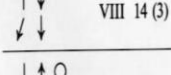

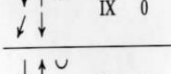
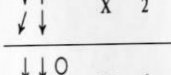
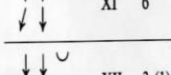
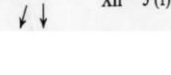

Biz bu bölümde Zoroğlu'nun önerilerinden ziyade, Stemmer'in gruplarına göre değerlendirmede bulunmak istiyoruz¹⁷⁴. Stemmer'in oluşturduğu şema şu şekildedir:

¹⁷² Stemmer 1978, 120-121.

¹⁷³ Zoroğlu 2014, 44.

¹⁷⁴ Stemmer 1978, 269.

Şemalara Genel Bakış

	I 25 (7)	
	II 9 (3)	
	III 29 (10)	
	IV 19 (9)	
	V 30 (5)	
	VI 5	
	VII 35 (12)	
	VIII 14 (3)	
	IX 0	
	X 2	
	XI 6	
	XII 3 (1)	

Şema 1: Sağ kol yukarda, sol kol aşağıdadır. Vücut ağırlığı sağ bacedir, sol bacak hareketlidir. Paludamentum sol kol tarafından taşınmaktadır.

Şema 2: Sağ kol yukarda, sol kol aşağıdadır. Vücut ağırlığı sağ bacedir, sol bacak hareketlidir. Paludamentum göğsü kapatarak sol kol tarafından taşınmaktadır. (2a: Paludamentum göğsü ve kolu örter.)

Şema 3: Sağ kol aşağıda, sol kol yukarıdadır. Vücut ağırlığı sağ bacedir, sol bacak hareketlidir. Paludamentum sol omuzdan arkaya düşer.

Şema 4: Sağ kol aşağıda, sol kol yukarıdadır. Vücut ağırlığı sağ bacedir, sol bacak hareketlidir. Paludamentum göğsü kapatarak sol omuzdan arkaya düşer. (4a: Paludamentum göğsü ve kolu örter.)

Şema 5: Her iki kol da aşağıdadır. Vücut ağırlığı sağ bacedir, sol bacak hareketlidir. Paludamentum sol kol tarafından taşınmaktadır. (5a: Paludamentum fibula ile tutturulup yandan düşer.)

Şema 6: Her iki kol da aşağıdadır. Vücut ağırlığı sağ bacedir, sol bacak hareketlidir. Paludamentum göğsü kapatarak sol kol tarafından taşınmaktadır.

Şema 7: Sağ kol yukarda, sol kol aşağıdadır. Vücut ağırlığı sol bacedir, sağ bacak hareketlidir. Paludamentum sol kol tarafından taşınmaktadır. (7a: Paludamentum fibula ile tutturulup yandan düşer.)

Şema 8: Sağ kol yukarda, sol kol aşağıdadır. Vücut ağırlığı sol bacedir, sağ bacak hareketlidir. Paludamentum göğsü kapatarak sol kol tarafından taşınmaktadır. (8a: Paludamentum göğsü ve kolu örter.)

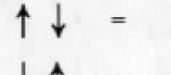

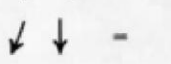

Şema 9: Sağ kol aşağıda, sol kol yukarıdadır. Vücut ağırlığı sol bacedir, sağ bacak hareketlidir. Sol omuz üzerinde duran paludamentum sırttan gelerek sağ kol tarafından taşınmaktadır.

Şema 10: Sağ kol aşağıda, sol kol yukarıdadır. Vücut ağırlığı sol bacedir, sağ bacak hareketlidir. Paludamentum göğsü kapatarak sol omuzdan arkaya düşer.

Şema 11: Her iki kol da aşağıdadır. Vücut ağırlığı sol bacedir, sağ bacak hareketlidir. Paludamentum sol kol tarafından taşınmaktadır.

Şema 12: Her iki kol da aşağıdadır. Vücut ağırlığı sol bacedir, sağ bacak hareketlidir. Paludamentum göğsü kapatarak sol omuzdan arkaya düşer. (12a: Paludamentum göğsü ve kolu örter.)

Heykel Duruşu:

	=	Sağ kol yukarda, sol kol aşağıdadır
	=	Sol kol yukarda, sağ kol aşağıdadır
	=	Vücut ağırlığı sağ bacedir, sol bacak hareketlidir
	=	Vücut ağırlığı sol bacedir, sağ bacak hareketlidir

Paludamentum Taşıma Şekli:

	=	Omuzda durup sırta düşer
	=	Fibula ile tutulur ve yandan düşer
	=	Göğüsten kavisli geçer ve sırta düşer
	=	Göğüsten kavisli geçer ve kolu örter

4.1. Zırh Tipolojisi

Bilim insanları tarafından şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, zırhlı yontular kuşandığı zırh formuna göre çeşitli gruplara ayrılrsa da¹⁷⁵, literatürde yapılan genel tanımda Klasik Tipte ve Helenistik Tipte olanlar olarak iki ana gruba ayrıldığı dikkat çekmektedir. Her iki tip ile kastedilen zamansal farklılıktan ziyade, zırhların kullanım alanı ve zırhlı kuşanan kişinin algılanma biçimi üzerinden verilmek istenen mesajdır¹⁷⁶.

Klasik tip zırhlar¹⁷⁷ kaslı bir vücut şeklinde meydana getirilmiş zırh yapısına sahiptir. Zırh alt kenarı daha eğimlidir ve bir, iki bazen de üç sıra pteryges rozetleri barındırırlar¹⁷⁸. Omuz bantları ince olup alçak kabartma tekniğinde yapılmaktadır¹⁷⁹ ve genelde kanatlı bir yıldırım demeti ile bezenmektedirler. Bandın zırha bağlanan bağlantı elemanları gözüktür. Pteryges deri bantları daha serbest ve hareketli bir yapıya sahiptirler¹⁸⁰. Klasik Tip zırhın savaşlarda kullanılmadığı, bunun seramonik bir giysi olduğu görüşü kabul edilmektedir¹⁸¹.

Helenistik tip zırhlar¹⁸² ise silindirik formlu bir koruyucu giysiden oluşmaktadır. Zırh alt kenar formu düz olup pteryges rozeti barındırmazlar. Omuz bantları abartılı şekilde kalın ve uzun olup¹⁸³, ayrıca bezemesizdir. Bandın zırha olan bağlantı elemanları görünmez. Pteryges bantları birbirine bitişik, bazen iç içe, hareketsiz bir forma sahiptirler¹⁸⁴. Helenistik formlu zırhlar savaş zamanlarında hem askerler hem de imparatorlar tarafından kuşanılabilir¹⁸⁵.

Heykellerimiz bu tipolojiye göre hangi grupta ele alınmalıdır? Katalog 1’de yer alan yontu kaslı bir zırh ile betimlenmiştir (Resim 9). Zırh alt kenar formu çanak

¹⁷⁵ Örneğin Cadario Helenistik Tip zırhlı heykelleri kuşandığı zırh formuna göre beş alt gruba, Klasik Tip zırhlı heykelleri ise üç farklı gruba ayırmıştır. Laube ise Helenistik Tip zırhlı heykelleri dört gruba ayırmıştır. Bu gruplamalar hakkında detaylı bilgi için bk. Zoroğlu 2014, 22.

¹⁷⁶ Cadario 2004, 25, 120 vd.

¹⁷⁷ Hekler 1919, 199 vd. - Vermeule 1959/60, 5. - Gergel 1994, 194. - Cadario 2004, 120 vd. - Zoroğlu 2014, 20 Çiz. 2.

¹⁷⁸ Stemmer 1978, 126.

¹⁷⁹ Cadario 2004, Lev. XVII.2, XLVI.2, XLVII.4.

¹⁸⁰ Cadario 2004, 14 Res. 1.c,g-h.

¹⁸¹ Vermeule 1959/60, 6 vd. - Stemmer 1978, 148. - Cadario 2004, 110 vd.

¹⁸² Hekler 1919, 199 vd. - Vermeule 1959/60, 5. - Gergel 1994, 194. - Cadario 2004, 120 vd. - Zoroğlu 2014, 20 Çiz. 1.

¹⁸³ Cadario 2004, Lev. XXVIII. - Laube 2006, 104 Kat. 23 Lev. 41.3; 101 vd. Kat. 37 Lev. 42.4.

¹⁸⁴ Cadario 2004, 14 Res. 1.a-b,f.

¹⁸⁵ Zoroğlu 2014, 18-24.

şeklinde işlenmiş olup, üzeri figürlü pteryges rozetleri ile süslenmiştir. Yine epomidesleri aslan başı postu ile süslü olup halka şeklinde zırh bağlantı elemanları görülmektedir. Zırh altından sarkıp diz kapaklarına kadar şeritler halinde inen pteryges bantları, bacak hareketine göre şekillendirilmiştir. Tüm bu özellikler birlikte değerlendirildiğinde, heykelimizin Klasik Tip zırh formuna sahip olduğunu söylememiz mümkündür.

Katalog 2’de yer alan örnek ise abartılı olmayan kaslı bir zırh ile betimlenmiştir (Resim 48). Zırh alt kenar formu çanak şeklinde olup nispeten yarım daireye yakın biçimdedir. Pteryges rozetleri, üzerleri sade bırakılmış şekilde, zırhın alt kenarına monte edilmiş vaziyette durmaktadır. Zırha bağlandığı elemanların gözükmeyeceği epomidesler alçak kabartma tekniğinde verilmiş olup, süslemesizdir. Bu özellik Klasik Tip zırh formuna uymasa da, heykelin üretilmiş olduğu atölyenin dönem özelliği olarak açıklanabilir. Zira Klasik Tip zırha sahip olup epomidesleri alçak kabartma tekniğinde verilmiş ya da bağlantı elemanları gösterilmemiş heykellerin olduğu bilinmektedir¹⁸⁶. Zırh alt kenarına monte edilip aşağı kadar sarkan pteryges bantları bacak hareketlerine göre şekillendirilmişlerdir. Heykelimizin sahip olduğu zırh yapısı, zırh alt kenarının düz verilmeyişi, pteryges rozetlerine sahip oluşu ve pteryges bantlarının hareketli oluşu nedeniyle, bu heykelimizi de Klasik Tip zırhlı heykeller grubunda görmek isteriz.

¹⁸⁶ Bk. Zoroğlu 2014, 271 vd. Kat. 65,69-71.

4.2. Medusa Tipolojisi

Tezimizin konusunu oluşturan heykellerden sadece Katalog 1’de yer alan heykelimizin göğüs üzerinde medusa kabartması bulunmaktadır. Zırhın hemen göğsü üzerinde yer alan medusa kabartması plastik hatlara sahiptir (Resim 10). Halka şeklindeki epomides bağlantı öğeleri arasında bulunmaktadır. Medusa üzerinde balteus çapraz biçimde geçirilmiştir. Kanatlı medusa başı geniş bir aegis üzerinde durmaktadır. Medusa ciddi, sert bir yüz ifadesine sahiptir. Medusa’nın saçlarından çıkan yılanlar oldukça iri, iç içe geçmiş 8 çizer şekilde yüksek kabartma tekniğinde verilmiştir.

Heykelimizde betimlenen medusa, Vermeule tarafından Julius-Claudiuslar Dönemine tarihlenen bir torso (Resim 56)¹⁸⁷ ve Titus Heykeli’nin (Resim 57)¹⁸⁸ zırhları üzerindeki medusa ile benzerlik göstermektedir. Medusanın dağınık saçları, alındaki çizgi, plastik hatlara sahip yüzü, donuk bakışı ve dudaklarındaki arkaik gülümseme ile heykelimize benzerlik göstermektedir.

Stemmer III 19’da yer alan Brindisi Torsosu’nun (Resim 58)¹⁸⁹ göğüs kısmında yer alan medusanın da bizim medusamıza benzediğini söylemek mümkündür. Genişçe yüzü, saç biçimi ve kalınca yüz hatları bakımından benzerlik göstermektedir.

Bergmann tarafından kaleme alınan ve 2010 yılında yayınlanan “Bar Kochba und das Panhellenion. Die Panzerstatue Hadrians aus Hierapytna/Kreta” isimli makalenin konusunu oluşturan zırhlı Hadrian Heykeli (Resim 59)¹⁹⁰ üzerinde de plastik hatlı ve sert yüz ifadesine sahip medusa başını görmek mümkündür. Yine aynı makalede yer alan bir başka zırhlı Hadrian Heykeli (Resim 60)¹⁹¹ üzerindeki medusa da kalın kütleler halinde S biçiminde dökülen saçları ile bizim medusamız arasında benzerlik bulunduğu söylenebilir.

4.3. Pteryges Rozeti Tipolojisi

Pteryges rozetleri, zırhlı heykellerin propaganda vurgusunun yapıldığı önemli bir bölümdür. Bu rozetler üzerine işlenen figürler imparatorluğun düşmanlarına karşı mesajlar içermektedir. Klasik Tip zırhlar üzerinde pteryges rozetleri yer alırken,

¹⁸⁷ Vermeule 1959/60, 36 Kat. 23, Lev. V.17.

¹⁸⁸ Vermeule 1959/60, 45 Kat. 86, Lev. VIII.26.

¹⁸⁹ Stemmer 1978, 40 Kat. III19, Lev. 23.5.

¹⁹⁰ Bergmann 2010, 237 Res. 15.

¹⁹¹ Bergmann 2010, 238 Res. 17.

Helenistik Tip'teki zırlı heykellerde pteryges rozeti bulunmamaktadır. Stemmer, zırlı heykelleri tipolojik olarak ayırdığı çalışmasında kol, bacak ve paludamentum biçimini göz önünde bulundurmuş, pteryges rozetlerine göre bir tipoloji yapmamıştır.

Stemmer, pteryges rozetlerinin stil gelişiminin tipe göre değil dönemin olaylarına göre yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu stil gelişiminin bütün şemaların zırlı tipinde görüldüğünü vurgulamıştır. Heykel kronolojisini belirleyebilmek için heykelin genelinden ziyade pteryges ile deri bantların detaylarına bakmak gerektiğini söylemiştir¹⁹². Stemmer çalışmasında daha sonra pteryges rozetlerinin değişim ve dönüşümden kronolojik olarak bahsetmiştir.

Geç Augustus Dönemi'nde, MÖ Geç 4. yüzyılın zırlı heykel tipleri hâlâ kullanılmaktadır. Ancak bu modellerde birtakım yeniliklere gidilmiştir. İki sıra uzun oval ve deri şeridi olmayan yarı dairesel pterygesli Klasik Tip zırlar, iki sıralı uzun oval pteryges halinde basitleştirilmiş ve bunlara Helenistik Tip zırlta görülen bir sıra uzun deri bant eklenmiştir¹⁹³.

Tiberius Dönemi'nde pterygesler hala uzundur. Geç Tiberius-Erken Cladius Dönemi'nde deri bantların gevşek ve doğal görünüşleri, silindirik bir forma dönmüştür. Cladius Dönemi'nde bu stil devam etmiş ancak büyük loplu, bazen kare pterygesler görülmektedir. Geç Cladius-Nero Dönemi'nde pterygeslerin üzerine nokta delikler eklenmiştir. Flaviuslar Dönemi'nde pteryges, küçük ve yayılmış biçimde verilmiştir. Katı matkap delikleriyle ışık-gölge sağlanmıştır. Geç Flaviuslar Dönemi'nde de biraz uzamıştır. Hadrian Dönemi'nde pterygesler kısa ve geniş bir forma dönmüştür. Geç Antoninler Dönemi'ndeki birkaç heykelde pterygeslerin arasındaki boşluklar yukarı doğru genişlemiş ve pterygesler dairesel bir şekle yaklaşmıştır. Geç Antoninler Dönemi'nde yine pterygesler üzerinde görülen menteşeler ortadan kalkmıştır. Severuslar Dönemi'nde iki pteryges sırası da aynı uzunlukta ve yüksekliktedir. Pterygesler boş bir mücevher şekli gibidirler¹⁹⁴.

Pteryges rozetlerinin tipolojisi; Katalog 1'de yer alan heykelimizdeki zırlı alt kenarına monte edilmiş pteryges rozetleri iki sıradan oluşmaktadır. Alt sıradaki pteryges

¹⁹² Stemmer 1978, 126.

¹⁹³ Stemmer 1978, 126.

¹⁹⁴ Stemmer 1978, 126-130.

rozetleri, üst sıradakilerin arasından görünecek biçimde verilmişlerdir. Alt sıradakilerin üst sıradakilere monte edildiğini gösteren oval formlu menteşe izleri de üst sıradaki pterygeslerin her birinin aralarına denk gelecek biçimde verilmiştir (Resim 12-23). Pteryges rozetlerinin, heykele karşıdan bakan kişide etki uyandıracak irilikte verildiğini görmekteyiz. Zırhtaki bu aksesuarla belli anlamlar içeren kabartma protomlar ön plana çıkarılmışlardır. Pteryges rozetlerinin hem üst sırasındaki hem de alt sırasındakilerin üzerine simetrik olacak şekilde figürlü betimler işlenmiştir¹⁹⁵. Heykelin arka kısmındaki pteryges rozetleri ve bantları daha yüzeysel ve sadedir (Resim 27). Bu da muhtemelen heykelin cephesinin kamuya dönük bir alana baktığını göstermektedir.

Heykelimizin pteryges rozeti figürlüdür. Ancak figürlerine göre incelemeyi önce heykelin pteryges rozetlerini biçimsel olarak ele almak istiyoruz. Heykelimizin pteryges rozetlerine tipolojik olarak baktığımızda Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda bulunmuş olan zırhlı torsonun (Resim 61)¹⁹⁶ pterygeslerine benzediğini söyleyebiliriz. Söz konusu heykel Prokonnesos Atölyesi'nin ürünüdür ve Zoroğlu tarafından Septimius Severus'a atfedilmektedir¹⁹⁷. Üst sıra pteryges rozetleri, kalın ve genişçe olan formuyla benzerlik göstermektedir. Rozetleri birbirinden ayırmada kullanılan matkap işçiliği genişlik ve derinlik açısından aynı stilde verilmiştir. Pteryges rozetlerinin ikinci sırası da heykelimizde olduğu gibi, üst sıraların arasından görünecek biçimde verilmiştir. İkinci pteryges sırası da form olarak heykelimiz ile aynı stildedir. Her iki heykelin pteryges rozetlerinin aynı şablon üzerinden üretilmiş olmaları muhtemeldir.

Pteryges rozetleri üzerinde yer alan figürler açısından heykelimizi incelediğimizde merkezi pteryges rozeti üzerinde Zeus Amon başı olan pteryges şablonunun Hadrian heykellerinde kullanıldığını görmekteyiz. İmparator Hadrian'ın Grekophili (Yunan hayranı) olduğu bilinmekle birlikte¹⁹⁸ bu şablon da Atina'da kendi isteğiyle oluşturduğu heykel programının içerisinde yer almaktadır¹⁹⁹.

Bu pteryges rozeti şablonunda üretilmiş çok sayıda zırhlı heykel mevcuttur. Hierapytna (Girit)'te bulunmuş İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan Hadrian

¹⁹⁵ Pteryges rozetleri üzerindeki figürlerin olası anlamlarına ilişkin değerlendirmeler, tezimizin figürlü betimler başlığı altında verilmiştir.

¹⁹⁶ Stemmer 1978, 53 Kat. IV17 Lev. 32.4-5.

¹⁹⁷ Zoroğlu 2014, 272-73 Kat. 66 Lev. 21.3.

¹⁹⁸ Özgan 2013b, 141.

¹⁹⁹ Bergmann 2010, 203-289. – Zoroğlu 2014, 87 dn. 430.

Heykeli (Resim 62)²⁰⁰, Pire Müzesi'ndeki Hadrian Heykeli (Resim 63)²⁰¹, Atina Agora Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 64)²⁰², British Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 65)²⁰³, Beyrut Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 66)²⁰⁴, Bardo Ulusal Müzesi'nde (Tunus) yer alan Hadrian Heykeli (Resim 59)²⁰⁵, Olympia Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 67)²⁰⁶, İtalya'daki Mantua Müzesi'nde (Museo Civico) yer alan Hadrian'a ait torso (Resim 68)²⁰⁷, Stemmer tarafından Hadrian'a atfedilen Korinth Müzesi'nde yer alan zırlı torsoya ait bel parçası (Resim 69)²⁰⁸, Atina Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian'a atfedilen torso (Resim 70)²⁰⁹ ve Heraklion Müzesi'nde (Girit) yer alan Hadrian'a ait zırlı heykel (Resim 60)²¹⁰ üzerinde de aynı pteryges şablonunun kullanıldığını görmekteyiz.

Katalog 2'de yer alan heykelimizin pteryges rozetleri tek sıradan oluşmaktadır. Nispeten küçük boyutlu olan pterygesler, araları derin matkap işçiliğiyle birbirinden ayrılan yuvarlak forma sahiptirler. Rozetler sade verilmiş olup herhangi bir temsiliyet içeren protomları yoktur (Resim 50). Heykelin arka kısmına denk gelen pteryges rozetleri ve bantları Katalog 1'de yer alan heykelde olduğu gibi sade ve yüzeysel işlendiğinden (Resim 51-52), bu heykelin de cephesinin kamuya dönük olduğunu söyleyebiliriz.

Heykelimizin pteryges rozetlerinin benzerini Prokonnesos Tipi içerisinde değerlendirilen iki adet zırlı heykel ile bir adet kabartmadaki pteryges rozetleri üzerinde görebiliriz. Bunlardan ilki Tekirdağ Müzesi'nde yer alan Perinthos Herakleia'da bulunmuş olan heykeldir (Resim 71)²¹¹. Pteryges rozetleri küçük ölçeklidir. Şekil olarak oval biçimlidir. Rozetleri birbirinden ayıran yuvarlak matkap delikleri heykelimiz ile benzemekte ve rozetlerin arasındaki boşluklar bizim

²⁰⁰ Bergmann 2010, 205 Res. 1, 4.a-b.

²⁰¹ Bergmann 2010, 221-25 Res. 9.a-c, 10.a-b.

²⁰² Bergmann 2010, 236 Res. 12.

²⁰³ Bergmann 2010, 236 Res. 13.

²⁰⁴ Bergmann 2010, 237 Res. 14.

²⁰⁵ Bergmann 2010, 237 Res. 15.

²⁰⁶ Bergmann 2010, 238 Res. 16.

²⁰⁷ Stemmer 1978, 52 Kat. IV 13 Lev. 31.5.

²⁰⁸ Stemmer 1978, 51-52 Kat. IV 11, Lev. 31.3.

²⁰⁹ Stemmer 1978, 24-25 Kat. II 4, Lev. 12.1-5.

²¹⁰ Bergmann 2010, 238 Res. 17.

²¹¹ Zoroğlu 2014, 271-72 Kat. 65 Lev. 21.4.

heykelimizde olduğu gibi oldukça dardır. Bu heykelde farklı olarak pteryges rozetleri iki sıra halinde verilmiştir.

Benzer bir diğer heykel İskenderiye Müzesi'nde sergilenen Septimius Severus Heykeli'dir (Resim 72)²¹². Bu heykelde de pteryges rozetleri küçük verilmiştir. Oval formlu olan pteryges rozetleri bizim heykelimizdeki rozetlere benzemektedir. Rozetleri birbirinden ayıran matkap delikleri heykelimizden biraz daha büyüktür. Rozetleri birbirinden ayırmada aynı teknik kullanılmış fakat bu heykelde rozet araları biraz daha açıktır.

Aosta'daki (İtalya) Konsül Diptiği üzerinde yer alan Probus'un zırhında da benzer pteryges rozetlerini görmek mümkündür (Resim 73)²¹³. Rozetlerin oval formu heykelimiz ile benzemektedir. Rozetleri birbirinden ayıran matkap işçiliği daha derin verilmiş, rozet araları heykelimizin rozet arasına göre daha geniş verilmiştir. Zırhtaki pteryges rozetleri farklı olarak iki sıra verilmiştir.

²¹² Zoroğlu 2014, 273-74 Kat. 67 Lev. 21.5.

²¹³ Zoroğlu 2014, 94 Lev. 24.4.

4.4. Pteryges Bantları Tipolojisi

Pteryges bant sırası, zırhı kuşanın kişinin hem rahat edebilmesi hem de kasık bölgesini koruması için deriden yapılmış pteryges rozetlerinden diz kapaklarına kadar şeritler halinde inen dilimlere verilen isimdir. Bazı bilim insanlarınca pteryges bantlarının pteryges kavramına girip girmediği konusunda tartışmalar yaşanmış olsa da²¹⁴, Zoroğlu, bu bantların aslında pteryges olması gerektiği ve Geç Helenistik – Erken Roma Dönemi’nde pteryges bantlarının kısa üst sırasının formu değiştirilerek rozet şekline çevrildiğini düşünmektedir²¹⁵.

Katalog 1’de yer alan heykelimizin pteryges bant sırasını incelediğimizde, bantların pteryges rozetlerinden itibaren diz kapağına kadar inen tek sıra şeritler halinde verildiğini görmekteyiz. Bantların arası derin şekilde oyularak ışık-gölge uygulaması sağlanmış ve bantlara hareketli bir görünüm kazandırılmıştır (Resim 24-28). Merkezi pteryges bandı, zırhlı heykellerin karakteristik bir özelliği olarak merkezi pteryges rozeti hizasından başlayarak aşağıya kadar düz bir şekilde inmektedir. Pteryges bantlarının uçları, matkap işçiliği ile püsküllendirilmişlerdir (Resim 29). Bu işçiliği cingulumun soldaki ucunda da görmekteyiz (Resim 11). Pteryges bantları heykelin bacak hareketlerine göre şekillendirmişlerdir. Buna göre heykelin bacak hareketlerini anlamak mümkündür. Merkezi pteryges bandının sağ tarafında bulunanlar düz bir şekilde aşağı kadar inmektedir. Bu bağlamda sağ bacağın ayağa kadar hareketsiz bir şekilde düz durduğu ve vücudun ağırlığını taşıdığı söylenebilir. Merkezi pteryges bandının sol tarafında bulunanlar ise dışarı doğru açılmaktadırlar. Bu bant hareketine göre sol bacak bir miktar yana ve hafifçe ileri doğru atılmış olmalıdır (Resim 38).

Heykelimizin pteryges bantlarının benzerlerini üç adet heykelin bantlarında görmek mümkündür. Bunlardan ilki Antalya Müzesi’nde yer alan zırhlı Hadrian Heykeli’dir (Resim 74)²¹⁶. Bantların araları dar fakat derin kanallarla birbirinden ayrılmıştır. Bantlarda hareketsizlik hâkimdir ancak bant aralarında kullanılan matkap işçiliğiyle ışık-gölge uygulaması yapılmıştır. Farklı olarak ise heykelin pteryges bantları iki sıra verilmiştir.

²¹⁴ Vermeule 1959/60, 5. – Hallett 1998, 118 dn. 10. – Zoroğlu 2014, 26 dn. 156.

²¹⁵ Zoroğlu 2014, 26.

²¹⁶ Zoroğlu 2014, 226-28 Kat. 35 Lev. 14.1.

Bantların benzediği bir diğer heykel Afyonkarahisar Müzesi'nde yer alan Zırhlı Heykel'dir (Resim 75)²¹⁷. Bantlar ince uzun dilimler halinde aşağı doğru inmektedir. Bantların araları derince oyulmuştur.

Benzer bant işçiliğini Afyonkarahisar Müzesi'nde yer alan bir başka zırhlı heykel²¹⁸ üzerinde de görmekteyiz (Resim 76). Bantlarda ışık gölge vurgusu yapılmış, bacak hareketine göre de derinlik kazandırılmıştır.

Katalog 2'de yer alan heykelimizin pteryges bant sırasının, pteryges rozetlerinden itibaren diz kapağına kadar tek sıra şeritler halinde indiğini görmekteyiz (Resim 50-53). Pteryges bantlarının kenarları profillendirilmiştir. Bantların arasında çok fazla derinlik yoktur ancak bacak hareketlerine göre bantlara şekil verilmiştir. Merkezi pteryges bandı, ortadaki iki merkezi pteryges rozetinin alt hizasından başlayarak düz bir şekilde aşağı inmektedir. Pteryges bantlarının uçları, matkap işçiliği ile kalın burgular oluşacak şekilde püsküllendirilmişlerdir (Resim 54). Bu işçilik cingulumda görülmemektedir. Pteryges bantları heykelin bacak hareketlerine göre şekillendirilmişlerdir. Buna göre heykelin bacak hareketlerini anlamak mümkündür. Merkezi pteryges bandının sol tarafında bulunan bantlar düz bir şekilde aşağı kadar inmektedir. Buna göre sol bacağın ayağa kadar hareketsiz bir şekilde düz durduğu ve vücut ağırlığını bu bacağın taşıdığı söylenebilir. Merkezi pteryges bandının sağ tarafında bulunanlar ise dışarı doğru açılmaktadırlar. Buna göre sağ bacak bir miktar geriye doğru atılmış olmalıdır (Resim 55).

Katalog 2'deki heykelimizin pteryges bantlarının benzerlerini, pteryges rozetlerinin de benzer olduğunu düşündüğümüz 2 heykel ve 1 kabartma üzerinde görebiliriz.

Tekirdağ Müzesi'nde yer alan Perinthos Herakleia'da bulunmuş olan heykelin pteryges bantları da kalın dilimler şeklinde dize kadar inmektedir (Resim 71). Hareketli olmayan pteryges bantları, bacak hareketine göre yana doğru açılmıştır. Bant kenarları bizim heykelimizde de olduğu gibi profilli verilmiştir, ancak buradaki profilin biraz daha ince yapılı olduğunu görmekteyiz. Pteryges bantlarının uçları da heykelimizdeki gibi püsküllendirilmiştir.

²¹⁷ Zoroğlu 2014, 228-29 Kat. 37 Lev. 14.2.

²¹⁸ Zoroğlu 2014, 235-36 Kat. 42 Lev. 15.2.

İskenderiye Müzesi'nde sergilenen Septimius Severus Heykeli de (Resim 72) Tekirdağ Müzesi'nde yer alan heykel ile benzerlik gösterir. Bu heykelde de bantlar diz kapağına kadar hareketsiz bir biçimde inmektedir. Bant kenarları heykelimizde olduğu gibi profillendirilmiştir. Hareketli olan sol bacak kısmındaki bantlar dışa doğru açılmaktadır. Pteryges bantlarının uçları da heykelimizde olduğu gibi püsküllendirilmiştir.

Aosta'daki Konsül Diptiği üzerinde yer alan Probus'un zırhında görülen pteryges bantları da kalın dilimler halinde aşağı doğru inmektedir (Resim 73). Ancak burada bantlar oldukça hareketsiz ve kütleli verilmiştir. Pteryges bantlarının ucundaki püsküllendirme işçiliği heykelimiz ile benzerdir.

4.5. Paludamentum Tipolojisi

Stemmer, zırhlı heykelleri paludamentum bağlama biçimine göre dört şemaya ayırmaktadır²¹⁹:

Paludamentum Taşıma Şekli:		
○	=	Omuzda durup sırta düşer
○	=	Fibula ile tutulur ve yandan düşer
∪	=	Göğüsten kavisli geçer ve sırta düşer
∪	=	Göğüsten kavisli geçer ve kolu örter

Paludamentumların zırhlı yontular üzerinde verilme biçiminde estetik görünüm de ön planda tutulmuş, verilme biçimlerine bakıldığında atölyeler bölümünde değindiğimiz gibi sol omuz üzerinde toplanarak sol kol üzerine ya da arkadan dolanıp sağ kol üzerine atılmakta veyahut sağ omuz üzerinden gelip göğsü çapraz biçimde kapatarak sol kol üzerine atılmaktadırlar. Heykellerimizin paludamentum tipolojisini incelediğimizde; Katalog 1'de yer alan heykelimizin paludamentumunun sol omuz üzerinde toplandığını görüyoruz. Paludamentum kalın, kütleli verilmiştir ve kıvrımları matkapla derin kanallar açılarak belirginleştirilmiştir (Resim 7-8). Ön tarafta heykelin göğüs hizasına kadar inmektedir. Arka tarafta ise muhtemelen omuzun arkasından yere

²¹⁹ Stemmer çalışmasında zırhlı heykelleri 1- "Omuzdan Hareketli Sarkan", 2- "Fibula ile Bağlanmış Aşağı Sarkan", 3- Fibula ile Göğse Sarılıp Sırta Sarkan" ve 4- "Fibula ile Bağlanıp, Göğsü ve Kolu Çapraz Kapatın" olarak sınıflandırmıştır. Bk. Stemmer 1978, 121.

doğru sarkmaktadır. Çünkü heykelin arka sol tarafında pteryges bantlarının olduğu bölümde dikine inen kırık izi heykel desteği ile paludamentum desteğine ait olmalıdır (Resim 26, 34).

Stemmer Şema 3'e giren heykel grubunda vücut ağırlığını sağ bacak taşır. Sol kol yukarıda, sağ kol ise aşıağıda durmaktadır. Paludamentum sol omuz üzerinde şişkince durur ve buradan bel kemiğine doğru arkaya düşer²²⁰. Stemmer 27 adet zırhlı heykeli bu şema içerisinde deđerlendirmiştir²²¹. Katalog 1'de yer alan heykelimiz de III 17'de yer almaktadır²²².

Bu şema içerisinde yer alan heykellerin sol omuzları üzerindeki paludamentumları korunmuştur, ancak birçoğunda paludamentumun omuzdan arkaya sarkan kısmı eksiktir²²³. Stemmer Şema 3 içerisindeki III 4, III 5, III 7, III 10, III 13 ve III 14'te yer alan heykellerde²²⁴ paludamentumun sol omuz üzerinden arkaya doğru sarkan kısmı korunagelmiştir. Bunlar arasında III 14'te yer alan heykelin paludamentumu ile bizim heykelimizin paludamentumu tipolojik olarak birbirine en yakın benzeridir. Heykelimiz Zoroğlu tarafından da Stemmer Şema 3'e sokulmuştur.

Dolayısıyla bu heykelimiz Stemmer'in kol, bacak ve paludamentum şekline göre oluşturduğu şemada Zoroğlu'nun da belirttiği gibi Şema 3'e girmektedir.

Katalog 2'de yer alan heykel üzerindeki paludamentum da sol omuz üzerine atılmıştır. Yuvarlak bir broş ile omuz üzerinde toplanması sağlanmışır. Ön tarafta oval formlu olup cinguluma kadar inmektedir (Resim 45-46). Paludamentum kıvrımları, yuvarlak broş hizasından başlayıp aşıağı doğru kanallar açılarak belirginleştirilmiştir. Paludamentum yuvarlak broş kısmından başlayarak arka taraftan çapraz biçimde geçerek belin sağ hizasına kadar gelmektedir (Resim 47). Paludamentumun buradan da heykelin eksik olan sağ kolunun üzerine atıldığı anlaşılmaktadır. Yine sağ tarafta pteryges bantlarının ucunda yer alan kırıktan dolayı, burada muhtemelen

²²⁰ Stemmer 1978, 31.

²²¹ Stemmer 1978, 32-45 Lev. 17.1-25.7.

²²² Stemmer 1978, 39 Kat. III 17 Lev. 23.3.

²²³ Stemmer 1978, 32 Kat. III 1 Lev. 17.1; 32 Kat. III 2 Lev. 17.2; 32-33 Kat. III 3 Lev. 17.3; 34 Kat. III 6 Lev. 18.2, 19.1; 35-36 Kat. III 8 Lev. 20.1; 36 Kat. III 9 Lev. 20.2; 37 Kat. III 11 Lev. 21.2; 37 Kat. III 12 Lev. 21.3; 38-39 Kat. III 15 Lev. 23.1; 39 Kat. III 16 Lev. 23.2; 40 Kat. III 18 Lev. 23.4; 40 Kat. III 19 Lev. 23.5; 40-41 Kat. III 20 Lev. 24.1-3; 43 Kat. III 22 Lev. 25.6-7.

²²⁴ Stemmer 1978, 33 Lev. 17.4; 33-34 Lev. 18.1; 34-35 Lev. 19.2-4; 36-37 Lev. 20.3-21.1; 37-38 Lev. 22.1; 38 Lev. 22.2.

paludamentuma ait bir destek olduğu ya da buraya yaslandırılmış olduğunu söyleyebilmekteyiz (Resim 53).

Heykelimiz açısından Stemmer'in şemasına bakıldığında vücut ağırlığının sol bacak tarafından taşındığı, sağ elin aşağıda ve sol elin havada olduğu, sol omuz üzerinde yer alan paludamentumun sağ kol üzerine atıldığı şemanın 9 numarada verilen şema olduğunu görmekteyiz. Stemmer bu şekilde bir heykel pozisyonunun olduğunu belirtmiş, ancak bu şemaya herhangi bir örnek vermemiştir.

Bu tipe bir örnek Zoroğlu tarafından Prokonnesos Tipi B Grubu heykelerde verilmiştir (Resim 77)²²⁵. Bahsi geçen heykelin portresi sonradan yontulmuş, gövdesi ise orijinaldir. Roma'da bulunan ve yazıtı nedeniyle II. Konstantinus'a ait olduğu anlaşılan bu heykel Zoroğlu tarafından başı nedeniyle MS 4. yüzyılın başına tarihlenmiştir.

Heykelimizin paludamentumu ile benzer duruşa ve işçiliğe sahip olan heykeller Zoroğlu tarafından yayımlanan doktora tezinin Prokonnesos Tipi B Grubu heykeller kısmında yer almaktadır.

Zoroğlu Katalog 69'daki²²⁶ Laterano Heykeli (Resim 78) ile Katalog 71'de²²⁷ yer alan II. Konstantinus heykelinin (Resim 77) paludamentum işçilikleri heykelimiz ile benzemektedir. Her iki heykelde de paludamentum, omuz üzerinde yuvarlak bir broş ile tutturulmuştur. Ön tarafta omuzdan itibaren torba şeklinde dökümlü olarak göğsün üzerine düşmektedir. Broş kısmından aşağı doğru kanallar açılarak paludamentum kıvrımları belirginleştirmiştir.

²²⁵ Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

²²⁶ Zoroğlu 2014, 275 Kat. 69 Lev. 22.2.

²²⁷ Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

4.6. Balteus Tipolojisi

Balteus tipolojisini incelediğimizde; çalışmamızın konusunu oluşturan her iki heykel üzerinde de balteus mevcut olduğunu görmekteyiz. Katalog 1’de yer alan heykelimiz üzerindeki balteus ince bir kabartma şeklinde verilmiştir (Resim 9). Sağ omuz üzerinden göğüs ve sırt bölümünden (Resim 35) çapraz gelerek sol bel hizasında cingulumun üzerinde birleşmektedir (Resim 31). Balteus, zırhın göğsü üzerinde yer alan medusanın üzerinden geçirilmiştir (Resim 10).

Katalog 2’deki heykelimiz üzerinde yer alan balteusun kenarı profillendirilmiştir. Sağ omuz üzerinden başlayıp sola doğru çapraz biçimde önden ve arkadan gelen kayış, sol yanda pteryges rozetlerinin bulunduğu hizada birleşmektedir (Resim 39-41). Arka tarafta paludamentumun altından geçmektedir (Resim 47). Balteus kılıcı sol yanda yer almaktadır. Kılıç paludamentumun alt hizasından başlayıp, dik vaziyette pteryges bantları boyunca aşağı doğru inmektedir. Kılıcın kabza kısmı kırılmıştır. Balteus üzerinde kılıç kınının deri balteus kemerine monte edildiğini gösteren yuvarlak bağlantı aksamı görülmektedir (Resim 40).

Serbest zırlı heykelerde balteus uygulaması pek yaygın değildir. Anadolu üretimi olduğu bilinen zırlı heykelerde en fazla balteus içeren zırlı heykele sahip olan atölye Prokonnesos Atölyesi’dir. Prokonnesos Tipi B Grubu heykellerden bizim heykelimiz dışında 2 tanesi üzerinde balteus görülmektedir. Üzerinde balteus olan bu iki heykel I. Konstantinus Heykeli (Resim 79)²²⁸ ile II. Konstantinus Heykeli’dir (Resim 77)²²⁹. Prokonnesos Tipi C Grubu içerisinde değerlendirilen 2 heykel üzerinde de balteus bulunmaktadır. Bu heykellerin biri İstanbul’da özel bir koleksiyonda yer alan zırlı heykeldir (Resim 80)²³⁰. Bu heykelde diğerlerinden farklı olarak balteus, cingulumun altından geçirilmiştir. Prokonnesos Tipi C Grubuna ait diğer heykel olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde yer alan Kula Torsosu (Resim 81)²³¹ üzerindeki balteus

²²⁸ Zoroğlu 2014, 276 Kat. 70 Lev. 22.3.

²²⁹ Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

²³⁰ Zoroğlu 2014, 278 Kat. 73 Lev. 23.2.

²³¹ Zoroğlu 2014, 281-82 Kat. Kat. 77 Lev. 24.2.

da, diğerylerinden farklı olarak daha uzunca verilmiş, pteryges bantlarının orta hizasına kadar inmektedir²³².

Katalog 1'deki heykelimiz ile benzer olduğunu düşündüğümüz Prokonnesos Tipi B Grubuna ait I. Konstantinus Heykeli (Resim 79), II. Konstantinus Heykeli (Resim 77) ve Prokonnesos Tipi C Grubuna ait İstanbul'da özel bir koleksiyonda yer alan zırhlı heykelde (Resim 80) balteus kemeri pteryges rozetlerine kadar inmektedir. Ancak Katalog 1'de yer alan heykelimizin kılıç kemeri daha yukarıda olup cingulum hizasına kadar inmektedir. Bu durum olasılıkla kronolojik farktan kaynaklanmaktadır. Prokonnesos Tipi C Grubuna ait diğery heykel olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde yer alan Kula Torsosu (Resim 81) üzerindeki balteusun daha da uzun verilmiş olması, olasılıkla atölyenin daha geç uygulaması olmalıdır.

Katalog 2'de yer alan heykelimizin balteusu da tipolojik olarak Prokonnesos Tipi B Grubuna ait I. ve II. Konstantinus heykelleri (Resim 79, 77) ile Prokonnesos Tipi C Grubuna ait İstanbul'da özel bir koleksiyonda yer alan zırhlı heykel (Resim 80) ile benzerlik göstermektedir. Balteus uzunlukları heykel boyutuna göre orantısal olarak aynıdır. Bizim heykelimizde de balteusun ön ve arka kısımlarının birleşim yerleri, pteryges rozetlerinin alt hizasında başlamaktadır.

²³² Zoroğlu 2014, 281-82 Kat. 77 Lev. 24.2.

4.7. Cingulum Tipolojisi

Katalog 1'deki heykelimizde yer alan cingulum ince bir silme halinde verilmiştir. Göbek hizası boyunca arkadan öne doğru gelerek ön tarafta göbek deliğinin hemen üzerinde bağlanmıştır (Resim 11, 36). Herakles Düğümü ile bağlanmış olan cingulumun fazla kalan sağdaki ucu gevşekçe U şekli alacak biçimde kuşağın üstünden ve altından birkaç tur dolandırıldıktan sonra kuşağın altından ucu aşağıya doğru sarkıtılmıştır. Cingulumun soldaki ucu ise sağdaki ucu ile simetrik biçimde verilmiştir. Ancak soldaki uç, sağdakinden farklı olarak yalnızca kuşağın altından geçirilip üstünden ucu aşağı doğru bakacak şekilde sarkıtılmıştır. Ucu da pteryges deri bantlarının ucunda olduğu gibi püsküllendirilmiştir.

Katalog 2'de ise cingulum kenarı profillidir. Göbek hizası boyunca arkadan öne doğru gelerek ön tarafta göbek deliğinin hemen üzerinde Herakles Düğümü ile bağlanmıştır (Resim 47, 49). Cingulumun fazla kalan uçları aşağıdan yukarı doğru yarım daire oluşturacak şekilde gevşek bırakılarak kuşağın altına sıkıştırıldıktan sonra uçları aşağı bakacak şekilde bırakılmıştır. Cingulumun soldaki ucu balteusun altında kaldığından dolayı görünmemektedir.

Her iki heykelimizin cingulum benzerlerini Prokonnesos Tipi B Grubu heykelerde görmek mümkündür. Bu gruba giren 6 heykel üzerinde²³³ kuşak bele dolandıktan sonra uçları önce aşağı doğru U yapacak biçimde verilmiş, sonra tekrar kuşağın altından yukarı doğru sıkıştırılmış ve uçları aşağı bakacak biçimde verilmiştir. Kuşak bağlama ve düğüm şekli olarak bizim heykellerimiz ile benzerlik göstermektedirler. Ancak bunlar arasında Septimius Severus'a atfedilen 3 adet heykelde (Resim 70-71, 81) kuşak fazlalıkları diğerlerinden farklı olarak aşağıdan ve yukardan sıkıştırılırken daha sıkı ve dar tutulmuşlardır. Diğer 3 heykel olan Laterano Heykeli (Resim 78), I. ve II. Konstantinus Heykellerindeki (Resim 79, 77) cingulumların bizim heykellerimizin cingulumları ile daha yakın benzerliğinden söz etmek mümkündür.

²³³ Zoroğlu 2014, 271-72 Kat. 65 Lev. 21.4; 273-74 Kat. 67 Lev. 21.5; 274 Kat. 68 Lev. 22.1; 275 Kat. 69 Lev. 22.2; 276 Kat. 70 Lev. 22.3; 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

4.8. Tunika

Zırlı heykelerde kullanılan bir diğer giysi türü tuniktir. İç kısma giyilen pamuk veya yünden yapılmış bir elbisedir. Bu elbise omuz pteryges bantlarının altında ve zırhın altından sarkan pteryges bantlarının altından gözükmektedir. Ancak atölye kısmında da değindiğimiz gibi pteryges bantlarının uzunluğuna göre içe giyilen tunik elbisenin bir bölümü gözükebilmektedir.

Tezimizin konusunu oluşturan heykelerde, pteryges bantlarının uzun olması nedeniyle tunik elbise altta kaldığından dolayı gözükmemektedir. Her iki heykelimizin de kollarının eksik oluşu nedeniyle, omuz kısmındaki pteryges bantlarının altından tunikanın gözükp gözükmediğine ilişkin yorum yapmak mümkün değildir.

5. İKONOĞRAFI

Bu bölümde, zırlı heykeller üzerinde yer alan zırhlar, zırh ve giysi detayları, aksesuarlar ve bunlar üzerinde yer alan plastik betimler ayrıntılı olarak irdelenecektir. Böylece mevcut heykellerin tanımlanmasında ve tarihlenmesinde zırh üzerinde yer alan detayların rol oynayıp oynamadığı anlaşılmalı çalışılacaktır.

5.1. Giysi

5.1.1. Zırh

Zırhlar, Antik Dönem’de tanrılar veya kahramanların savaşçılıklarını vurgulamak için kullanılmıştır. Olympos tanrılarında Ares ya da Roma Pantheonu’ndaki Mars’ın atribütleri arasında yer almaktadır²³⁴. Greeklerin θωραξ (Thorax), Romalıların ise lorica olarak isimlendirdikleri zırh²³⁵, kolsuz yakayı açık bırakacak şekilde, γύαλα (gyala)²³⁶ adı verilen iki bronz levhanın birleşiminden meydana gelen koruyucu bir giysidir (Resim 83). Bu iki metal levha yanlardan menteşe ve zıvanalar yardımıyla birbirine tutturulmaktaydı. Yaka kısımları genellikle daire şeklinde olmakla birlikte, kare formlu ve kenarı profillendirilmiş olanları da mevcuttur²³⁷. Zırhın omuz bölgesinde zırh birleşiminin mukavemetini arttırmak için ön ile arka levhaları birbirine bağlayan kalınca bir deriden imal edilen epomides adı verilen omuz bantları bulunmaktadır²³⁸.

Roma’nın ilk imparatoru olan Augustus tarafından MS 11/12’de imparatorluk hanedanı dışındaki kişilerin soter (kurtarıcı), ktistes (kurucu) ve theos (tanrı) unvanlarının kullanılmasını yasaklayan bir genelge yayımlanmıştır²³⁹. Bu nedenle MS 1. yüzyılın 2. yarısından itibaren, MS 3. yüzyıla kadar hiçbir Romalının zırhı üzerinde tanrısal veya mitolojik bir ikonografi görülmez.

²³⁴ Zoroğlu 2014, 5 dn. 6.

²³⁵ Liddell-Scott 1958, 373. - Snodgrass 1967, 90 vd. - Anderson 1970, 20-4. - Cartledge 1977, 14. – Lammert 1987, 332-6. - Zoroğlu 2014, 5 dn. 1.

²³⁶ Liddell-Scott 1958, 169. – Zoroğlu 2014, 23 dn. 132.

²³⁷ Zoroğlu 2014, 23.

²³⁸ Liddell-Scott 1958, 310. – Gergel 1994, 191. – Zoroğlu 2014, 23 dn. 134.

²³⁹ Zoroğlu 2014, 17 dn. 102.

Zırhlı yontuların propaganda unsurlarının en etkin biçimde ortaya konduğu yer heykelin askeri temsiliyetini vurgulayan zırh üzerine işlenen kabartmalardır²⁴⁰. Her iki zırh levhasını birbirine bağlayan epomidesler üzerinde yer alan kanatlı yıldırım demeti motifi, şüphesiz baş tanrı Jupiter'e yapılan bir göndermedir. Zoroğlu'na göre Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı heykellerin tamamında olması gereken bu kanatlı yıldırım demeti motifi²⁴¹, bu çalışmanın konusunu oluşturan heykellerden Katalog 1'de yer alan heykel üzerinde de olasılıkla var olmakla birlikte, epomidesinin eksik oluşu nedeniyle kesin bir şey söylenememektedir. Katalog 2'de yer alan heykelin epomidesi üzerinde kanatlı yıldırım demeti motifi yoktur. Üzerinde kanatlı bir yıldırım demeti motifi olan epomidesler genellikle metal zırhın göğsü üzerinde yer alan bir perçine ip veya deri yardımıyla bağlanmaktadır. Zırha monte edilmiş olan bu perçin halka şeklindedir. Bu halka ikonografik bir unsur içermemekte, yalnızca işleve dönük bir uygulamadır. Katalog 1'de yer alan heykelde epomides üzerinde, halka şeklinde olan perçine geçilen kısımda aslan başı protomu yer almaktadır (Resim 7).

Zırhlı yontuların zırhı üzerinde görülen en önemli unsurlardan biri de gorgo başlarıdır. Roma İmparatorluk Dönemi zırhlı yontuların çoğunluğunda göğüs kısmı üzerinde gorgo başı kabartması yer almaktadır. Kanatlı olarak verilen bu gorgo başları doğrudan zırh üzerine applike edilebilmekle birlikte, dokulu bir aegis üzerinde verilenleri de mevcuttur²⁴². Gorgo başı tanrıça Athena'yı akıllara getirmekle birlikte konu üzerinde çalışmalar yapan bilim insanlarınca farklı önerilerde de bulunulmuştur.

Mitolojiye göre aegis (αίγίς), çocukluğunda Zeus'u emziren keçi Amaltheia'nın derisinden üretilmiş bir zırhtır²⁴³. Homeros İlyada'sında Zeus'u her seferinde "aegis taşıyan" olarak anmaktadır²⁴⁴. Augustus Dönemi yazarlarından Hyginus'un Aegis'i gorgo başlı bir keçi derisi olarak tanımlaması²⁴⁵, zırhlı heykeller üzerinde görülen betimle birebir örtüşmektedir. Bu aktarımlara göre aegis'in Athena'nın değil Zeus'un bir atribütü olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Servius gorgo başlı keçi derisinin bir tanrı tarafından kuşanıldığı zaman bunun aegis, bir insan tarafından kuşanıldığında

²⁴⁰ Zoroğlu 2014, 18-24 vd.

²⁴¹ Zoroğlu 2014, 125.

²⁴² Zoroğlu 2014, 125-26.

²⁴³ Parker 2002, 195-96.

²⁴⁴ Hom. Il., II, 446-9, V, 738 vd. 21, 400 vd.

²⁴⁵ Astron. Poet. 13.

ise bunun bir lorica (zırh) olması gerektiğini belirtmektedir²⁴⁶. Bundan dolayı zırhlı heykeller tarafından kuşanılmış olan zırhın da kendi başına tanrısal bir atribüt olduğu kabul edilebilir.

Zırhlı heykellerin birçoğunda görülen diğer bir öge cingulum²⁴⁷ adı verilen kuşaktır. “General kuşağı” olarak isimlendirilen ve kalın kumaştan yapılan bu aksesuar zırhın karın bölgesine, göbek deliğinin hemen üzerine bağlanmaktadır. Gergel, bir gerekçe sunmaksızın cingulumların kuşağı bağlayıcı kötülüklerden koruduğunu öne sürse de²⁴⁸, cingulumların ikonografiye göre bir anlamı olduğu konusunda şimdiye dek kabul gören bir yorum yapılmamıştır. Bu aksesuar olasılıkla her iki yanda menteşe ve zıvanalarla birleştirilen zırhın, vücut hareketi sebebiyle çıkmasını engellemeye dönük fonksiyonel bir işleve sahiptir. Genellikle Herakles Düğümü ile bağlanan bu kuşak bazen de kelebek biçiminde bağlanabilmektedir²⁴⁹.

Klasik Tip zırhlı heykellerin dikkat çeken süsleme unsurlarından biri de pteryges rozetleridir²⁵⁰. Helenistik Tip zırhlı heykeller pteryges rozeti barındırmazlar²⁵¹. Pteryges rozetleri, zırhın alt kenar profiline bağlanan genelde yuvarlak biçimli materyal olup, olasılıkla zırh plakasına içten monte edilmekteydi. Bunlar bir, iki ya da üç sıradan oluşabilmekte ve yapım malzemesinin deri ya da metal mi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak bazı zırhlı heykellerin pterygesleri üzerinde görülen menteşe izlerinden dolayı, rozetin alt kısmının deriden, figürlü üstteki parçanın da metalden bir düğme şeklinde yapıldıktan sonra deri üzerine monte edildiği anlaşılmaktadır²⁵².

Stemmer pteryges rozetlerinin zırhlı heykellerin ikonografik algılanma açısından herhangi bir fonksiyonlarının olmadığını savunmuş, pteryges rozetleri üzerinde 74 farklı protom tespit etmiş ve bunlardan en yoğun olarak kullanılan 29 adedini alfabetik olarak sınıflandırmıştır²⁵³. Stemmer ayrıca pteryges rozetlerinin seçiminde heykeltıraşlar

²⁴⁶ Servius Aen. 8.435.

²⁴⁷ Domaszewski 1899, 2561. Cingulum, Türkçe terminolojide M. Kadioğlu tarafından “General Kuşağı” olarak önerilmiştir. Bk. Zoroğlu 2014, 25 dn. 145.

²⁴⁸ Bk. Zoroğlu 2014, 25 dn. 147.

²⁴⁹ Zoroğlu 2014, 25.

²⁵⁰ Vermeule 1959/60, 5. - Cadario 2004, 15 dn. 18. - Hallet 1998, 118 dn. 10.

²⁵¹ Zoroğlu 2014, 21.

²⁵² Zoroğlu 2014, 24-25.

²⁵³ Stemmer 1978, 162-165.

tarafından belirlenmiş bir şablonun olması gerektiğini ve protomların seçiminde estetik kaygı ile simetrisinin etkili olduğunu öne sürmüştür²⁵⁴.

Stemmer bu protomlardan apotropeik (nazar/muska) olanların güç ve iktidarı sembolize ederken, askeri olanların ise zırhlı heykeli taşıyanın üstünlüğüne, muzafferliğine yapılan bir gönderme olduğunu vurgulamıştır. Bitkisel bezemelerin ise pteryges rozetlerinde daha çok yan ve arkalarda işlendiğine dikkat çekerek bu uygulamanın olasılıkla Roma sanatının bir icadı olması gerektiğini savunmaktadır²⁵⁵.

Gergel Klasik Tipteki zırhlı heykellerin pteryges rozetlerini Roma Lejyonlarını simgelediği önerisini ortaya koymaktadır. Heykelin sahibi olan imparatorun katıldığı savaşlardan bahsederek bu savaşlara katılan her bir lejyonun bir protomla temsil edildiğini vurgular²⁵⁶.

Cadario Klasik Tip zırhların pteryges rozetlerinin ikonografik süsleme alanı olduğunu kabul eder. Pteryges rozetleri üzerine işlenen süslemenin zırh sahibinin temsil ettiği sembolik mana ile ilişkili olduğunu vurgular²⁵⁷. Örneğin bugün Kopenhag'da korunan bir heykelin²⁵⁸ üst sıradaki pteryges rozetleri üzerine işlenen deniz canlılarını, Augustus'un deniz savaşlarındaki başarısı ile bağdaştırır. Alt sıradaki figürlü onurlandırma motiflerini de Gallia bölgesinde tesis edilen huzur ve güven ortamı ile ilişkilendirir²⁵⁹. Brindisi'de bulunmuş olan bir zırhlı heykelin²⁶⁰ üç sıra pteryges rozetlerinin orta sırasında yer alan merkezi rozetler üzerindeki yapı kabartmalarını, ele geçirilen şehir surları olarak yorumlamış ve bunların bir kuşatmayı simgelediğinden hareketle heykelin de Flaviuslar veya Traian Dönemi olması gerektiğini ortaya koymuştur²⁶¹.

Zoroğlu, Anadolu'da bulunmuş olan zırhlı heykellerin pteryges rozetleri üzerinde görülen protomları ile Roma Lejyonlarının katıldığı savaşları tablo haline

²⁵⁴ Stemmer 1978, 165.

²⁵⁵ Stemmer 1978, 165-166.

²⁵⁶ Gergel, 1986 3-31.

²⁵⁷ Cadario 2004, 135-136.

²⁵⁸ Ostergaard 1996, 302-303. - Johansen 1996, 88 Kat. 32. - Hekler 1996, 235-37, Res. 164-165. - Cadario 2004, 135 Lev. XVIII 4. - Zoroğlu 2014, 142 dn. 685.

²⁵⁹ Kuttner 1995, 84-85, 166, 256, dn. 106 Res. 82. - Cadario 2004, 135-6 Lev. XVIII 4. - Zoroğlu 2014, 142 dn. 686.

²⁶⁰ Trono 1996, 79-88 Kat. 136 Lev. XXIX-XXXVI. - Cadario 2004, 137 Lev. XVIII 5-6. - Zoroğlu 2014, 142 dn. 687.

²⁶¹ Trono 1996, 87-88. - Cadario 2004, 138-9. - Zoroğlu 2014, 142 dn. 688.

getirerek Gergel'in savunduğu pteryges rozetlerinin Roma Lejyonlarını sembolize ettiği yönündeki görüşünü desteklemiştir²⁶².

5.1.2. Giysi

Paludamentumlar (askeri pelerin ya da manto)²⁶³ zırhlı heykelerde görülen en karakteristik giysi türüdür. Genellikle mor, kırmızı veya beyaz renkli kumaştan yapılmış olan bu giysi imparatorluk alameti gösterdiği için yalnızca imparatorlar ve yüksek rütbeli generaller tarafından giyilebilmekteydi. Zırhlı heykellere tanrısal bir simge katan bu manto Roma, Minerva ve Mars kültü ile ilişkili olmalıdır²⁶⁴. Savaşçı tanrılar ile ilişki kurulmuş olmasından dolayı paludamentumların zırhı kuşananın askeri mesajını pekiştirmek için kullanıldığı söylenebilir²⁶⁵. Paludamentum giymenin, savaşa giderken törensel bir anlamı vardı. Genellikle heykelin sol omuzu üzerinde durmakta ve daire formu bir fibula ile toplanmaktadır.

5.1.3. Aksesuarlar

Zırhlı heykeller üzerinde yer alan bir aksesuar balteustur (kılıç kemeri). Romalı askerlerin kılıçlarını taşımak için kullandıkları bu kemer²⁶⁶ deriden imal edilmekte ve ince bir yapıdadır. Heykel üzerinde sağ omuz üzerinde başlayıp zırhın göğüs ve sırt kısmından çapraz biçimde geçerek belin sol hizasında birleşmektedir. Bu birleşim noktasına monte edilen kılıç sol yanda aşağı doğru sarkar²⁶⁷. Zırhlı heykel sahibinin askeri kişiliğine vurgu yapar. Balteus, zırhlı heykellerin bir grubunda karşımıza çıkmaktadır. Anadolu üretimi olduğu bilinen zırhlı heykellere bakıldığında, bu aksesuarın daha çok Prokonnesos Atölyesi üretimi olan zırhlı heykeller üzerinde olduğu görülmektedir²⁶⁸.

²⁶² Zoroğlu 2014, 143 Grafik 4; 145 Tablo 1; 146 Tablo 2.

²⁶³ Sauer 1949, 281-86. - Goldman 2001, 232-3.

²⁶⁴ Sauer 1949, 281-286.

²⁶⁵ Zoroğlu 2014, 25-26 vd.

²⁶⁶ Lewis-Short 1980, 221. - Domaszewski 1992, 2841-2.

²⁶⁷ Zoroğlu 2014, 25.

²⁶⁸ Bk. Zoroğlu 2014, 270 vd. Kat. 64,70-71,73,77.

5.2. Figürlü Betimler

Zırhlı heykellerin pteryges rozetleri üzerinde Stemmer'in da tespit etmiş olduğu gibi²⁶⁹ çok sayıda figürlü kabartma yer almaktadır. Ancak bu bölümde çalışmamızın konusunu oluşturan heykellerin pteryges rozetleri üzerinde yer alan figürlü betimler irdelenecektir. Bu figürlerin irdelenmesinde Gergel'in ve Zoroğlu'nun savunduğu gibi pteryges rozetlerinin, heykelin temsil ettiği imparatorun döneminde yapılan savaşlara katılan lejyon sembolleri olabileceği göz önünde bulundurulmuştur.

5.2.1. Zeus Amon

Katalog 1'de yer alan heykelimizin merkezi pteryges rozeti üzerinde cepheden verilmiş Zeus Amon başı bulunmaktadır (Resim 13). Bu baş İmparator Hadrian'ın Yunanistan'da üretilmek üzere tasarlanmış olduğu zırhlı heykel programının kompozisyonunu yansıtmaktadır²⁷⁰. Amon başı Atinalılar, Romalılar ve Mısırlıların dâhil olduğu üç halkın birlikteliği mesajını vermektedir²⁷¹.

5.2.2. Kartal

Merkezi pteryges bandının her iki yanında simetrik olarak verilmiş kartal protomu yer almaktadır (Resim 14-15). Bu protom Hadrian komutanlığında Dacia Seferi'ne katılan V. Makedonya Lejyonu'nu temsil etmektedir²⁷².

5.2.3. Kadın Başları

Kartal protomunun yanında simetrik olarak iki tarafta bir kadın başı yer almaktadır (Resim 16-17). Bu baş Stemmer'a göre medusa olarak yorumlanmıştır²⁷³, Zoroğlu'na göre ise Apollon başı olmalıdır²⁷⁴.

Bu baş, medusa ya da Apollon'a benzetilmiş olsa da detaylarına bakıldığında zaman farklılıklarının olduğu görülecektir. Profilden verilmiş bu figürün yüz hatları normal insan fizyonomisine uygundur. Saçları uzundur, dalgalı bir biçimde yanlara doğru taranmış ve

²⁶⁹ Stemmer 1978, 162-165.

²⁷⁰ Zoroğlu 2014, 149.

²⁷¹ Bergmann 2010, 241.

²⁷² Campbell 2005, 365. - Le Bohec 2004, 993-94. - Zoroğlu 2014, 149.

²⁷³ Stemmer 1978, 39 Kat. III 17.

²⁷⁴ Zoroğlu çalışmasında bu protomu Stemmer'in yayımında geçen heykellerle karşılaştırarak Kıta Yunanistan kökenli protom şablonundan farklı olduğu sonucuna varmıştır. Bk. Zoroğlu 2014, 150.

kadınlara özgü bir biçimde fazla kalan saç arkada topuz yapılmıştır. Zırlı heykellerdeki ikonografiye göre bu kadın normal bir ölümlüden ziyade tanrıça olmalıdır.

Bu tanrıça başı diğer benzer örneklerden hareket ederek Aphrodite olmalıdır. İmparatorluk kültürüne göre, Roma İmparatorlarının soyu Tanrıça Aphrodite'ye dayanmaktadır²⁷⁵. Bundan dolayı burada Aphrodite'ye yer verilmiş olmalıdır. Baştaki saç tipi ilk olarak MÖ 390-380 yıllarına tarihlenen Cleveland Museum of Art'taki²⁷⁶ ve MÖ 380 civarına tarihlenen Viyana'daki Kunsthistorisches Museum'da²⁷⁷ yer alan çan kraterler üzerindeki Aphrodite'lerde görülür. Daha sonra Praxiteles'in ünlü eserleri Knidos Aphrodite'si ile Arles Aphrodite'sinde devam eder²⁷⁸. Bunun yanı sıra Roma Villa Albani'den bir kabartma Aphrodite heykelinde²⁷⁹, Arles'teki Amphitiyatro'da bulunmuş ve Lapidaire Museum'da sergilenen Aphrodite ait bir mermer büste²⁸⁰, MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Smyrna'da? bulunmuş bir terrakota Aphrodite Heykeli üzerinde²⁸¹, Floransa'daki Uffizi Galerisi'nde sergilenen Aphrodite ait mermer heykelin başında²⁸², Kos Müzesi'nde sergilenen MÖ geç 2. yüzyıla tarihlenen mermer Aphrodite heykelinin başında²⁸³, Londra'daki Victoria and Albert Museum'da yer alan bir altın yüzük üzerindeki Aphrodite figüründe²⁸⁴, İngiltere'deki Petworth House'da yer alan Aphrodite ait bir mermer büst üzerinde²⁸⁵ benzer saç şekli görülmektedir. Dolayısı ile pteryges rozeti üzerinde Aphrodite başı verilmesindeki amaç, İmparator Hadrian'ın soyunun Roma'yı kuran kahramanlara dayandırılarak yüceltilmesidir.

²⁷⁵ Mitolojiye göre Tanrıça Aphrodite, İda Dağı yamaçlarında sürülerini otlatan Ankhises'i görür ve ona âşık olur. Ankhises ile Aphrodite'nin birlikteliğinden Troia'lı kahraman Aeneias dünyaya gelir. Ankhises, Troia Savaşı'nın ardından Antandros'ta gemilerini inşa ederek oradan denize açılan ve Roma'yı kurduğuna inanılan kahraman Aeneias'ın babasıdır. Homeros, "*Dardanielilerin başında Aeneias var, Ankhises'in oğlu, tanrısal Aphrodite doğurdu onu Ankhises'ten; bakmadı tanrıçalığına, birleşti İda Dağı eteklerinde bir ölümlüyle*" şeklinde bu hikâyeyi İlyada'da anlatır. Ayrıntılı bilgi için bk. Hom. Il., II, 819-21.

²⁷⁶ LIMC 2 (Zürich 1984), 6 Res. 8.

²⁷⁷ LIMC 2 (Zürich 1984), 83 Res. 833.

²⁷⁸ Fuchs 1993, 216-17 Res. 233-234.

²⁷⁹ LIMC 2 (Zürich 1984), 18 Res. 151.

²⁸⁰ LIMC 2 (Zürich 1984), 29 Res. 258.

²⁸¹ LIMC 2 (Zürich 1984), 53 Res. 417.

²⁸² LIMC 2 (Zürich 1984), 44 Res. 457.

²⁸³ LIMC 2 (Zürich 1984), 44 Res. 458.

²⁸⁴ LIMC 2 (Zürich 1984), 91 Res. 839.

²⁸⁵ LIMC 2 (Zürich 1984), 106 Res. 1060.

5.2.4. Koç Başı

Bir sonraki protom olan koç başı protomu da (Resim 18-19) yine imparatorun Dacia seferine katılmış olan I. Minerva Lejyonu'nu temsil ediyor olmalıdır²⁸⁶.

5.2.5. Fil Başı

Son sıradaki pteryges rozeti üzerinde fil başı yer almaktadır (Resim 20-21). Bu rozetin hangi lejyonu temsil ettiği şimdiye kadar tespit edilememiştir²⁸⁷.

5.2.6. Dizlik, Pelta Kalkanı, Korinth Miğferi (?) ve Çiçek Rozeti

Alt sıra pteryges rozeti üzerinde yer alan dizlik motifi (Resim 13), pelta kalkanı motifi, korinth miğferi (?) (Resim 22-23) motiflerinin savaşla alakalı motifler olmasından dolayı, bu rozetlerle imparatorun askeri sefer faaliyeti vurgusu yapılmış olmalıdır. Son sıradaki çiçek rozeti motifi ise (Resim 22-23) Stemmer'm da belirttiği gibi²⁸⁸ süsleme amacıyla konulmuş olmalıdır.

Pteryges rozetleri hiç şüphesiz imparatorun askeri zaferlerini göstermek için kullanılan bir argümandır. Zırhlı heykelin diğer tanrısal atribütleriyle de desteklenen kompozisyonu içerisinde yer alan bu lejyon sembolleri imparatoru bir kurtarıcı (soter) olarak göstermektedir. Bununla birlikte imparatorun, güçlü Roma Lejyonlarının başkomutanı olduğunu ve imparatorun halkını korumaya muktedir olduğuna işaret etmektedir²⁸⁹.

²⁸⁶ Le Bohec 2004, 993-94. - Campbell 2005, 363.

²⁸⁷ Zoroğlu'na göre bu protom MS 1. yüzyılın sonunda lağvedilen V. Alaudae Lejyonu için kullanıldığından, bu heykelde neden yer aldığı konusunda bir yorum getirilememiştir.
Bk. Zoroğlu 2014, 150.

²⁸⁸ Stemmer 1978, 165-166.

²⁸⁹ Zoroğlu 2014, 154.

6. TARİHLEME

Bilindiği gibi Roma sanatında heykeltıraşlık eserlerinin tarihlenmesinde çoğunlukla portreler veya eğer korunmuş ise vücut tüyleri önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte elbise kıvrımları veya vücut hareketlerinin tarihlenmede önemli bir rolü bulunmamaktadır. Konumuzu oluşturan her iki zırhlı heykel ne yazık ki torso olarak korunmuş olup, heykele ait olan portre başlar günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle tarihlendirmeyi biz önce zırhlı heykellerimizin tipolojik özelliklerine göre benzerlerini bulup hangi imparatora ait olabileceğini belirleyeceğiz, sonrasında ise heykelin tarihi hakkındaki önerimizi sunacağız.

Tarihlemeye Katalog 1’de yer alan imparator heykeli ile başlamak istiyoruz. Zırhlı heykellerin hangi imparatora ait olabileceği konusunda daha önce yapılan çalışmalara göre, zırhlar üzerinde bulunan betimler önemli rol oynamaktadır. Biz öncelikle karşılaştırmaya göğüs üzerinde bulunan medusa motiflerinden başlanacaktır.

Bilindiği gibi göğüs arasına gelecek şekilde zırhın üzerine medusa motifi yerleştirilmiştir. Bu durum Gortyn (Girit)’de bulunan Hadrian Heykeli’nde (Resim 60)²⁹⁰ ve Bardo Ulusal Müzesi’nde (Tunus) yer alan Hadrian Heykeli’nde (Resim 59)²⁹¹ karşımıza çıkmaktadır. Bu heykellerin yanı sıra Anadolu’daki heykeltıraşlık atölyelerinde üretildiği bilinen Perge Nymphaeumu’nda bulunmuş Hadrian Heykeli’nde (Resim 84)²⁹², Perge Şehir Kapısı (?)’nda bulunmuş zırhlı Hadrian Heykeli’nde (Resim 74)²⁹³, Dinar’da bulunmuş Hadrian Dönemi’ne tarihlenen zırhlı heykel üzerinde (Resim 75)²⁹⁴, Fethiye Müzesi’nde yer alan Tlos Hadrian Heykeli’nde (Resim 85)²⁹⁵ ve Troia Odeion’unda bulunmuş zırhlı Hadrian Heykeli’nde (Resim 86)²⁹⁶ de medusa mevcuttur.

Yukarıda zikredilen heykellerde de görüldüğü üzere, mitolojik bir yaratık olan medusa figürünün kullanımı yalnızca imparator heykellerine özgüdür. İmparator

²⁹⁰ Bergmann 2010, 238 Res. 17.

²⁹¹ Bergmann 2010, 237 Res. 15.

²⁹² Zoroğlu 2014, 224-25 Kat. 34 Lev. 13.5-6.

²⁹³ Zoroğlu 2014, 226-28 Kat. 35 Lev. 14.1.

²⁹⁴ Zoroğlu 2014, 228-29 Kat. 37 Lev. 14.2.

²⁹⁵ Zoroğlu 2014, 251-52 Kat. 51 Lev. 18.1-2.

²⁹⁶ Zoroğlu 2014, 285-86 Kat. 80 Lev. 25.3.

heykelleri dışında bunun gibi tanrısal atribütlerin kullanılması mümkün değildi. Çünkü Augustus'un imparatorluk hanedanı dışındaki kişilerin tanrısal atribütleri kullanmasını yasaklayan MS 11/12 tarihli bir genelgesi mevcuttur²⁹⁷.

Heykelimiz dışındaki diğer Prokonnesos Atölyesi üretimi olan heykellerin pteryges rozetlerindeki figürlerde yıldız, çiçek, aslan, koç, domuz ve gorgo motifleri kullanılmıştır. Heykelimizin pteryges şablonu ise Hadrian'ın Atina'da oluşturduğu kendi heykel şablonunda üretilmiştir. Heykelimiz ile aynı şablonda üretilmiş çok sayıda örnek mevcuttur. Hierapytna (Girit)'te bulunmuş İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan Hadrian Heykeli (Resim 62)²⁹⁸, Pire Müzesi'ndeki Hadrian Heykeli (Resim 63)²⁹⁹, Atina Agora Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 64)³⁰⁰, British Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 65)³⁰¹, Beyrut Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 66)³⁰², Bardo Ulusal Müzesi'nde (Tunus) yer alan Hadrian Heykeli (Resim 59)³⁰³, Olympia Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 67)³⁰⁴, İtalya'daki Mantua Müzesi'nde (Museo Civico) yer alan Hadrian'a ait torso (Resim 68)³⁰⁵, Stemmer tarafından Hadrian'a atfedilen Korinth Müzesi'nde yer alan zırhlı torsoya ait bel parçası (Resim 69)³⁰⁶, Atina Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian'a atfedilen torso (Resim 70)³⁰⁷ ve Heraklion Müzesi'nde (Girit) yer alan Hadrian'a ait zırhlı heykel (Resim 60)³⁰⁸, aynı pteryges rozeti şablonunda üretilmiş heykellere örnek olarak gösterilebilir.

Bu heykeller İmparator Hadrian'ın kendisinin oluşturduğu heykel şablonunda üretilmiş ve kendisini temsil eden heykellerdir. Görüldüğü üzere Hadrian'ın bu şablonunda üretilmiş heykellerine Kıta Yunanistan, Ege Adaları, Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasında rastlanmaktadır. Prokonnesos Atölyesi'nde üretildiğini

²⁹⁷ Zoroğlu 2014, 17 dn. 102.

²⁹⁸ Bergmann 2010, 205 Res. 1, 4.a-b.

²⁹⁹ Bergmann 2010, 221-25 Res. 9.a-c, 10.a-b.

³⁰⁰ Bergmann 2010, 236 Res. 12.

³⁰¹ Bergmann 2010, 236 Res. 13.

³⁰² Bergmann 2010, 237 Res. 14.

³⁰³ Bergmann 2010, 237 Res. 15.

³⁰⁴ Bergmann 2010, 238 Res. 16.

³⁰⁵ Stemmer 1978, 52 Kat. IV 13 Lev. 31.5.

³⁰⁶ Stemmer 1978, 51-52 Kat. IV 11, Lev. 31.3.

³⁰⁷ Stemmer 1978, 24-25 Kat. II 4, Lev. 12.1-5.

³⁰⁸ Bergmann 2010, 238 Res. 17.

düşündüğümüz heykelimiz ile Anadolu'da da bu tipe ait örneklerin bulunduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Tarihleme konusunda bir diğer ipucunu da Stemmer bize vermektedir. Stemmer, Geç Antoninler Dönemi'nde pteryges rozetleri üzerinde görülen menteşe uygulamasının ortadan kalktığını düşünmektedir³⁰⁹. Bizim heykelimizin pteryges rozetleri üzerinde, alt sıradakilerin üst sıralara monte edildiğini gösteren menteşe izleri mevcuttur (Resim 12). Dolayısı ile heykelimizin Geç Antoninler Dönemi'nden önceye tarihlenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile heykelimiz Hadrian Dönemi'ne (MS 117-138) ait olmalıdır.

Bu tarihi, heykelimizin geldiği yer olarak bilinen Apollonia'daki tarihi olaylarla da desteklemek mümkündür. Bilindiği gibi İmparator Hadrian, Güney Marmara bölgesini etkileyen MS 124 yılındaki büyük depremden sonra bölgeye gelmiş ve yaraların sarılmasında önemli katkıları olmuştur. Hadrian'ın Nikomedia, Nikaia, Apollonia üzerinden Kyzikos'a gittiği bilinmektedir³¹⁰. Bu güzergâhta İmparator Hadrian, Apollonia'ya da uğramış olmalıdır (Harita 1-2). Dolayısı ile bu heykel de İmparator Hadrian anısına dikilmiş ve imparatorun kendisini temsil ediyor olmalıdır. Coğrafi olarak Apollonia'ya en yakın atölye olan Prokonnesos Atölyesi'nde yontulmuş olmalı ve pteryges rozetlerinde Hadrian'ın kendi oluşturmuş olduğu şablon kullanılmıştır. Hatta bu yardımlardan dolayı kentte İmparator Hadrian anısına adanan bir heykelin kaidesinde imparator için soter (kurtarıcı) ve ktistes (kurucu) ifadeleri kullanılmıştır³¹¹. Günümüzde sur duvarı üzerinde devşirme malzeme olarak kullanılan heykel kaidesi büyük bir olasılıkla bizim torsomuza ait olmalıdır (Resim 87). Sonuç olarak Kat. 1'de yer alan zırhlı torso, daha önce iddia edildiği gibi³¹² Roma İmparatoru Hadrian'a ait olmalıdır. Heykelimizin Apollonia / Gölyazı'da bulunduğu göz önüne alındığında, yapılış tarihi için yaklaşık bir tarih önermek mümkündür. Bu durumda heykelimiz büyük bir olasılıkla MS 125 yılında yontulmuş olmalıdır.

³⁰⁹ Stemmer 1978, 130.

³¹⁰ Abmeier 1990, 6. – Boatwright 2000, 111. – Aybek-Öz 2004, 3. – Zoroğlu 2014, 87-88. – Şahin-Özbek 2017, 17.

³¹¹ Yalçın 2017, 30-32 Res. B4.1 ve B.4.2.

³¹² Mendel 1908, 16-17 Kat. 10 Res. 8. - Mendel 1909, 264-265 Kat. 10 Res. 8. - Reinach 1913, 364 Kat. 3. - Vermeule 1959/60, 57-58 Kat. 202 Lev. XIV.50. - Stemmer 1978, 39 Kat. III 17 Lev. 23.3. - Zoroğlu 2014, 270 Kat. 64 Lev. 21.2.

Katalog 2’de yer alan heykelimizin ne yazık ki nerede bulunduğu konusunda elimizde bir bilgi mevcut değildir. Ancak heykelimizle ilgili yaptığımız atölye değerlendirmesinde; bunun Prokonnesos Atölyesi’nin B Grubu’na ait olduğu önerisinde bulunmuştuk. Heykelimizin tarihlemesini yaparken B Grubu’na ait diğer zırhlı heykellerle olan benzerlik ve farklılıklarından yola çıkmak istiyoruz.

Prokonnesos Atölyesi B Grubu’na ait heykellerden Katalog 1’de yer alan heykelimiz dışındakilerin tümü MS 2. yüzyılın sonundan itibaren MS 4. yüzyıl arasına tarihlenmişlerdir³¹³.

Zırh üzerinde bezemelerin ortadan kalkması, Prokonnesos Atölyesi’nin MS 2. yüzyılında görülen bir değişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Perinthos Herakleia’da bulunmuş Tekirdağ Müzesi’nde yer alan zırhlı heykelde (Resim 71)³¹⁴, İskenderiye Müzesi’nde yer alan Septimius Severus Heykeli’nde (Resim 72)³¹⁵, British Müzesi’nde yer alan Septimius Severus Heykeli’nde (Resim 82)³¹⁶, Laterano (Vatikan) Heykeli’nde (Resim 78)³¹⁷, Campidoglio (Kapitolin) Müzesi’nde yer alan I. Konstantinus (Resim 79)³¹⁸ ve II. Konstantinus (Resim 77)³¹⁹ Heykellerinde görülmektedir. Heykelimizin zırhı üzerinde herhangi bir bezeme mevcut değildir. Bu nedenle heykelimiz MS 2. yüzyıldan sonraki bir tarihte üretilmiş olmalıdır.

Heykelimizin paludamentum drapelerinden yola çıkarak Prokonnesos Atölyesi B Grubuna ait bazı heykellerde benzerlerini bulmak mümkündür. Stemmer tarafından gövdesi MS 3. yüzyıla başı ise MS 4. yüzyıla tarihlenen Laterano (Vatikan) Heykeli (Resim 78)³²⁰ ile Zoroğlu tarafından 4. yüzyılın başına tarihlenen Campidoglio (Kapitolin) Müzesi’nde yer alan II. Konstantinus Heykeli’nin (Resim 77)³²¹ sol omuzu üzerinde duran paludamentumları bizim heykelimiz ile benzerlikler göstermektedir. Laterano (Vatikan) Heykeli’nde paludamentum sol omuz üzerinde yuvarlak bir broş ile

³¹³ Zoroğlu 2014, 79 dn. 394.

³¹⁴ Zoroğlu 2014, 271-72 Kat. 65 Lev. 21.4.

³¹⁵ Zoroğlu 2014, 273-74 Kat. 67 Lev. 21.5.

³¹⁶ Zoroğlu 2014, 274 Kat. 68 Lev. 22.1.

³¹⁷ Zoroğlu 2014, 275 Kat. 69 Lev. 22.2.

³¹⁸ Zoroğlu 2014, 276 Kat. 70 Lev. 22.3.

³¹⁹ Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

³²⁰ Heykelin başı sonradan yontulduğu için Stemmer baş için ayrı gövde için ayrı tarihleme önerisinde bulunmuştur. Bk. Stemmer 1978, 67-68 Kat. V22 Lev. 43.3-6. Tarihleme için kesin bir yorum yapılamayacağını belirten Zoroğlu ise bu heykel için MS 4. yüzyılın başı tarihini önermiştir. Bk. Zoroğlu 2014, 275 Kat. 69 Lev. 22.2.

³²¹ Zoroğlu bu heykelin de başının sonradan yontulması sebebiyle kesin bir tarihlemeye bulunmamış, MS 4. yüzyılın başı tarihini önermiştir. Bk. Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

tutturulmuştur. Daha sonra paludamentum ön tarafta göğsün sol kısmını kapatarak cingulum kuşağının üst hizasına kadar torba biçiminde inmiştir. Bu tipoloji bizim heykelimiz ile aynıdır. Laterano (Vatikan) Heykeli'ndeki paludamentum kıvrımları verilirken orta kısımda düz bir oyuk verilmiş, yanlarda ise çapraz şekilde matkapla çeşitli oyuklar yapılarak belirginleştirilmiştir. Heykelimizde bu kıvrımlar ise merkezde bir oyuk ve bu oyuğun yanlarında açılmış diğer oyuklarla daha düz biçimde verilmiştir. Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan II. Konstantinus Heykeli'nin paludamentumu da bizim heykelimize benzer şekilde sol omuz üzerinde yuvarlak bir broş ile tutturulmuştur. Paludamentumu bizim heykelimize benzer şekilde ön tarafta göğsün sol kısmını kapatarak cingulum kuşağının üst hizasına kadar torba biçiminde inmiştir. Paludamentum kıvrımları yukardan aşağı doğru çok sayıda dik ve çapraz biçimlerde inen oyuklar açılarak biçimlendirilmiştir.

Heykelimizin göbek hizasında yer alan cingulumun Prokonnesos Atölyesi B Grubu heykellerindeki cingulumlar ile tipolojik olarak benzediğini tezimizin tipoloji bölümünde belirtmiştik. Ortadan Herakles düğümü ile bağlanan cingulumun sıkılma şekli ve cingulum kalınlığı açısından benzerleri Septimius Severus Dönemi'ne (MS 2. yüzyıl sonu) tarihlenen Perinthos Herakleia'da bulunmuş Tekirdağ Müzesi'nde yer alan zırhlı heykelde (Resim 71)³²², başları sonradan yontulmuş olan ve Zoroğlu tarafından MS 4. yüzyılın başına tarihlenen Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus (Resim 79)³²³ ve II. Konstantinus (Resim 77)³²⁴ Heykellerinde görülmektedir.

Heykelimiz üzerinde görülen balteus Prokonnesos B Grubu heykellerinden başları sonradan yontulmuş olan ve Zoroğlu tarafından MS 4. yüzyılın başına tarihlenen Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus (Resim 79)³²⁵ ve II. Konstantinus (Resim 77)³²⁶ Heykellerinde görülmektedir. Her iki heykelde de balteus göğsün ön kısmından çapraz biçimde gelmektedir. Cingulumun üzerinden geçerek belin sol hizasındaki pteryges rozetleri hizasında ön ve arka kayışı birleşmektedir. Kayışın birleşim noktasına kılıç monte edilmiştir ve bu kılıç pteryges bantları boyunca aşağı

³²² Zoroğlu 2014, 271-72 Kat. 65 Lev. 21.4.

³²³ Zoroğlu 2014, 276 Kat. 70 Lev. 22.3.

³²⁴ Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

³²⁵ Zoroğlu 2014, 276 Kat. 70 Lev. 22.3.

³²⁶ Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

doğru inmektedir. Bizim heykelimizdeki balteus da bu iki heykelle aynı biçimde verilmiştir.

Prokonnesos Atölyesi C Grubu içerisinde yer alan, Zoroğlu tarafından MS 3. yüzyılın ikinci yarısı veya MS 4. yüzyıla tarihlenen İstanbul'da özel bir koleksiyonda yer alan heykelde (Resim 80)³²⁷ de balteus mevcuttur. Ancak burada balteus B Grubuna ait heykellerden farklı olarak cingulumun altından geçirilmiştir. Bizim heykelimizde balteus, B Grubundaki heykellerde olduğu gibi cingulumun üzerinden geçirilmiş olduğundan bu heykel ile aynı grupta değerlendirmemiz mümkün değildir.

Septimius Severus'a (MS 193-211) ait olduğu belirtilen Perinthos Herakleia'da bulunmuş Tekirdağ Müzesi'nde yer alan zırlı heykel (Resim 71)³²⁸ ile İskenderiye Müzesi'nde yer alan Septimius Severus Heykeli'nde (Resim 72)³²⁹ görülen pteryges rozetleri, küçük ölçekli olmaları ve oval formundaki işçilikleriyle bizim heykelimizle benzerlik göstermektedirler. Stemmer de pteryges rozetlerinin heykeltıraşlar tarafından belirlenmiş bir şablon üzerinden yapılmış olması gerektiğini belirtmiştir³³⁰.

Heykelimiz ile benzer özellikteki örneklerin tümü MS 2. yüzyılın sonu ile MS 3-4. yüzyıl aralığına tarihlenmektedir. Geç örneklerde dikkat etmemiz gereken önemli bir nokta MS 4. yüzyıla tarihlenen heykellerin sonradan yontulmuş olan başlarına göre tarihlenmiş olmalarıdır. Diğer bir ifade ile heykellerin gövdeleri başlarına göre daha erkene tarihlenmektedir. Örneğin, Stemmer tarafından Laterano (Vatikan) Heykeli'nin gövdesi Prokonnesos B Tipi'ndeki önceki heykeller ile aynı tarihe yani MS 3. yüzyıla tarihlenmiştir³³¹. Bunun gibi Zoroğlu, Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus ve II. Konstantinus Heykellerinin portre başlarının sonradan yontulduğunu ifade etmiştir³³². Bu heykeller ile benzerliklerinden yola çıkarak bizim heykelimizin de MS 2. yüzyılın sonu, MS 3. yüzyılın başındaki tarihlerde yontulmuş olabileceğini düşünmek hatalı olmayacaktır.

Sonuç olarak heykelimiz, MS 2. yüzyılın sonlarına tarihlenmekte olan Tekirdağ (Resim 71) ve İskenderiye Müzelerinde (Resim 72) yer alan Septimius Severus (MS 193-211) heykelleri ile yakın benzerlikler göstermektedir. Bu tarihi MS 3. yüzyıla

³²⁷ Zoroğlu 2014, 278 Kat. 73 Lev. 23.2.

³²⁸ Zoroğlu 2014, 271-72 Kat. 65 Lev. 21.4.

³²⁹ Zoroğlu 2014, 273-74 Kat. 67 Lev. 21.5.

³³⁰ Stemmer 1978, 165.

³³¹ Stemmer 1978, 67-68 Lev. 43.3-6. – Zoroğlu 2014, 275.

³³² Zoroğlu 2014, 276-77.

tarihlenen Laterano (Vatikan) (Resim 78), Campidoglio (Kapitolin) Müzesinde yer alan zırhlı heykeller de desteklemektedir (Resim 79, 77).

Bilindiği gibi İmparator Septimius Severus, imparatorluğunun ilk yıllarında tahtı ele geçirmek isteyen Romalılara karşı mücadele etmiştir. Bu savaşlardan birisi de Suriye Valisi iken kendini imparator ilan eden Pescennius Niger ile yapılmıştır. Septimius Severus, Mart 193'te Pescennius Niger'in tahtı ele geçirmek istemesi yüzünden rakibini bastırmak amacıyla bir sefer düzenlemiştir. Septimius Severus ile Pescennius Niger arasında MS 193-195 yılları arasında üç kez savaş yapılmıştır. Bu savaşların ilki Kyzikos'ta, ikincisi Nikaia'da, sonuncusu ise Issos'da olmuştur. Yapılan bu savaşlarda Septimius Severus galip gelmiş ve Issos Savaşı sonunda Pescennius Niger öldürülmüştür³³³.

İmparatorların savaş kazanmalarının ardından zaferin anısına sikke bastırdıkları ve onurlandırma heykelleri diktirdikleri bilinmektedir.

Örneğin Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda bulunmuş olan zırhlı torso (Resim 61), MS 193'te Kyzikos'ta yapılan savaşta Pescennius Niger'i yenen Septimius Severus'un anısına dikilmiştir³³⁴.

Perinthos Herakleia'da bulunmuş Tekirdağ Müzesi'nde yer alan Septimius Severus Heykeli de (Resim 71), MS 2. yüzyılın sonunda Perinthos'ta ordugâh kurarak Pescennius Niger'i yenen imparatorun anısına yaptırılmıştır³³⁵.

Heykelimiz olasılıkla Septimius Severus'un Pescennius Niger ile Nikaia'da yaptığı savaşı kazanması sonrası MS 2. yüzyılın sonu ya da 3. yüzyılın başındaki bir tarihte, olasılıkla bu savaşta Byzantion veya Nikaia gibi Pescennius Niger'i destekleyen kentlerin dışında bir şehire onur heykeli olarak dikilmiş olmalıdır.

³³³ Cass. Dio LXXV.6.4 vd. - Kaya 2005, 29-33.

³³⁴ Zoroğlu 2014, 272-73 Kat. 66 Lev. 21.3.

³³⁵ Zoroğlu 2014, 271-72 Kat. 65 Lev. 21.4.

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamız toplam yedi bölümden oluşmuştur. Çalışmamızın ilk bölümünü katalog bölümü oluşturmuştur. Bu bölümde tezimizin konusunu oluşturan Bursa Arkeoloji Müzesi'nde yer alan iki zırhlı heykelin ayrı başlıklar altında detaylı tanımlarına yer verilmiştir. Bu tanımlardan elde edilen veriler ile benzer heykeller karşılaştırılarak her iki heykelimizin de eksik olan kısımlarının olası tamamlaması yapılmış, heykellerimizin olası duruş pozisyonları hakkında fikir yürütülmüştür (Resim 38, 55).

İkinci bölüm olan zırhlı heykellerin tanımı ve kökeni kısmında, zırhların savaşlarda askerlerin vücutlarını kesici darbelere karşı korumak için giydikleri askeri bir giysi olduğu ifade edilmiştir. Günümüze ulaşan en eski örneğinin ise MÖ 15. yüzyıla tarihlenen “Dendra Zırhı” olduğu şu ana kadar yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Miken Dönemi'nde zırhın resim ve seramik sanatında örneklerinin mevcut olduğu, Arkaik Dönem'de Delphi Spinoslular Hazine Binası'nın (MÖ 525) doğu frizindeki savaşçı figürü ile aynı binanın kuzey frizindeki thoraxları ile verilmiş Troialı kahramanların en erken zırhlı plastik eserler olduğu ortaya konulmuştur. Aristion Mezar Steli'nin (MÖ 510) ise pteryges içeren zırh formunu göstermesi açısından önemli olduğu ifade edilmektedir. Klasik ve Helenistik Dönemlerde bazı kral ve yöneticilerin “Serbest Zırhlı Heykellerinin” kimi kamu yapılarına onurlandırma suretiyle diktirdikleri bilinmektedir. Büyük İskender MÖ 4. yüzyılda yaşamış Heykeltıraş Lysippos'a kendisinin bir zırhlı süvari heykelini yaptırdığı bilinmektedir. MÖ 1. yüzyıla tarihlenen Büyük İskender ve Pers Kralı III. Darius arasında yapılan savaş resmeden İskender Mozaïği üzerinde de atı üzerinde yer alan Büyük İskender'in zırhlı betimi yer almaktadır.

Araştırma Tarihi kısmında zırhlı heykellerle ilgili çalışma yapan bilim insanlarının yayınlarından kronolojik olarak bahsedilmiştir. Yaptığımız araştırmaların sonucuna göre zırhlı heykeller konusunda 1911'li yıllardan itibaren değişik yıllarda araştırma yapılmıştır. Hekler'in 1919'da kaleme aldığı çalışmada Klasik Tip Zırh ve

Helenistik Tip Zırh kavramları ilk kez ortaya atılmıştır³³⁶. Vermeule 1959/60 yılında zırhlı heykellerle ilgili kendi yaptığı çalışmaları daha sonra katalog hâline getirmiştir³³⁷. Niemeyer ise zırhlı heykellerin kökeninin Atina Tiyatrosu'na dikilen Temistokles ve Miltiades Heykelleri olduğunu söylemiştir³³⁸. Stemmer, 1978'de kaleme aldığı kitabında zırhlı heykelleri tipolojik, kronolojik ve ikonografik olarak ele almış, bunun yanı sıra zırhlı heykellerin kol, bacak ve paludamentum pozisyonlarına göre bir şema hazırlamıştır³³⁹. Hazırladığı şemada zırhlı heykelleri 12'si ana, 5 tanesi de yan olmak üzere toplam 17 gruba ayırarak, çalışması kapsamında değerlendirdiği zırhlı heykelleri katalog yapmıştır. Cadario, Aphrodisias Bouleterion'undan çıkan zırhlı heykelden yola çıkarak "Aphrodisias Tipi" terminolojisini ilk kez kullanmıştır³⁴⁰. Birkaç zırhlı torso çalışan Gergel ise, pteryges rozetleri üzerindeki figürlerin Roma Lejyonlarını temsil ettiği fikrini ortaya atmıştır³⁴¹. Hadrian'la ilgili zırhlı yontuları çalışan Bergmann, imparatorun Panhellenik program çerçevesinde Atina'da bir zırhlı heykel şablonu oluşturduğunu ve bu heykellerin imparatorluğun farklı kentlerine dikilmiş olduğunu ifade etmiştir³⁴². Türkiye'de zırhlı heykellerle ilgili 2014 yılında doktora tezi yayımlayan Zoroğlu, Anadolu'daki zırhlı heykel üreten atölyelerin kronolojik gelişimden bahsederek 98 adet zırhlı heykelin/kabartmanın kataloguna yer vermiştir³⁴³.

Mimari yapılar üzerinde görülen zırhlı kabartmalar ile Anadolu'da zırhlı askerler karşımıza çıkmaya başlar. Buna göre zırhlı kabartmalar, Anadolu'da mimari yapılar üzerinde Arkaik Dönem sonundan itibaren görülmeye başlamıştır. Xanthos Harpy Anıtı (MÖ 500-480/70) ilk zırh giyimli figür barındırması açısından önemlidir. Payava Lahdi (MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı), Nereidler Anıtı (MÖ 420-390), Trysa Gölbaşı Anıtı'nın (MÖ 420-410) frizlerinde, Limyra Heroon'u (MÖ 370-350) frizleri üzerinde zırhlı figürlerin erken örneklerini görmek mümkündür. Belevi Mezar Anıtı (MÖ 300 civ.), Artemis Leukophryene Tapınağı (MÖ 3-2. yüzyıl), Pergamon Sunağı Telephos Frizi (MÖ 2. yüzyılın ilk yarısı) ve Lagina Hekate Tapınağı'nın kuzey frizleri (MÖ 125-90)

³³⁶ Hekler 1919, 208 vd.

³³⁷ Vermeule 1959/60, 1-82 Lev. 1-26. - Vermeule 1964, 95-110 Lev. 17-22. - Vermeule 1966, 49-59 Lev. 9-13. - Vermeule 1974, 5-26 Res. 1-8. - Vermeule 1980.

³³⁸ Niemeyer 1968, 47-54.

³³⁹ Stemmer 1978.

³⁴⁰ Cadario 2004, 357 vd.

³⁴¹ Gergel 1986, 3-31.

³⁴² Bergmann 2010, 203-289.

³⁴³ Zoroğlu 2014.

üzerinde kabartma zırlı figürleri barındıran diğer anıtsal yapılardandır. Augustus tarafından MS 11/12 tarihinde yayımlanan bir genelge ile imparatorluk soyu dışındakilerin zırh üzerinde tanrısal atribüt kullanımı yasaklanmıştır³⁴⁴. Roma imparatorluk döneminde zırlı heykel üretimi imparatorluk merkezinin kontrolüne girmiş, merkezin belirlemiş olduğu heykel şablonları üzerinden üretim yapılmıştır.

Anadolu'da zırlı heykel üreten atölyeler bölümünde ise Aphrodisias Atölyesi, Dokimeion Atölyesi ve Prokonnesos Atölyesi üretimi olan zırlı heykellerin taşıdığı özelliklerden bahsedilmiştir. Dokimeion Atölyesi'nin, Dokimeion I ve Dokimeion II olmak üzere iki evreye ayrıldığı, Prokonnesos Atölyesi'nin ise A, B ve C şeklinde üç evreye ayrıldığı, bu evrelerin ayrımında kronolojik olarak görülen stilistik farklılıkların baz alındığı ifade edilmiştir. Her üç atölyede de üretilmiş olan zırlı heykellerin kökeni irdelenmiş, bunun yanı sıra heykellerin zırh yakaları, zırh üzerinde görülen kabartma figürler, paludamentumlar, cingulumlar, baltesular, pteryges rozetleri ve bantlarının formları açıklanmış ve kronolojik olarak bu formların gösterdiği değişimler ele alınmıştır.

Aynı bölümün sonunda tezimizin konusunu oluşturan iki adet zırlı torsonun, bu atölyelerin hangisinde üretilmiş olabileceği konusunda fikir yürütülmüştür. Atölyeler bağlamında yaptığımız değerlendirme sonucunda her iki heykelimizin taşıdığı özellikleri nedeniyle Prokonnesos Atölyesi B Grubu'nda üretilmiş olabilecekleri sonucuna varılmıştır.

Tipoloji bölümünde zırlı heykelleri oluşturan bölümler heykellerimiz özelinde ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Heykellerimiz ile tipolojik olarak benzerlik gösteren diğer zırlı heykellerin gruplaması yapılmıştır.

Yaptığımız çalışma sonucunda her iki heykelimizin de zırhlarının kaslı verilmiş olması ve zırh alt kenarına monte edilen pteryges rozetleri içermesi nedeniyle Klasik Tip Zırh kuşandıkları sonucuna varılmıştır.

Katalog 1'de yer alan heykelimizin göğsünde yer alan medusanın Korinth Müzesi'nde yer alan Julius-Claudiuslar Hanedanı'na ait bir torso (Resim 56), Olympia

³⁴⁴ Zoroğlu 2014, 17 dn. 102.

Müzesi'ndeki Titus Heykeli (Resim 57), Brindisi Müzesi'nde yer alan Traian Dönemi'ne ait torso (Resim 58), Bardo Ulusal Müzesi'nde (Tunus) yer alan Hadrian Heykeli (Resim 59) ve Heraklion Müzesi'nde (Girit) yer alan Hadrian Heykeli'nin (Resim 60) göğüs kısmında yer alan medusalar ile benzerliği ortaya konmuştur.

Katalog 1'deki heykelimizin pteryges rozetleri, biçimsel olarak Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda bulunmuş zırlı torso (Resim 61) ile benzerlik gösterir. Heykelimizin pteryges rozeti üzerindeki figürlerin, İmparator Hadrian'ın Atina'da kendi isteğiyle oluşturduğu heykel programında üretildiği mevcut örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan Hadrian Heykeli (Resim 62), Pire Müzesi'ndeki Hadrian Heykeli (Resim 63), Atina Agora Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 64), British Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 65), Beyrut Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 66), Bardo Ulusal Müzesi'nde (Tunus) yer alan Hadrian Heykeli (Resim 59), Olympia Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 67), İtalya'daki Mantua Müzesi'nde (Museo Civico) yer alan Hadrian'a ait torso (Resim 68), Stemmer tarafından Hadrian'a atfedilen Korinth Müzesi'nde yer alan zırlı torsoya ait bel parçası (Resim 69), Atina Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian'a atfedilen torso (Resim 70) ve Heraklion Müzesi'nde (Girit) yer alan Hadrian'a ait zırlı heykel (Resim 60) aynı rozet şablonunda üretilmiş heykellere örnek olarak gösterilmişlerdir. Pteryges bantlarının ise Antalya Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 74) ve Afyonkarahisar Müzesi'nde yer alan zırlı heykeller (Resim 75-76) ile benzerlikleri ortaya konulmuştur.

Katalog 2'deki heykelimizin ise hem pteryges rozetleri hem de pteryges bantları Tekirdağ Müzesi'ndeki Septimius Severus Heykeli (Resim 71) ve İskenderiye Müzesi'ndeki Septimius Severus Heykeli (Resim 72) ile yakın benzerlik gösterir.

Katalog 1'deki heykelimizin paludamentumunun sol omuz üzerinden arkaya doğru sarkıtıldığı (Resim 38), bu özelliğiyle Stemmer'in oluşturduğu şemalardan Şema 3'e girdiği görülmüştür. Stemmer Şema 3 içerisindeki paludamentum kısmı korunagelmiş örneklerden katalog III 4, III 5, III 7, III 10, III 13 ve III 14'te yer alan heykellerle³⁴⁵ benzerlik gösterdiği açıklanmıştır.

³⁴⁵ Stemmer 1978, 33 Lev. 17.4; 33-34 Lev. 18.1; 34-35 Lev. 19.2-4; 36-37 Lev. 20.3-21.1; 37-38 Lev. 22.1; 38 Lev. 22.2.

Katalog 2’de yer alan heykelimizin paludamentumu ise sol omuz üzerinde yuvarlak bir broşla tutturulduktan sonra sırt bölümünden çapraz şekilde geçerek sağ önkolun üzerine düşürüldüğü, kola ait kırık bölümlerden anlaşılmaktadır (Resim 55). Bu duruş pozisyonunun Stemmer Şema 9’a girdiği ifade edilmiştir. Heykelimizin paludamentum drapeleri açısından Laterano (Vatikan) Heykeli (Resim 78) ve Campidoglio (Kapitolin) Müzesi’nde yer alan II. Konstantinus Heykeli (Resim 77) ile benzerliği ortaya konmuştur.

Katalog 1’deki heykelimizin balteusu, ince bir kabartma şeklinde verilmiş olup ön ve arka kayış belin sol tarafındaki cingulumun üzerinde birleştirilmiştir (Resim 31-33). Balteus, göğüs kısmında yer alan medusanın üzerinden geçirilmiştir (Resim 10). Katalog 2’deki heykelimizin balteusu, kenarı profilli biçimde verilmiştir (Resim 48). Kayışın ön ve arkası vücudun sol tarafındaki pteryges rozetleri hizasında birleşmektedir. Birleşim noktasında kılıcın kabzası yer almaktadır. Kılıç sol yanda paludamentumun alt hizasında başlayarak pteryges bantlarının bitimi noktasına kadar dik bir vaziyette inmektedir (Resim 40). Her iki heykelimizin balteuslarının Prokonnesos Tipi B Grubu içerisinde yer alan Campidoglio (Kapitolin) Müzesi’nde yer alan I. Konstantinus (Resim 79) ve II. Konstantinus (Resim 77) Heykelleri ile benzediği görülmüştür.

Katalog 1’de yer alan heykelimizin balteusunun birleşim yerinin diğer heykellere göre daha yukarıda olması, bu heykelin olasılıkla daha erken tarihte üretilmiş olabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Prokonnesos Tipi C Grubu heykellerinden olan İstanbul’da özel bir koleksiyonda yer alan zırlı heykeldeki balteusun (Resim 80), cingulumun altından geçirilmiş olması ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde yer alan Kula Torsosu üzerindeki balteusun pteryges bantlarının orta hizasına kadar indirilmiş olması (Resim 81), Prokonnesos Atölyesi’nin sonraki evresinde yaşanan değişimlere bir örnek olmalıdır.

Katalog 1’de yer alan heykelimizin cingulumu göbek hizasında ince bir silme hâlinde verilmiş ve ön tarafında Herakles düğümü ile bağlanmıştır (Resim 11). Cingulumun soldaki ucu püsküllendirilmiştir. Katalog 2’deki heykelimizin cingulum kenarı profilli verilmiştir (Resim 49). Ön tarafta Herakles Düğümü ile bağlanmıştır. Cingulumun sol taraftaki ucu balteusun altında kalmıştır.

Her iki heykelimiz üzerinde yer alan cingulumların benzerlerini Tekirdağ Müzesi'ndeki Septimius Severus Heykeli (Resim 71), İskenderiye Müzesi'ndeki Septimius Severus Heykeli (Resim 72), British Müzesi'ndeki Septimius Severus Heykeli (Resim 82), Laterano (Vatikan) Heykeli (Resim 78), Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus (Resim 79) ve II. Konstantinus (Resim 77) Heykellerinde görmek mümkündür.

İkonografi bölümünde zırlı heykeller üzerinde yer alan zırh ve giysi detayları, aksesuarlar ile figürlü betimlerin tanımlarına yer verilmiş, bunların temsiliyetleri hakkında fikirler sunulmuştur.

Zırhlar kolsuz yakayı açık bırakacak şekilde, *γύαλα* (gyala)³⁴⁶ adı verilen iki metal levhanın birleşiminden meydana gelen koruyucu bir giysidir. Yaka kısımları bazen kare şeklinde bazen de yuvarlak şekilde verilebilmektedir ve ön ve arka plakaları birbirine bağlayan epomides denilen omuz bantlarına sahiptirler. Birçok heykeldeki epomidesler üzerinde görülen kanatlı yıldırım demeti motifi Jupiter'e yapılan bir göndermedir.

Zırlı yontuların göğüs kısmında görülen gorgo motifi tanrıça Athena'yı temsil etmektedir. Ancak Zoroğlu göğüsteki gorgonun Athena'yı değil Zeus'u temsil ettiği fikrini ortaya atmıştır³⁴⁷.

Zırhın karın bölgesine bağlanan cingulumlar, esasında yanlardan menteşe ile birbirine bağlanan zırhın vücut hareketi sebebiyle çıkmasını engellemeye yönelik fonksiyonel bir işleve sahiptir. Genelde Herakles Düğümü ile bağlandıkları, ancak kelebek biçiminde bağlanmış olanlarının da olduğu ifade edilmiştir. Gergel, cingulumların kuşağı bağlayanı kötülüklerden koruduğunu öne sürmüştür³⁴⁸.

Pteryges rozetleri, zırhın alt kenarına monte edilen yuvarlak biçimli deri veya metalden mamül olup ikonografik süsleme alanı olarak işlev görmüştür. Yalnızca Klasik Tıp zırhlarda görülen bu rozetlerin bir, iki ya da üç sıradan oluşan örnekleri mevcuttur. Üzerlerindeki motifler bitkisel, hayvansal ya da savaş sembolleri (kalkan, miğfer, dizlik gibi) olabilmektedir. Gergel ve Zoroğlu, pteryges rozetleri üzerindeki

³⁴⁶ Liddell-Scott 1958, 169. – Zoroğlu 2014, 23 dn. 132.

³⁴⁷ Detaylı bilgi için bk. Zoroğlu 2014, 126.

³⁴⁸ Gergel 1994, 194.

figürlerin, heykelin sahibi olan imparatorun yaptığı savaşlara katılan Roma Lejyonlarını simgelediğini öne sürerken³⁴⁹, Cadario ise bunların heykelin sahibi imparatorun faaliyetleri ile ilişkilendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür³⁵⁰.

Paludamentumlar, zırhlı heykelerde genelde sol omuz üzerinde duran, genellikle mor, kırmızı veya beyaz renkli kumaştan yapılmış bir giysi türüdür. İmparatorluk alameti gösterdiği için antik çağda yalnızca imparatorlar ve yüksek rütbeli generaller tarafından giyilebilmektedirler. Savaşa giderken törensel bir anlam içeren paludamentum olasılıkla Roma, Minerva ve Mars kültü ile ilişkili olmalıdır³⁵¹.

Balteus (kılıç kemeri), Romalı askerlerin kılıçlarını taşımak için kullandıkları bir kemer olup deriden imal edilmekteydi. Zırhlı heykellerin bir kısmında görülen balteus, zırhlı heykel sahibinin askeri kişiliğine vurgu yapmaktadır.

Katalog 1’de yer alan heykelimizin pteryges rozetleri figürlüdür. Bu figürlerin anlamlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Buna göre merkezde yer alan Zeus Amon başı (Resim 13) İmparator Hadrian’ın Yunanistan’da tasarlamış olduğu zırhlı heykel programının şablonundan alınmıştır. Bunun yanında yer alan simetrik olarak verilmiş kartal protomu (Resim 14-15) Hadrian komutanlığında Dacia Seferi’ne katılan V. Makedonya Lejyonu’nu temsil ediyor olmalıdır. Kartal protomunun yanında simetrik olarak verilmiş kadın başının (Resim 16-17), benzer örneklerinden yola çıkarak tanrıça Aphrodite’ye ait olması gerektiği önerisinde bulunulmuştur. Aphrodite başı olasılıkla İmparator Hadrian’ın soyunun Roma’yı kuran kahramanlara dayandırmak istemesinden dolayı bu şablona konulmuştur. Bir sonraki protom olan koç başı protomu da (Resim 18-19) Hadrian’ın komutanlığındaki Dacia seferine katılmış olan I. Minerva Lejyonu’nu temsil ediyor olmalıdır. Son sıradaki fil başı rozetinin (Resim 20-21) hangi lejyonu temsil ettiği şu ana kadar yapılan bilimsel çalışmalarla anlaşılamamıştır. Alt sıradaki pteryges rozetleri üzerinde yer alan dizlik motifi (Resim 13), pelta kalkanı motifi, korinth miğferi (?) (Resim 22-23) motiflerinin savaşla ilgili motifler olmasından dolayı, bunlarla imparatorun askeri sefer faaliyeti vurgusu yapılmış olmalıdır. Son sıradaki çiçek rozeti motifi ise (Resim 22-23) süsleme amacıyla konulmuş olmalıdır.

³⁴⁹ Gergel, 1986 3-31. - Zoroğlu 2014, 143 Grafik 4; 145 Tablo 1; 146 Tablo 2.

³⁵⁰ Cadario 2004, 135-136.

³⁵¹ Sauer 1949, 281-286.

Tarihleme bölümünde zırlı heykellerimizin gösterdiği özellikler göz önünde bulundurularak olası üretim tarihleri hakkında önerilerde bulunulmuştur. Katalog 1'deki heykelimizin başı korunmuş olsaydı, başına göre tarihleme yapılabilecekti. Ancak heykelimizin başı olmadığı için zırh üzerindeki betimlere göre tarihleme yapmaya çalışıldı. Heykelimizin göğsü üzerinde medusa motifinin yer alması bunun bir imparatora ait olması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu durum Heraklion Müzesi'nde (Girit) yer alan Hadrian Heykeli (Resim 60), Bardo Ulusal Müzesi'nde (Tunus) yer alan Hadrian Heykeli (Resim 59), Antalya Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykelleri (Resim 74, 84), Afyonkarahisar Müzesi'nde yer alan Hadrian Dönemi'ne tarihlenen zırlı torso (Resim 75), Fethiye Müzesi'nde yer alan Tlos Hadrian Heykeli (Resim 85) ve Çanakkale Müzesi'nde yer alan Troia Hadrian Heykeli (Resim 86) örnekleri ile de örtüşmektedir.

İmparator Hadrian'ın Atina'da kendisine ait bir zırlı heykel şablonu oluşturduğu bilinmektedir³⁵². Heykelimizin pteryges rozetlerinden yola çıkarak İmparator Hadrian'ın Atina'da kendi oluşturduğu zırlı heykel şablonunda üretilmiş olabileceği ortaya konmuştur. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan Hadrian Heykeli (Resim 62), Pire Müzesi'ndeki Hadrian Heykeli (Resim 63), Atina Agora Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 64), British Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 65), Beyrut Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 66), Bardo Ulusal Müzesi'nde (Tunus) yer alan Hadrian Heykeli (Resim 59), Olympia Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli (Resim 67), İtalya'daki Mantua Müzesi'nde (Museo Civico) yer alan Hadrian'a ait torso (Resim 68), Stemmer tarafından Hadrian'a atfedilen Korinth Müzesi'ndeki zırlı torsoya ait bel parçası (Resim 69), Atina Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian'a atfedilen torso (Resim 70) ve Heraklion Müzesi'nde (Girit) yer alan Hadrian'a ait zırlı heykel (Resim 60) aynı pteryges rozeti şablonunda üretilmiş heykellerdir.

Heykelimizin göğsü üzerinde yer alan medusa motifinden ve pteryges rozetlerinden yola çıkarak İmparator Hadrian Dönemi'nde (MS 117-138) üretilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Hadrian'ın imparatorluğu sırasında MS 124'te bölgede yıkıcı bir deprem meydana gelmiş ve Hadrian deprem sonrası yaraları sarmak için

³⁵² Bergmann 2010, 203-289.

heykelimizin bulunduğu Apollonia şehrine uğramıştır³⁵³. Bu ziyaret sonrası Apollonia'luların da kendisine teşekkür etmek için bu heykeli diktirdiği düşünülerek heykelimizin MS 125 civarında yontulmuş olabileceği öne sürülmüştür. Bugün Gölyazı'da sur duvarı üzerinde devşirme malzeme olarak yer alan Hadrian'a adanmış bir heykel kaidesi üzerinde soter (kurtarıcı) ve ktistes (kurucu) unvanlarının yer alması, bu kaidenin bizim heykelimize ait olabileceğini düşündürmektedir (Resim 87).

Katalog 2'de yer alan heykelimizin tarihlenmesi yapılırken heykelimizle benzer olan örneklerden yola çıkılmıştır. Prokonnesos Atölyesi B evresinin MS 2. yüzyılında zırh üzerindeki bezemelerin ortadan kalkmış olması, heykelimizin zırhında da kendini göstermektedir. Heykelimiz paludamentum bakımından Laterano (Vatikan) Heykeli (Resim 78) ve Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan II. Konstantinus (Resim 77) ile benzenmektedir. Cingulum bakımından Tekirdağ Müzesi'ndeki Septimius Severus Heykeli (Resim 71) ile Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus (Resim 79) ve II. Konstantinus (Resim 77) Heykelleri ile benzenmektedir. Balteus bakımından Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus (Resim 79) ve II. Konstantinus (Resim 77) Heykelleri ile benzenmektedir. Pteryges rozetlerindeki işçilik bakımından Tekirdağ Müzesi'ndeki Septimius Severus Heykeli (Resim 71) ve İskenderiye Müzesi'ndeki Septimius Severus Heykeli (Resim 72) ile benzenmektedir. Bu heykellerden Tekirdağ Müzesi ve İskenderiye Müzesi Septimius Severus Heykelleri MS 2. yüzyılın sonu-3. yüzyılın başına verilmektedir. Laterano (Vatikan) Heykeli ile Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus ve II. Konstantinus Heykelleri MS 3. yüzyıl ile 4. yüzyıl aralığına verilmektedir. Ancak bu üç heykel, sonradan yontulmuş portre başlarına göre tarihlenmişlerdir³⁵⁴. Bu heykellerin gövdesi de olasılıkla MS 3. yüzyılın başına ait olmalıdır. Buradan yola çıkarak heykelimiz olasılıkla MS 2. yüzyılın sonu-3. yüzyılın başında üretilmiş olmalıdır.

Söz konusu zaman aralığında Roma İmparatorluğunun tahtında Septimius Severus (MS 193-211) oturmaktadır. Septimius Severus imparatorluğunun ilk yıllarında Pescennius Niger ile taht savaşları yapmıştır³⁵⁵. Bizim heykelimiz de olasılıkla

³⁵³ Abmeier 1990, 6. – Boatwright 2000, 111. – Aybek-Öz 2004, 3. – Zoroğlu 2014, 87-88. – Şahin-Özbey 2017, 17.

³⁵⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Zoroğlu 2014, 275 Kat. 69 Lev. 22.2; 276 Kat. 70 Lev. 22.3; 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.

³⁵⁵ Cass. Dio LXXV.6.4 vd. - Kaya 2005, 29-33.

Septimius Severus'un Pescennius Niger ile Nikaia'da yaptığı savaşı kazanması sonrasında onur heykeli olarak dikilmiştir.

Bilindiği gibi Hadrian Heykelimizin başı eksik olup, omuz üzerinde büst için bir oyuk açılmıştır (Resim 6). Özellikle ikinci heykelimizin tarihlemesi bölümünde ele aldığımız Laterano (Vatikan) Heykeli (Resim 78), Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus (Resim 79) ve II. Konstantinus (Resim 77) Heykelleri örneklerinde olduğu gibi ikinci bir kullanımı işaret etmektedir. Olasılıkla geç antik çağda Hadrian'ın başı koparılarak yerine açılan oyuk içine yeni sahibinin büstü monte edilmiş olmalıdır. Bu durum şimdiye kadar ortaya atılan hipotezlerin desteklenmesi açısından yeni bir örnek olarak göz önünde bulundurulabilir³⁵⁶.

Çalışmamızın son bölümü değerlendirme ve sonuç kısmına ayrılmıştır. Bu bölümde zırhlı torsolarımızla ilgili yaptığımız atölye değerlendirmesi, tipolojik ve ikonografik çalışmaların sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler bir araya toplanmış, torsolarımızın olası üretim tarihlerine ilişkin öneriler sunulmuştur.

³⁵⁶ Bu konuda özellikle bk. Stemmer 1978, 67-68 Lev. 43.3-6. – Zoroğlu 2014, 275-77.

KAYNAKÇA

Metinde kullanılan kısaltmalarda aşağıda gösterilenler dışında kalanlarda Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün formatı kullanılmıştır. Antik kaynaklarda Der kleine Pauly'nin önerileri dikkate alınmıştır. Türkçe kısaltmalarda Türk Dil Kurumu esas alınmıştır.

- Abbasoğlu-Martini 1997 H. Abbasoğlu – W. Martini, “Perge Akropolisi'nde 1995 Yılında Yapılan Çalışmalar”, KST 18.2, 1996, 51-63 (Ankara).
- Abmeier 1990 A. Abmeier, “Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos”, E. Schwertheim (Hrsg.), *Mysische Studien*, AMS 1, 1–16 (Bonn).
- Anderson 1970 J. K. Anderson, *Military Theory and Practice in the Age of Xenophon* (Berkeley/Kaliforniya).
- Asgari 1978 N. Asgari, “Roman and early byzantine marble quarries of Proconnesus.” *The proceedings of the Xth international congress of classical archaeology. I-III*, Ankara-İzmir, 23-30/ix/1973, 467-480.
- Asgari-Matthews
1995 N. Asgari – K. J. Matthews, “The stable isotope analysis of marble from Proconnesus”, içinde Y. Maniatis – N. Herz – Y. Basiakos (ed.) *ASMOSIA III: The study of marble and other Stones used in antiquity 123-9* (Londra).
- Aybek 2007 S. Aybek, “Apollonia ad Rhyndacum And The Sanctuary Of Apollo In Mysia, Northwestern Turkey”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 105-119 (Edirne).
- Aybek 2009 S. Aybek, *Metropolis Ionia I, Heykel. Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltraşlığı* (İstanbul).
- Aybek-Öz 2004 S. Aybek – A. K. Öz, “Preliminary report of the archaeological survey at Apollonia ad Rhyndacum in Mysia”, *Anadolu/Anatolia* 27, 1-25 (Ankara).
- Bergmann 2010 B. Bergmann, “Bar Kochba und das Panhellenion Die Panzerstatue Hadrians aus Hierapytna/Kreta (Istanbul, Archäologisches Museum Inv. Nr. 50) und der Panzertorso Inv. Nr. 8097 im Piräusmuseum von Athen” *IstMitt* 60, 203-289.

- Bernhardt 1998 R. Bernhardt, Rom und die Städte des hellenistischen Ostens (3.-1. Jahrhundert v. Chr.) (Münih).
- Beykan 2012 M. Beykan, Ionische Kapitelle auf Prokonnesos: Produktion und Export römischer Bauteile (Tübingen).
- Bieber 1964 M. Bieber Alexander the Great in Greek and Roman art (Chicago).
- Boardman 1995 J. Boardman, Greek Sculpture, The Late Classical Period (Londra).
- Boatwright 2000 M. T. Boatwright, Hadrian and the Cities of the Roman Empire (Princeton).
- Borchhardt 1976 J. Borchhardt, Die Bauskulptur des Heroons von Limyra: das Grabmal des lykischen Königs Perikles, *IstForsch* 32 (Berlin).
- Buluç 1972 S. Buluç, "Belevi Mezar Anıtı", VII. Türk Tarih Kongresi, 25-29 Eylül, 137-144 (Ankara).
- Burn 1991 L. Burn, British Museum book of Greek and Roman art (Londra).
- Cadario 2004 M. Cadario, La CorazzadiAlessandro. Loricatidi tipo ellenistico dal IV secoloa.C. al II d.C. (Milano).
- Campbell 2005 J. B. Campbell, "Legio" *New Pauly Antiquity* 7, 356-370.
- Cartledge 1977 P. Cartledge, "Hoplites and Heroes: Sparta's Contribution to the Technique of Ancient Warfare" *JHS* 97, 11-27 (Londra).
- Cassius Dio Dio's Roman History. c. IX (İngilizce çev. Earnest Cary), LOEB (Londra).
- Cutler 1991 A. Cutler, "Barberiana: Notes on the Making, Content and Provenance of Louvre, OA. 9063" içinde: *Festschrift für Josef Engemann, Jahrbuch für Antike und Christentum* 18, 329-39 (Münster).
- Davesne-Marcadé 1992 A. Davesne – J. Marcadé, "Les sculptures", içinde: *Fouilles de Xanthos IX, La région Nord du Létôon* (Paris).
- Delbrueck 1929 R. Delbrueck, Die Consulardiptychen und verwandte Denkmäler (Berlin-Leipzig).
- Domaszewski 1899 A. V. Domaszewski, "Cingulum" *RE* III 2, 2561 (Stuttgart).

- Dörner – Gruben 1953 F. K. Dörner – G. Gruben, “Die Exedra der Ciceronen”, AM 68, 63-76.
- Drerup 1969 H. Drerup, Griechische Baukunst in geometrischer Zeit (Göttingen).
- Eichler 1950 F. Eichler, Die Reliefs des Heroon von Gjölbaschi-Trysa (Viyana).
- Fejfer 2008 J. Fejfer, Roman portraits in context (Berlin).
- Gergel 1986 R. A. Gergel, “An Allegory of Imperial Victory on a Cuirassed Statue of Domitian” Record of the Art Museum, Princeton University 45.1, 3-15 (Princeton, N.J).
- Gergel 1991 R. A. Gergel, “The Tel Shalem Hadrian Reconsidered” AJA 95, 231-251 (New York, etc).
- Gergel 1994 R. A. Gergel, “Costume as Geographic Indicator: Barbarians and Prisoners on Cuirassed Statue Breastplates”, içinde J. L. Sebesta – L. Bonfante (ed.), The World of Roman Costume, 191-209 (Madison/Wisconsin).
- Gergel 2004 R. A. Gergel, “Agora S166 and Related Works: The Iconography, Typology, and Interpretation of the Eastern Hadrianic Breastplate Type”, Hesperia Supplements 33, 371-409 (American School of Classical Studies at Athens).
- Hallett 1998 C. H. Hallett, “A Group of Portrait Statues from the Civic Center of Aphrodisias”, AJA 102.1, 58-89.
- Hanfmann-Vermeule 1957 G. M. A. Hanfmann – C. C. C. Vermeule, “A new Traian” AJA 61, 223-253.
- Hekler 1919 A. Hekler, “Beiträge zur Geschichte der antiken Panzerstatuen” ÖJh 19/20, 190-241 (Viyana).
- Hoepfner 1993 W. Hoepfner, “Zum Mausoleum von Belevi” AA 108, 111-123.
- Homeros A. T. Murray, Homer. The Iliad with an English Translation 1924-25 (Cambridge vd.).
- İnan-Alföldi-Rosenbaum 1979 J. İnan – E. Alföldi-Rosenbaum, Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei: neue Funde (Mainz).

- İnan-Rosenbaum 1966 J. İnan – E. Rosenbaum, Roman and early Byzantine portrait sculpture in Asia Minor (Londra).
- Kane 1988 S. Kane, “Sculpture from Cyrene in its Mediterranean context”, *Ancient Marble Quarrying and Trade*, 127-38.
- Karagianni 2011 A. Karagianni, “The Harbour of Proconnesus in Greco-Roman and early Byzantine Times: The Marble trade, a source of financial and cultural development”, *The European Archaeologist*, 36, 2011/2012 (Prag).
- Kaya 2005 M. A. Kaya, “Roma İmparatoru Septimius Severus Döneminde Anadolu”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi (Ankara).
- Kleiner 1992 D. E. E. Kleiner, *Roman Sculpture* (New Haven).
- Koch 2010 G. Koch, Türkiye’deki Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri, Çev. B. Varkıvanç (Antalya).
- Koch 2010 Shapur H. Koch, “Die Feldzüge Shapurs d. Gr. (240-271 n. Chr.) Anatolien um die Mitte des 3. Jahrhunderts n. Chr.”, *Adalya* 13, 205-222.
- Lammert 1987 F. Lammert, “Thorax”, *RE VI A*, 1, 332-336.
- Laube 2004 I. Laube, “Die frühkaiserzeitliche Panzerstatue”, içinde: H. Abbasoğlu – W. Martini (ed.) *Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997, Band I* (2003) 151-155.
- Laube 2006 I. Laube, *Thorakophoroi: Gestalt und Semantik des Brustpanzers in der Darstellung des 4. bis 1 Jhs. v. Chr.* (Rahden (Westf)).
- Le Bohec 2004 Y. Le Bohec, *New Pauly Antiquity* 4, 992-996.
- Lewis-Short 1980 C. T. Lewis – C. Short, *A Latin dictionary* (Oxford).
- LIMC II 1984 *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae II-1,2* (Zürich).
- Liddell – Scott 1958 H. G. Liddell – R. Scott, *Greek-English Lexicon* (Oxford).
- Lippold 1923 G. Lippold, *Kopien und Umbildungen griechischer Statuen* (Münih).
- Mancini 1911 G. Mancini, *Le statue loriccate imperiali* (Roma).

- Marcadé 1980 J. Marcadé, “Les statues recomposées du Létôn de Xanthos (Lycie)”, içinde: Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 124e année, N. 4, 737-759 (Paris).
- Marcadé 1993 J. Marcadé, Études de sculpture et d'iconographie antiques. Scripta varia, 1941-1991 (Paris).
- Mendel 1908 G. Mendel, Catalogue des sculptures du Musée de Brousse.
- Mendel 1909 G. Mendel, “Catalogue des monuments grecs, romains et byzantins du Musée de Brousse”, BCH 33, 1909, 245-435 (Atina).
- Meriç 2004 R. Meriç, Metropolis Ana Tanrıça Kenti (İstanbul).
- Metz-Hirmer 1962 P. Metz – M. Hirmer, Elfenbein der Spätantike (Münih).
- Nicols 1979 J. Nicols, “Zur Verleihung öffentlicher Ehrungen in der römischen Welt”, Chiron 9, 242-60.
- Niemeyer 1968 H. G. Niemeyer, Studien zur statuarischen Darstellung der römischen Kaiser (Berlin).
- Oberleitner 1978 W. Oberleitner, “Das Partherdenkmal”, Funde aus Ephesos und Samothrake. Kunsthistorisches Museum Wien, Katalog der Antikensammlung II, 66-94 (Viyana).
- Özgan 2003 R. Özgan, Die kaiserzeitlichen Sarkophage in Konya und Umgebung, AMS 46 (Bonn).
- Özgan 2013a R. Özgan, Roma Portre Sanatı I (İstanbul).
- Özgan 2013b R. Özgan, Roma Portre Sanatı II (İstanbul).
- Parker 2002 R. Parker, “Aegis”, New Pauly Antiquity 1, 195-96.
- Pensabene 1998 P. Pensabene, “Inscribed architectural elements from the Prokonnesos in Durazzo, Tartous, Cilician Aphrodisias and Caesarea”, içinde: Asmosia 5, Interdisciplinary studies on ancient stone, 328-34 (Londra).
- Price 1984 S. R. F. Price, Rituals and Power (Cambridge).
- Reinach 1913 A. J. Reinach, “La baseaux trophées de Delos et les monnaies de Philippe Andriskos”, Journal International d'archéologie numismatique 97-142.
- Ridgway 1997 B. S. Ridgway, 4th Century Styles In Greek Sculpture (Londra).

- Richter 1962 G. Richter, Greek Portraits IV, Iconographical Studies, A few suggestions (Berchem-Brüksel).
- Rose 1997 Ch. B. Rose, Dynastic commemoration and imperial portraiture in the Julio-Claudian period (Cambridge).
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus (Mainz).
- Sauer 1949 H. Sauer, "Paludamentum", RE XVIII 3, 281-286.
- Schober 1933 A. Schober, Der Fries des Hekateions von Lagina (Baden-Viyana).
- Snodgrass 1967 A. M. Snodgrass, Arms and Armour of the Greeks (Londra).
- Stemmer 1978 K. Stemmer, Untersuchungen zur Typologie, Chronologie und Ikonographie der Panzerstatuen (Berlin).
- Strocka 2005 V. M. Strocka, "Griechische Löwenkopf-Wasserspeier in Ephesos", içinde: Barbara Brandt (ed.), Syngeria: Festschrift für Friedrich Krinzinger, 337-348.
- Sturgeon 2000 M. Sturgeon, "From Pergamon to Hierapolis: From Theatrical "Altar" to Religious Theater", içinde: N. T. Grummond ve diğ., (ed.) From Pergamon to Sperlonga: sculpture and context 58-77 (Berkeley).
- Şahin-Özbey 2017 M. Şahin-A. S. Özbey, Nekropol Kazıları 2016-17, Apollonia a.R. Araştırmaları (Bursa).
- Touloumakos 1988 J. Touloumakos, "Zum römischen Gemeindepätronat im griechischen Osten", Hermes 116.3, 304-324 (Wiesbaden).
- Tritsch 1942 F. J. Tritsch, "The Harpy Tomb at Xanthus", JHS 62, 39-50.
- Tuchelt 1979 K. Tuchelt, Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien (Tübingen).
- Vanderpool 1963 E. Vanderpool, "News Letter From Greece", AJA 67.3, 279-283 (New York).
- Ventris-Chadwick 1956 M. Ventris – J. Chadwick, Documents in Mycenaean Greek (Cambridge).
- Vermeule 1959/60 C. C. C. Vermeule, "Hellenistic and Roman cuirassed statues", Berytus 13, 1-82.

- Vermeule 1964 C. C. C. Vermeule, "Hellenistic and Roman cuirassed statues, A Supplement", Berytus 15, 95-110.
- Vermeule 1966 C. C. C. Vermeule, "Hellenistic and Roman cuirassed statues: Second Supplement", Berytus 16, 49-59.
- Vermeule 1974 C. C. C. Vermeule, "Cuirassed Statues 1974 Supplement", Berytus 23, 5-26.
- Vermeule 1980 C. C. C. Vermeule, Hellenistic and Roman cuirassed statues (Boston).
- Volbach 1976 W. F. Volbach, Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters: Bearbeitete Auflage (Mainz).
- Waelkens 1982 M. Waelkens, "Carrieres de marbre en Phrygie (Turquie)", BMusArt 53.2, 35-38.
- Waelkens 1986 M. Waelkens, Die kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür (Mainz am Rhein).
- Ward-Perkins 1980 J. B. Ward-Perkins, "Nicomedia and the marble trade", BRS 48, 23-69 (Londra).
- Watzinger 1904 K. Watzinger, Magnesia (Berlin).
- Wiegartz 1965 H. Wiegartz, Kleinasiatische Säulensarkophage (Berlin).
- Yalçın 2017 E. K. Yalçın, Apolyont'un Sakinleri, Mekân, Bellek ve Tarih (Bursa).
- Zoroğlu 2014 C. Zoroğlu, Anadolu'da Roma Dönemi zırhlı heykelleri, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara).

GÖRSEL LİSTESİ

- Harita 1** Apollonia ad Rhyndacum Konumu (Aybek 2007, 110 Harita 1).
- Harita 2** Apollonia ad Rhyndacum Yerleşimi (Aybek 2007, 111 Harita 2).
- Resim 1** Gölyazı'dan Hadrian. Foto: yazar.
- Resim 2** Gölyazı'dan Hadrian. Foto: yazar.
- Resim 3** Gölyazı'dan Hadrian. Foto: yazar.
- Resim 4** Gölyazı'dan Hadrian. Foto: yazar.
- Resim 5** Gölyazı'dan Hadrian. Foto: yazar.
- Resim 6** Gölyazı'dan Hadrian, baş yeri detayı. Foto: yazar.
- Resim 7** Gölyazı'dan Hadrian, paludamentum detayı. Foto: yazar.
- Resim 8** Gölyazı'dan Hadrian, paludamentum detayı. Foto: yazar.
- Resim 9** Gölyazı'dan Hadrian, zırh detayı. Foto: yazar.
- Resim 10** Gölyazı'dan Hadrian, medusa detayı. Foto: yazar.
- Resim 11** Gölyazı'dan Hadrian, cingulum detayı. Foto: yazar.
- Resim 12** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri detayı. Foto: yazar.
- Resim 13** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri Zeus Amon ve dizlik motifleri detayı. Foto: yazar.
- Resim 14** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri kartal detayı. Foto: yazar.
- Resim 15** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri kartal detayı. Foto: yazar.
- Resim 16** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri Aphrodite başı detayı. Foto: yazar.
- Resim 17** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri Aphrodite başı detayı. Foto: yazar.
- Resim 18** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri koç başı detayı. Foto: yazar.
- Resim 19** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri koç başı detayı. Foto: yazar.
- Resim 20** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri fil başı detayı. Foto: yazar.

- Resim 21** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri fil başı detayı. Foto: yazar.
- Resim 22** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri pelta kalkanı, korinth miğferi ve çiçek rozeti detayı. Foto: yazar.
- Resim 23** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges rozetleri pelta kalkanları ve çiçek rozeti detayı. Foto: yazar.
- Resim 24** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 25** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 26** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 27** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 28** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 29** Gölyazı'dan Hadrian, pteryges bantlarının ucundaki püsküllendirme detayı. Foto: yazar.
- Resim 30** Gölyazı'dan Hadrian, paludamentuma ait kırık izi detayı. Foto: yazar.
- Resim 31** Gölyazı'dan Hadrian, paludamentuma ait kırık izi detayı. Foto: yazar.
- Resim 32** Gölyazı'dan Hadrian, paludamentuma ait kırık izi detayı. Foto: yazar.
- Resim 33** Gölyazı'dan Hadrian, paludamentuma ait kırık izi detayı. Foto: yazar.
- Resim 34** Gölyazı'dan Hadrian, paludamentumun korunan uç kısmına ait parça. Foto: yazar.
- Resim 35** Gölyazı'dan Hadrian, balteusun arkasına ait detay. Foto: yazar.
- Resim 36** Gölyazı'dan Hadrian, cingulumun arkasına ait detay. Foto: yazar.
- Resim 37** Gölyazı'dan Hadrian, arka kısımdaki pteryges rozetleri ve pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 38** Hadrian Heykeli Tamamlama Denemesi (Yazar).
- Resim 39** Septimius Severus torsosu. Foto: yazar.
- Resim 40** Septimius Severus torsosu. Foto: yazar.
- Resim 41** Septimius Severus torsosu. Foto: yazar.
- Resim 42** Septimius Severus torsosu. Foto: yazar.
- Resim 43** Septimius Severus torsosu. Foto: yazar.

- Resim 44** Septimius Severus torsosu, baş yeri detayı. Foto: yazar.
- Resim 45** Septimius Severus torsosu, paludamentum detayı. Foto: yazar.
- Resim 46** Septimius Severus torsosu, paludamentum detayı. Foto: yazar.
- Resim 47** Septimius Severus torsosu, arka kısımda paludamentum, balteus ve cingulum detayı. Foto: yazar.
- Resim 48** Septimius Severus torsosu, zırh detayı. Foto: yazar.
- Resim 49** Septimius Severus torsosu, cingulum detayı. Foto: yazar.
- Resim 50** Septimius Severus torsosu, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 51** Septimius Severus torsosu, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 52** Septimius Severus torsosu, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 53** Septimius Severus torsosu, pteryges bantları detayı. Foto: yazar.
- Resim 54** Septimius Severus torsosu, pteryges bantlarının ucundaki püsküllendirme detayı. Foto: yazar.
- Resim 55** Septimius Severus Heykeli Tamamlama Denemesi (Yazar).
- Resim 56** Julius-Claudiuslar Dönemine tarihlenen torso. Foto: <https://www.flickr.com/photos/carolemage/14099339222/in/set-72157644492601231> (14.07.2018)
- Resim 57** Olympia Müzesi'ndeki Titus Heykeli. Foto: Vermeule 1959/60, 45 Kat. 86, Lev. VIII.26.
- Resim 58** Brindisi Müzesi'nde yer alan Traian Dönemi'ne ait torso. Foto: Stemmer 1978, 40 Kat. III19, Lev. 23.5.
- Resim 59** Bardo Ulusal Müzesi'nde (Tunus) yer alan Hadrian Heykeli. Foto: Bergmann 2010, 237 Res. 15.
- Resim 60** Heraklion Müzesi'nde (Girit) yer alan Hadrian heykeli. Foto: Bergmann 2010, 238 Res. 17.
- Resim 61** Kyzikos Hadrian Tapınağı'nda bulunan torso. Foto: Zoroğlu 2014, 272-73 Kat. 66 Lev. 21.3.
- Resim 62** Hierapytna (Girit)'te bulunmuş İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan Hadrian Heykeli. Foto: Bergmann 2010, 205 Res. 1.

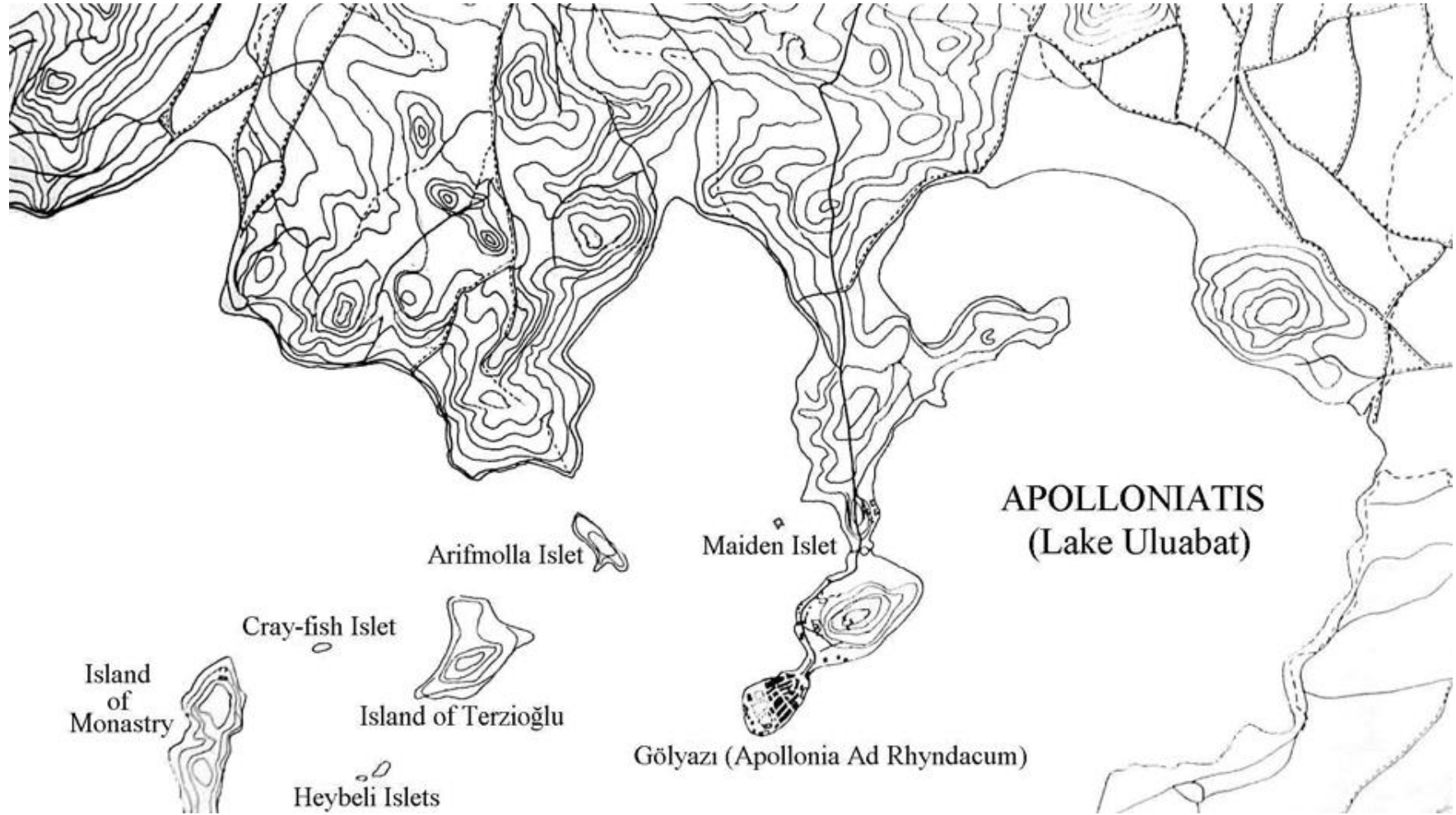
- Resim 63** Pire Müzesi'ndeki Hadrian Heykeli. Foto: Bergmann 2010, 221-25 Res. 9.b.
- Resim 64** Atina Agora Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli. Foto: Bergmann 2010, 236 Res. 12.
- Resim 65** British Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli. Foto: Bergmann 2010, 236 Res. 13.
- Resim 66** Beyrut Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli. Foto: Bergmann 2010, 237 Res. 14.
- Resim 67** Olympia Müzesi'nde yer alan Hadrian Heykeli. Foto: Bergmann 2010, 238 Res. 16.
- Resim 68** Mantua Müzesi'nde (Museo Civico) yer alan Hadrian'a ait torso. Foto: Stemmer 1978, 52 Kat. IV 13 Lev. 31.5.
- Resim 69** Korinth Müzesi'ndeki Hadrian'a atfedilen torsoya ait bel parçası. Foto: Stemmer 1978, 51-52 Kat. IV 11, Lev. 31.3.
- Resim 70** Atina Ulusal Müzesi'nde yer alan Hadrian'a atfedilen torso. Foto: Stemmer 1978, 24-25 Kat. II 4, Lev. 12.1-5.
- Resim 71** Tekirdağ Müzesi'nde yer alan Perinthos Herakleia'da bulunmuş heykel. Foto: Zoroğlu 2014, 271-72 Kat. 65 Lev. 21.4.
- Resim 72** İskenderiye Müzesi'nde sergilenen Septimius Severus Heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 273-74 Kat. 67 Lev. 21.5.
- Resim 73** Aosta'daki Konsül Diptiği üzerinde yer alan Probus'un zırhı. Foto: Zoroğlu 2014, 94 Lev. 24.4.
- Resim 74** Antalya Müzesi'nde yer alan zırhlı Hadrian Heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 226-28 Kat. 35 Lev. 14.1.
- Resim 75** Afyonkarahisar Müzesi'nde yer alan zırhlı torso. Foto: Zoroğlu 2014, 228-29 Kat. 37 Lev. 14.2.
- Resim 76** Afyonkarahisar Müzesi'nde yer alan zırhlı torso. Foto: Zoroğlu 2014, 235-36 Kat. 42 Lev. 15.2.
- Resim 77** Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan II. Konstantinus heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 276-77 Kat. 71 Lev. 22.4.
- Resim 78** Laterano (Vatikan) Heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 275 Kat. 69 Lev. 22.2.

- Resim 79** Campidoglio (Kapitolin) Müzesi'nde yer alan I. Konstantinus heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 276 Kat. 70 Lev. 22.3.
- Resim 80** İstanbul'da özel bir koleksiyonda yer alan heykel. Foto: Zoroğlu 2014, 278 Kat. 73 Lev. 23.2.
- Resim 81** İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde yer alan Kula Torsosu. Foto: Zoroğlu 2014, 281-82 Kat. Kat. 77 Lev. 24.2.
- Resim 82** British Müzesi'nde yer alan Septimius Severus Heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 274 Kat. 68 Lev. 22.1.
- Resim 83** Bronz zırh örneği. Foto:
<http://dunyahartarihi.blogspot.com/2011/10/savaslaridegistiren-50-silah-4-zirh.html> (05.02.2019)
- Resim 84** Perge Nymphaeumu'nda bulunmuş Hadrian Heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 224-25 Kat. 34 Lev. 13.5.
- Resim 85** Fethiye Müzesi'nde yer alan Tlos Hadrian Heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 251-52 Kat. 51 Lev. 18.1.
- Resim 86** Troia Odeion'unda bulunmuş zırhlı Hadrian Heykeli. Foto: Zoroğlu 2014, 285-86 Kat. 80 Lev. 25.3.
- Resim 87** Gölyazı'da bulunan heykel kaidesi. Foto: yazar.

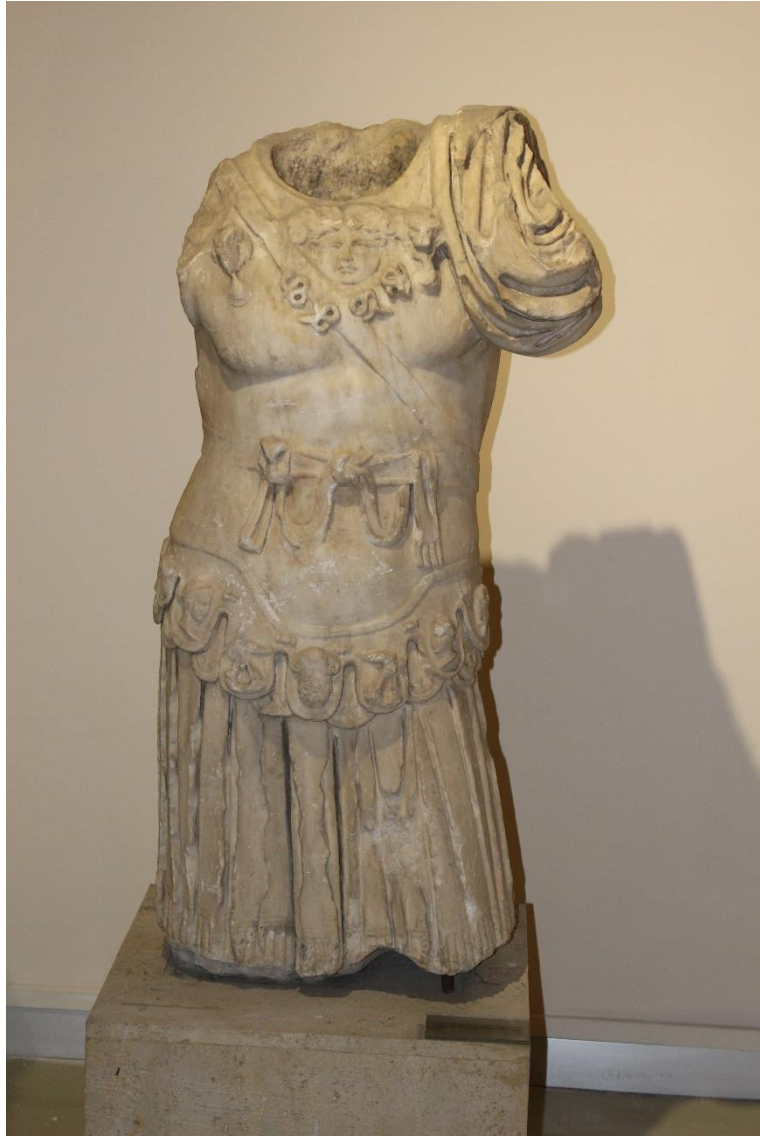
GÖRSELLER

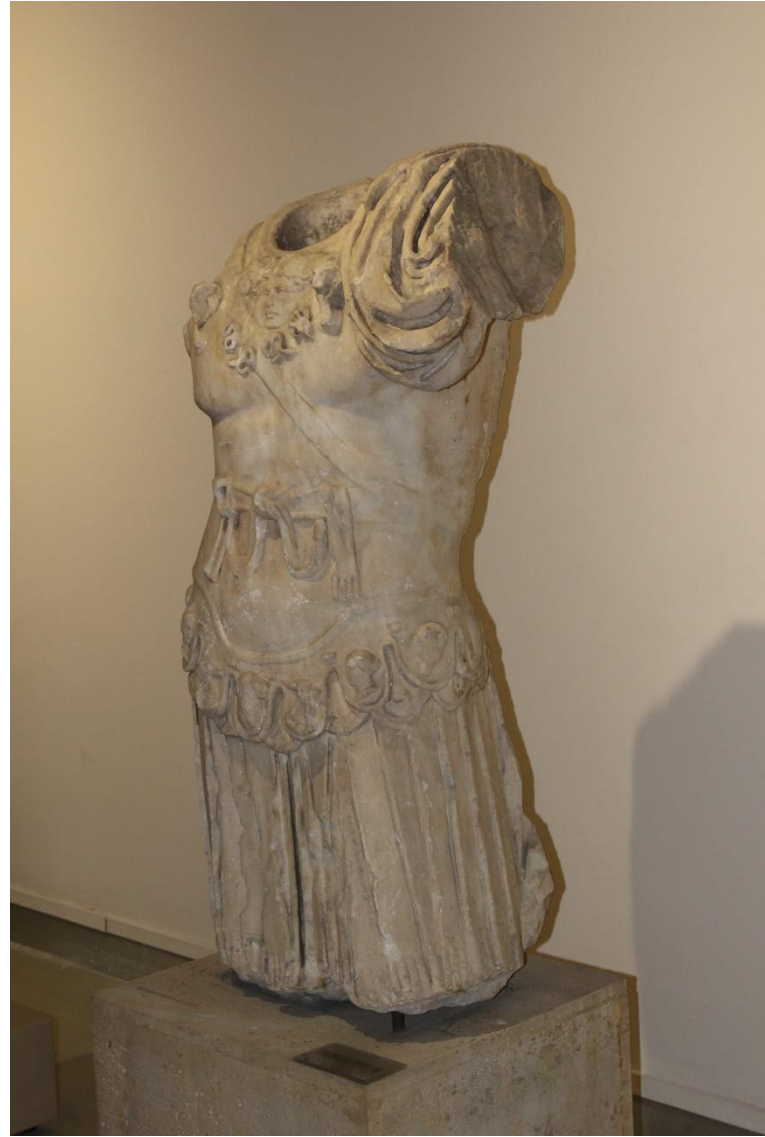
Harita 1

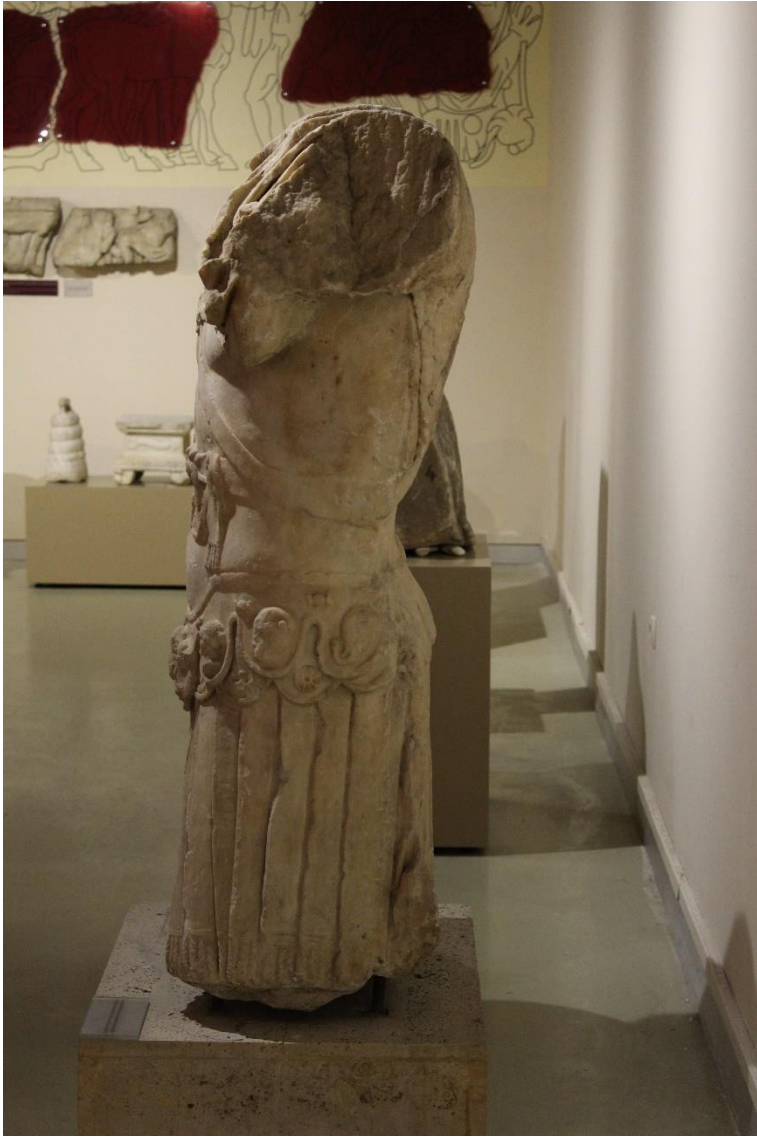
Harita 2

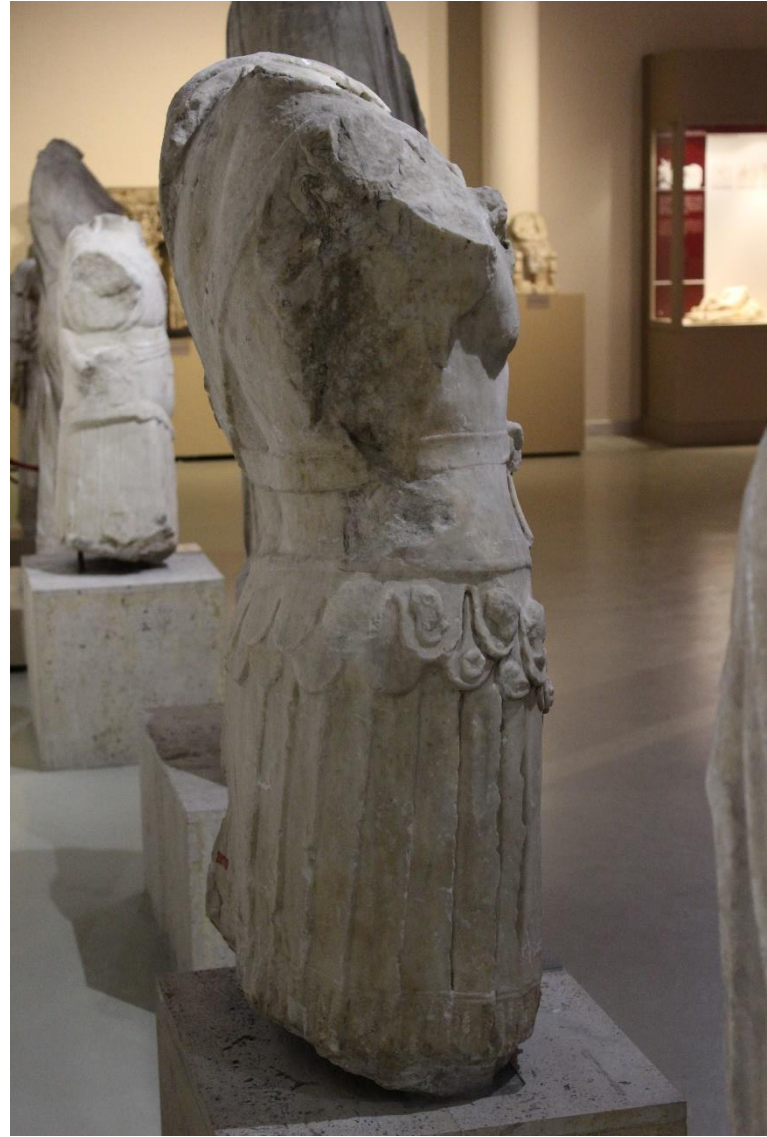
Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

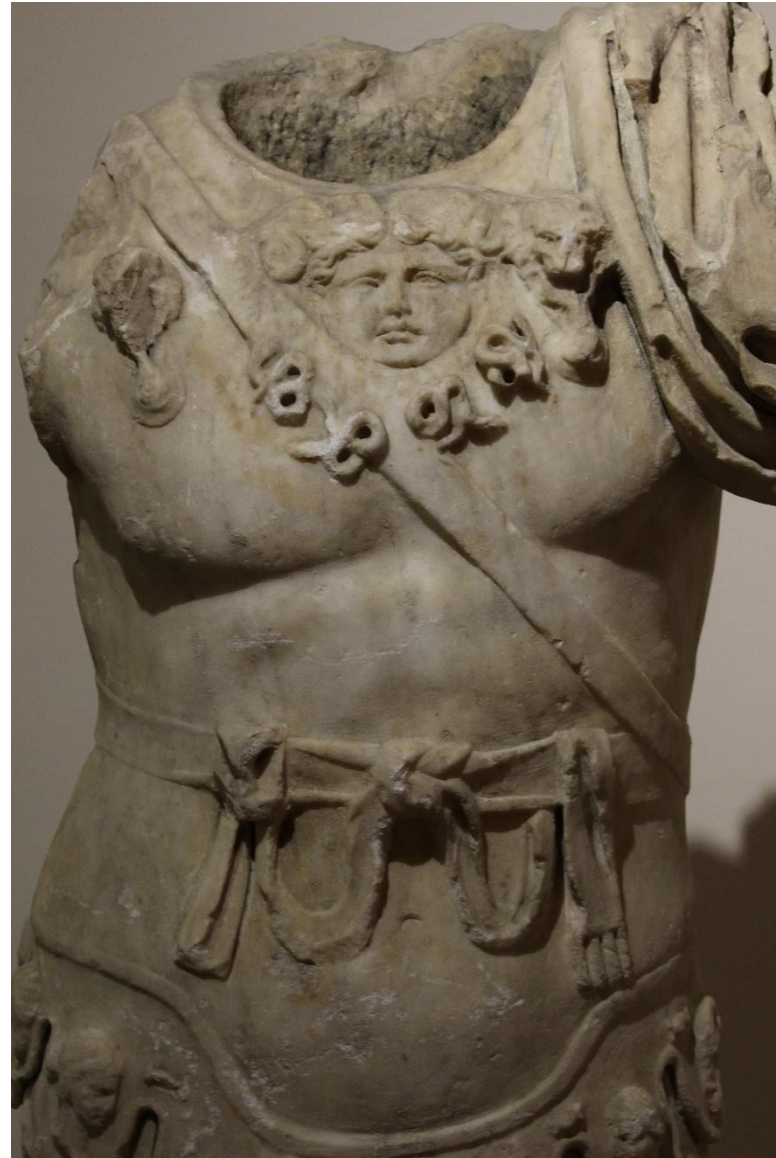
Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 12

Resim 11

Resim 13

Resim 14

Resim 16

Resim 15

Resim 17

Resim 18

Resim 20

Resim 19

Resim 21

Resim 22

Resim 24

Resim 23

Resim 25

Resim 26

Resim 27

Resim 28

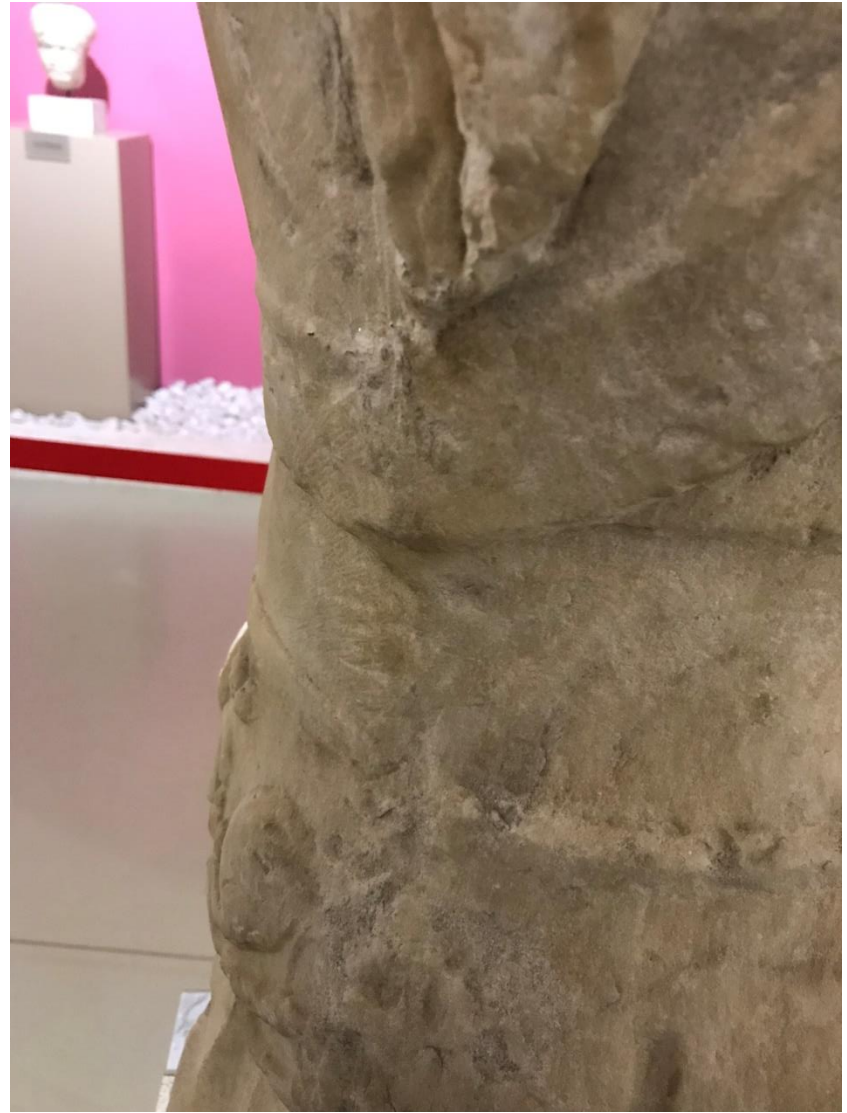
Resim 29

Resim 30

Resim 31

Resim 32

Resim 33

Resim 34

Resim 35

Resim 36

Resim 37

Resim 38

Resim 39

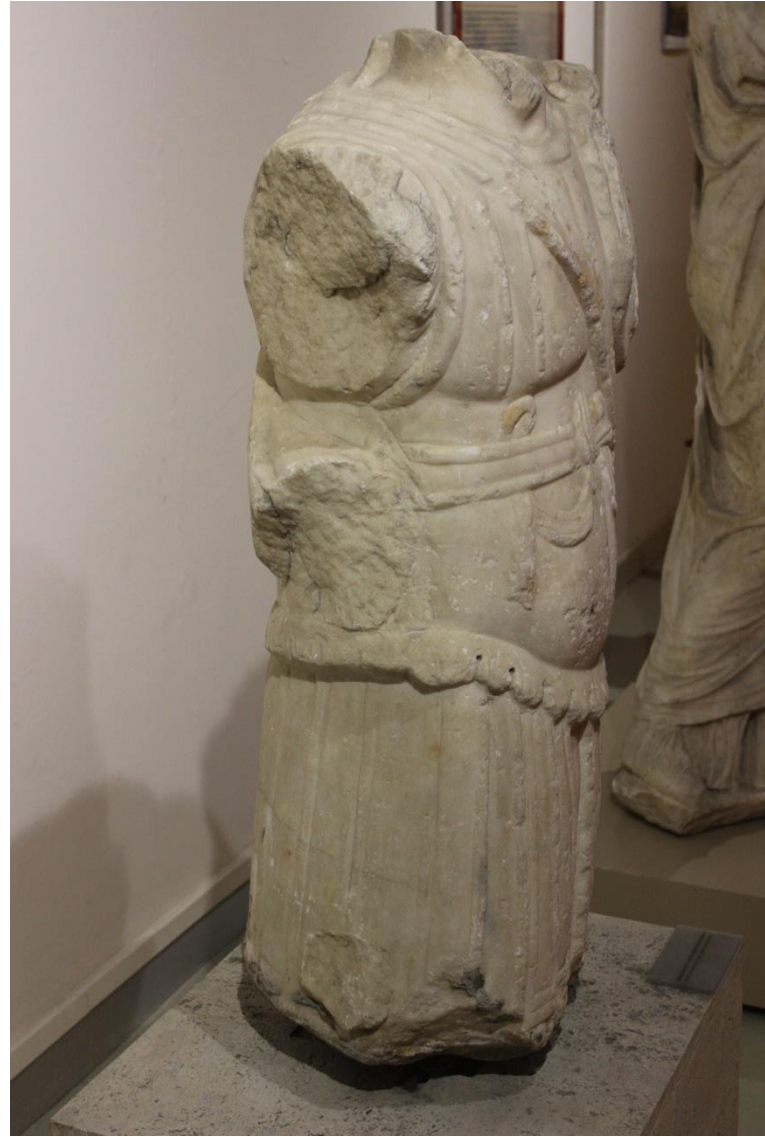
Resim 40

Resim 41

Resim 42

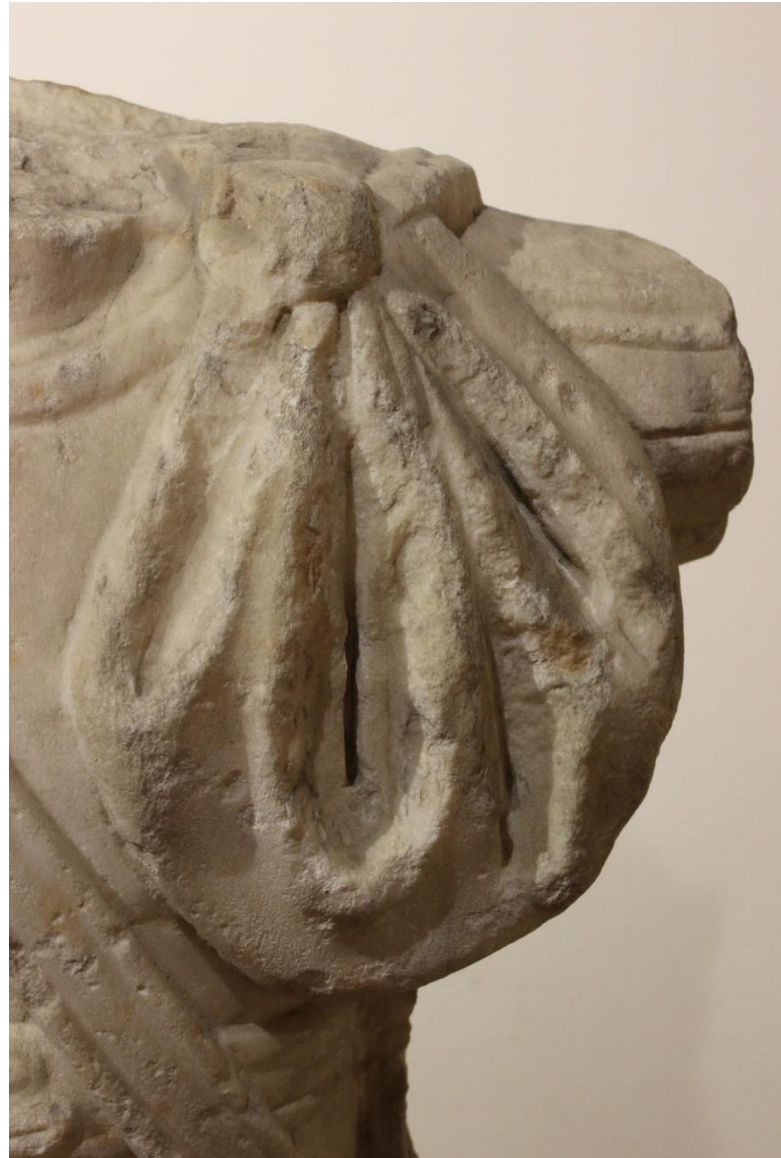
Resim 43

Resim 44

Resim 45

Resim 46

Resim 47

Resim 48

Resim 49

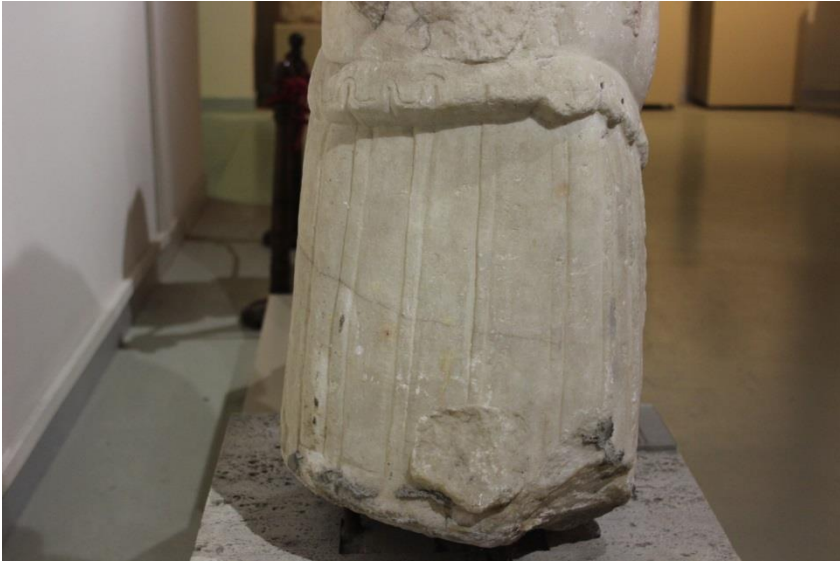
Resim 51

Resim 50

Resim 52

Resim 53

Resim 54

Resim 55

Resim 56

Resim 57

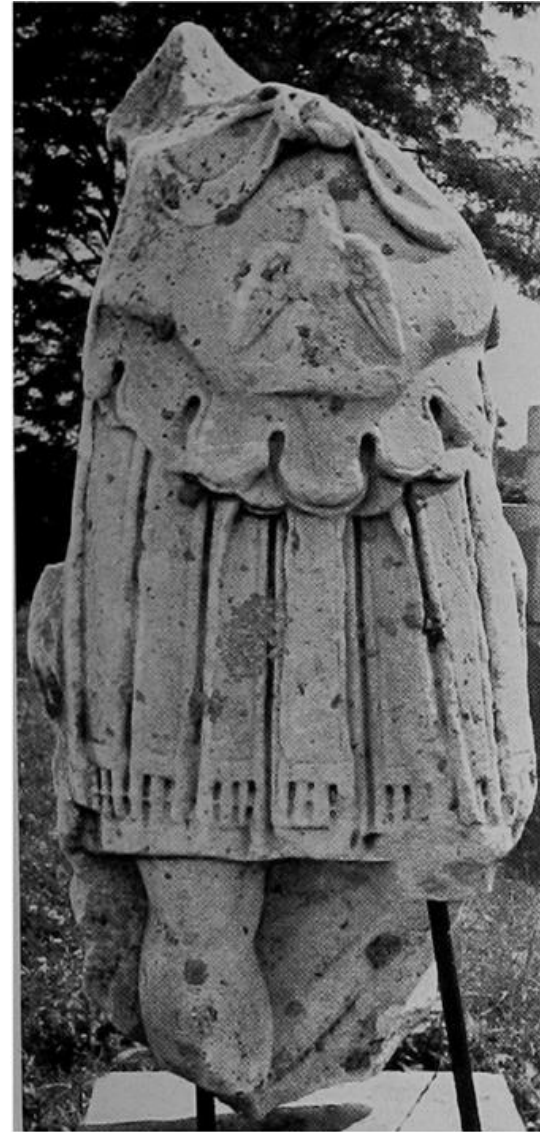
Resim 58

Resim 59

Resim 60

Resim 61

Resim 62

Resim 63

Resim 64

Resim 65

Resim 66

Resim 67

Resim 68

Resim 69

Resim 70

Resim 71

Resim 72

Resim 73

Resim 74

Resim 75

Resim 76

Resim 77

Resim 78

Resim 79

Resim 80

Resim 81

Resim 82

BRONZE CUIRASS

This muscled cuirass consists of a breast- and backplate (joined together by hooks and straps). It would have been worn by a senior officer and would have been made to measure. The ordinary hoplite wore a more simple cuirass made either from bronze or from stiffened leather.

Open side areas most vulnerable sections

DATE	5TH CENTURY BCE
ORIGIN	ITALY
LENGTH	19 1/2 IN (50 CM)

Resim 83

Resim 84

Resim 85

Resim 86

Resim 87

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	İbrahim ARCAGÖK
Tez Adı	Bursa Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan İki Adet Zırhlı Torso
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Arkeoloji
Tez Türü	Tezli Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 05.02.2019

İmza :

